

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR

LYSGAARD, HIDS

MED FLERE

HERREDER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

1921

KJELLERUP

KJELLERUP AVIS' BOGTRYKKERI - H. S. SØRENSEN

1921

TRÆK

AF

THORNING SOGNS HISTORIE I DET NITTENDE AARHUNDREDE

VED S. RAVNHOLT

(Sluttede i sidste Aar bog med Indvielsen af Thorning
Forsamlingshus og fortsættes her.)

Ligesom det ny Forsamlingshus i Thorning den næstfølgende Vinter hyppigt toges i Brug til Møder og Sammenkomster af forskellig Art, saaledes blev der i de følgende Aar paa Grund af de da indtraadte ekstraordinære, kirkelige Forhold i Thorning i særlig Grad Brug for Huset som Samlingssted ogsaa til Prædiken og kirkelige Foredrag.

Pastor Bojsens Virksomhed i Thorning varede kun godt 4 Aar. Hen paa Sommeren 1884 blev han kaldet til Præst for Lundum og Hansted ved Horsens. Almindelig afholdt baade som Præst og som Menneske under sit Ophold i Thorning var det dog maaske først ved Opbruddet derfra, at Baandet mellem Bojsen og hans Vennekreds dør følte stærkt og ømt fra begge Sider. Kredsen havde ligesom en Følelse af, at det denne Gang muligvis vilde blive vanskeligere at faa en Præst af samme kirkelige Anskuelse, og Bojsen selv erkendte uden Tvivl Vanskeligheden ved paa sin nye Virkeplads at finde en saa forstaaende og samstemmende Tilhørerkreds som den, han forlod.

Firserne bød forøvrigt paa flere ekstraordinære Forhold og Interesser, som dog ikke var særlige for Thorning Sogns Vedkommende. Dette var Skatteenægtelse og Gendarmerne. Efter at de provisoriske Finanslove havde begyndt at virke, nægtede en større Del af Skatteyderne at betale den saakaldte kongelige Skat. Sognefogden i Thorning rettede gentagne Henvendelser til Skatteenægterne, men disse fastholdt deres Standpunkt. Udpantninger foretoges, og enkelte drev det vist saavidt, at der afholdtes Auktion over udpantede Genstande til Dækning af Restancerne. Da Nægtelsen alligevel ikke var almindelig, bortfaldt den efter et Par Aars Forløb.

Dernæst kom Gendarmprovisoriet, og de saakaldte „lyseblaa“ sværmede omkring paa Veje og Marker, i Landsbyer og i Gaarde for at opsnappe noget, hvorover der kunde gives Rapport til Myndighederne. Snart var der en Ko, en Ged eller et Faar, der græssede paa Vejrabatterne eller i offentlige Vejgrøfter. Hist og her henstod en Mælkespand, bestemt til eller fra Mejeriet. En saadan maatte undersøges, om dens Indhold var uforfalsket.

Endvidere kom „Riffelprovisorium“ m. fl. Hvem der som Medlem af en Skytteforening havde en Riffel, maatte have denne nedgravet eller velforvaret, ellers risikerede man, at de „lyseblaa“ tog den med. Ved Folkemøder og Fester i disse Aar mødte i Reglen et Par Gendarmere, disse ulovlig skabte „Lovens Haandhævere“, for at overvaage, at den rette Aand og Tone lød gennem Talerne. Paa Markeder i Købstæder og Landsbyer saa's overalt disse blaa Skikkelser, kun tjenende til at ophidse Gemytterne, som det skete i Brønderslev og Jyderup.

Den yngre Slægt, der lever nu en Menneskealder efter, vil næppe forstaa eller fatte, hvad vi i Firserne gennemlevede af den Art. For fribaarne og frihedskære Karakterer var dette noget saa irriterende,

nedtrykkende og uværdigt overfor Mennesker, der aldrig nærrede en Tanke om Oprør mod Lovlighed og Ret. Det var, som saa vi en Skygge af Hoveritiden eller svundne Aarhundreders Bondeundertrykkelse, og disse Skyer og triste Tider ligger kun 30 Aar tilbage.

Ja, yngre Slægt, stands og overtænk en slig Situation! En Gang til nu om Dage vilde nok være Signalet til — skal vi sige „Generalstrejke“.

Thorning Sogns ca. 2000 Indbyggere repræsenterede saa at sige alle Afskygninger, kirkeligt og politisk. Den saakaldte grundtvigske Retning havde i flere Aar Overtaget. Det var den, der havde rejst Forsamlingshuset, og det var den, der ved Præste- og Lærerskifte i Sognet havde faaet sine Mænd og sit Præg ind i Kirke og Skole. Det var ogsaa væsentligst den samme Retnings Mænd, der gik foran ved Dannelsen af Andelsmejerier og Brugsforeninger i Sognet. Hvad der saa ofte er sagt i al Almindelighed om Højskolefolket i Danmark, at det har sat sit Præg paa og været ledende i de fleste og væsentligste Kulturfremskridt i Landet — paa Landet — stadfæster sig ogsaa for Thorning Sogns Vedkommende. Op i Firserne rejstes Andelsmejerierne i Thorning og Kærsholm (senere Vatrup), Brugsforeningerne i Knudstrup og Ovstrup. Senere oprettedes Brugsforeningerne i Thorning, Ungstrup og Skræ. Af andre Tegn paa, at Livet rørte sig i Thorning, kan nævnes: Afdeling af „Dansk Højskoleforening“, „Skytte- og Gymnastikforening“, Husflidsforening, Plantningsforening, Kvægavlsforening, Heste- og Kreaturforsikringsforeninger o. s. v. Desuden var der en Afdeling af Foreningen „S. S.“ o. fl.

Af Folk fra andre Sogne med mere rolige Forhold kunde man faa at høre med et Stænk af Ironi den Bemærkning, at man i Thorning burde starte en Forening til „Afskaffelse af Foreninger“, ligesom Be-

folkningen i Thorning jævnlig betegnedes som et uroligt Folkefærd. Denne Betegnelse indeholdt selvfølgelig en Kritik, men turde vel ogsaa opfattes som Bevis for, at Livet pulserede lidt stærkere derude, og at Folket i al Fald var vaagent.

Til dette store Sogn med sin forholdsvis udviklede Befolkning, der langtfra udgjorde en ensartet Hjord, kom ved Nytaarstid 1885 den nykaldede Præst J. C. J. Nielsen. Han var til Bunds fremmed for Udviklingen og Forholdene i Thorning, saa langt fra at kunne forstaa eller vilde anerkende det aandelige og kulturelle Udviklingstrin, hvorpaa en Del af Befolkningen stod, at han med sine Herskeranlæg næsten med Nødvendighed maatte gribe fejl an. Pastor Nielsen havde i de nærmest foregaaende Aar været Præst paa Færøerne, hvor uden Tvivl Betingelserne for den Overhyrdestilling, en Velærværdighed kan ønske at indtage, i langt behageligere Grad end i Thorning havde været til Stede. Fra dette tilvante Hyrdestadement han vel at kunne fortsætte Traditionen i Thorning. Men forgæves. Her var med en Livslovs Nødvendighed et saadant færøsk Forhold udelukket. Et Sammenstød mellem Tvangsprincippet hos Autoriteter af den gamle Skole og Frihedsprincippet hos Lærere og Befolkning var paa dette Tidspunkt af Udviklingen i Thorning ikke til at afværge. Det er langtfra givet, at Begivenhederne nogle Aar før eller senere vilde have taget det samme Omfang eller samme Retning. Det laa i hele den indtraadte Situation, at noget ekstraordinært maatte ske.

Straks ved sin Ankomst til Thorning havde Pastor Nielsen udtalt den meget betegnende Sætning, at intet Møde skulde blive afholdt i „hans Sogne“, uden at han vilde være med og tale „et Guds Ord“. Uheldigvis for Indfrielsen af denne store Veksel var Thorningboerne vant til at holde mange Møder til Drøftelse af deres fornævnte mange Foreningsan-

liggender af saavel aandelig som materiel Art, og ved hvilke det næppe turde forudsættes som givet, at Præstens noget rundelige Tilbud vilde blive modtaget og skattet efter Ønske.

Pastor Nielsen var bleven indsat som Præst i Thorning Søndag efter Nytaar 1885. Efter længe forud truffen Bestemmelse, afholdt den grundtvigske Kreds Dagen efter Møde i Forsamlingshuset med Præsten Marius Jensen — dengang af Haderup — som Taler. Efter at denne havde sluttet, trængte Pastor Nielsen sig frem til Talerstolen, forlangte Ordet og traadte op. Han brugte nu omtrent en halv Time til at imødegaa, optrævle og nedslaa en Del af Pastor Jensens Udtalelser og gav derhos en Række Anvisninger paa, hvad der var den rette Kristendoms Kendetegn. Under dette blev der stærkt Røre i Forsamlingen. Nogle rejste sig op, og enkelte sagde højt: „Lad os gaa“, men Folk blev dog og hørte Afslutningen paa Pastorens Tale, hvorpaa Lærer Jensen-Knudstrup sluttede med nogle Ord til Forsamlingen om ikke at lade sig forvirre af Røster om, at Dit og Dat var de rette Kendetegn o. s. v. Det turde være forhastet og letsindigt at opstille andre Vilkaar og Kendetegn, end den kristne Menighed havde vedkendt sig. Men nu fo'r Pastor Nielsen under stærk Uro og Udvandring op paa Talerstolen og lod Jensen vide, at han (Præsten) ikke taalte Modsigelse af en af sine „Underordnede“. Jensen maatte erindre, at han var Lærer i Sognet og Præsten hans Foresatte. Han havde sin Konges og sin Biskops Attester for, at han var kaldet til Embedet her, og Hr. Jensen maatte vide at respektere sine Foresatte. Hertil svarede Lærer Jensen ret træffende, at her var han som Formand for Forsamlingshuset ikke Præstens underordnede, snarere dennes overordnede, hvad Præsten da ogsaa havde erkendt ved at bede ham om at faa Ordet.

Saaledes var Pastor Nielsens første Hilsen paa Thorningboerne, og dermed var vel egentlig tilrettelagt fornøden Sprængstof til Deling af Anskuelse hos Befolkningen. Nogle tog Parti for Præsten. Blandt Mængden er der jo altid en Del, der mener, det maa være rigtigst at være paa Præstens Side, hvad denne saa end gør eller siger. Men for mange blev Dagens Begivenhed et Vendepunkt. Præstens Optræden følte som anmassende og yderst hensynsløs og gav Stødet til en fast Beslutning hos flere, end nogen havde tænkt om, at den Mand kunde man ikke bruge som Præst.

I de nærmest følgende Dage var Optrinet i Forsamlingshuset Samtalens Genstand hos dem, der havde Følelsen af, at man stod overfor en Forandring med Hensyn til Præst. Enkelte Gange gik nogle til Kirke i Thorning, men mest med det Resultat, at Bevidstheden hos mange fæstnedes i, at dette ikke kunde vedblive. Flere Familier, om hvilke der hidtil ikke vidstes noget om, hvorvidt de følte sig aandelig knyttet eller draget til nogen bestemt kirkelig Anskuelse, tilkendegav samtidig, at de ønskede at skifte Præst. Under disse Forhold var der saaledes intet andet at gøre end benytte Retten til Sognebaandsløsning, og det første Møde om dette Skridt blev afholdt hos Eskild Eskildsen i Thorning i Slutningen af Januar 1885 i den samme Gaard, hvor Højskolen 18 Aar i Forvejen aabnedes. Resultatet af dette første Møde blev, at Kredsen valgte Pastor Lund i Vium til dens Præst. Inden Foraaret var der henved 40 Familier, der løste Sognebaandet.

Et saa ekstraordinært Skridt fra den jævne Befolknings Side havde sikkert hidtil været utænkeligt i den herskerlystne Velærværdigheds Forestillinger om „Underordnede“, og kendelig nok vakte det hans Forbitrelse. Han med sine Tanker og Drømme om at svinge Hyrdestaven over Faarene i Thorning maatte

nu se paa, at en større Flok af Hjorden tog sig den Frihed at gaa paa egen Haand og søge sit aandelige Livs Næring uden for hans Græsgange. Sligt var jo aabenbart Oprør mod den bestaaende Orden og mod Sognets retmæssige Sjælehyrde, der havde sin Konges og sin Biskops Attest for, at han var kaldet til Præst for Thorning og Lysgaard Menigheder udi Aarhus Stift.

Lægfolkets Benyttelse af de kirkelige Frihedslove blev saavel dengang i Thorning som nu i det tyvende Aarhundrede andet Sted kaldet Frafald. „Disse Love var som Ventiler givet for dem, der afviger fra det evangelisk-lutherske eller er stærkt paa Veje til at komme bort fra Troesartiklernes Indhold, ja, givet for dem, der gaar „Dødens Vej““. (Udtalt af Præster af „Landsforbundet“ 1916). Et saadant ekstraordinært Skridt: Sognebaandsløsning, Valgmenighedsdannelse, dette, at indtage et kirkeligt Standpunkt, som Samtiden og Omgivelserne ikke fatter eller indser Rimeligheden af, bliver jo let opfattet og udlagt som Demonstration, en Slags unødvendig revolutionær Optræden og fremkalder hos andre Tilbøjeligheder i modsat Retning. Noget saadant skete sikkert ogsaa dengang i Thorning Sogn. Flere, end vistnok ellers vilde være Tilfældet, sluttede sig til Præsten. Den Kreds, der hidtil havde staaet i Rapport til Thorning Præstegaard, kom der ikke mere. Nu blev der Adgang for andre med modstridende Anskuelser. Denne indtraadte, forandrede Situation udnyttedes uden Tvivl af Folk, om hvilke ingen hidtil havde mærket, at aandeligt Liv eller kirkelige Interesser laa særligt i Forgrunden, men rimeligt nok var den fælles Harmen over Sognebaandsløsernes Færd det stærkeste Baand, der sammenbandt i Øjeblikkets Krise. Det blev snart Parole, at disse „Overløbere“ skulde sættes ud af Sogneraadet ved næste Valg og holdes ude fra andre offentlige og private Bestillinger i Sognet, og mange

ere de ret pudsige Optrin og Udtalelser, der forefaldt Mand og Mand imellem i denne Periode.

Blandt dem, der løste Sognebaand, var selvfølgelig Lærer Jensen-Knudstrup. Af Sognets 5 Lærere var han den eneste, der offentlig gjorde Skridtet, skønt de andre Lærere gav deres Tilstutning til Pastor Lund ved stadig at deltage i de Møder og kirkelige Handlinger, denne holdt i Kirken, Forsamlingshuset og paa anden Maade. Lærer R. F. Jensen, Ungstrup, der efter Lærer Hansens Død i 1884 var bleven forflyttet til Thorning, fik som Efterfølger i Ungstrup Lærer Nørgaard (død i Sterup i Vendsyssel). R. F. Jensen var saaledes Kirkesanger i Thorning i Pastor Nielsens Præstetid dør.

Pastor Nielsen nægtede nu haardnakket Lund og Sognebaandsløserne at benytte Thorning Kirke til almindelig Gudstjeneste. Kun Altergang og Barne-daab maatte foretages i Kirken. (Man levede i al Fald i flere Aar i den vistnok fejlagtige Formening, at en Sognepræst kunde nægte Sognebaandsløserne og deres Præst at benytte Kirken til almindelig Gudstjeneste).

Under disse indtraadte Forhold blev der nu virkelig nødvendig Brug for Forsamlingshuset til Prædiken og Foredrag. Naar Pastor Lund havde holdt Altergang eller Barnedaab i Kirken, holdt han i Reglen umiddelbart efter Prædiken eller Foredrag i Forsamlingshuset. Selvfølgelig maatte der til Kirkens Brug altid benyttes en Søgnedag. Andre Præster, der i disse Aar talte for Sognebaandsløserne i Thorning, maatte ligeledes altid benytte Forsamlingshuset.

Det langt overvejende Antal Sognebaandsløserne var fra Knudstrup Skolekreds, og da Afstanden til Vium var omtrent en Mil, kunde mange jo vanskelig nok overkomme den lange Vej ret hyppigt til Kirke dør. Den samme Kreds havde i de svundne Aar været stærkt kirkesøgende, og uundgaeligt hidførte

de indtraadte Forhold et Savn hos disse Familier i den Henseende. Jensen-Knudstrup imødekom derfor manges Ønsker, da han efter Opfordring indbød til Møder med Foredrag i sin Skole hveranden eller hver tredie Søndag Eftermiddag. I alle de Aar, Pastor Nielsen havde Raadighed over Thorning Kirke og holdt den lukket for Sognebaandsløsernes Præst til Prædiken, vedblev Jensen med kortere Mellemlum at holde Foredrag i Knudstrup Skole. Disse Taler, der paahørtes med Opmærksomhed og Interesse, var oplysende, klare og opbyggelige Vidnesbyrd, baarne af Talerens personlige Inderlighed. Den Kreds, der i disse Aar var lyttende til disse Eftermiddagstaler, vil mindes den Tid som en frugtbar Modningsperiode, der bragte Svar paa et og andet indre Spørgsmaal.

Rimeligvis ud fra disse fornævnte tilstedeværende Omstændigheder eller Tilfældigheder: Det større Antal Sognebaandsløserne i Knudstrup Skolekreds og Lærer Jensens Ordførerskab dør, tog Pastor Nielsen Anledning til at rette sine særlige Angreb mod Knudstrup Skole. Paa et i vor Tid ganske særegent Punkt fandt Pastor N. Gærdet om Lærer Jensens Religionsundervisning saa svagt, at han troede derigennem at kunde komme over eller i hvert Fald benytte det formentlige svage Punkt som Skydeskaar og ved et heftigt Angreb underminere Jensens Stilling i Skolegerningen.

Som den forstaaende og klartseende Skolemand, der kendte og brugte en langt mere frugtbringende Undervisningsmaade end Lektie læren og Opramsen udenad, havde Jensen selvfølgelig ikke benyttet Balslevs Lærebog eller Luthers Katekismus til Udenadslæren for Børnene. Ved den første Foraarsprøve i Knudstrup Skole efter Pastor Niensens Ankomst (1885) paatalte Præsten i haarde og vrede Ord det uforsvarlige i, at Jensen ikke lod Børnene lære de lovbealede Bøger udenad, og uagtet det blev sagt

Præsten, at Børnene ikke havde lært Luthers Forklaringer udenad, vedblev han dog paa en meget ublid Maade at afæske dem disse ulærte Stykker, og da de ikke kunde gengive det forlangte, gjorde han Børnene flove ved Tilrettevisninger og Skoser.

Et større Antal Familiefædre overværede Eksamenen, og som en naturlig Følge af Præstens ublide Optræden, blev der vekslet adskillige mindre venlige Bemærkninger ved nævnte Lejlighed. De to andre Skolekommissionsmedlemmer fik dog denne Gang Uvejret til at gaa over. Sommeren forløb, og der afholdtes Efteraarsprøve, uden at der forefaldt særlige foruroligende Ting. Ved Foraarsprøven 1886 gav Pastor Nielsen endog Skolen meget anerkendende Vidnesbyrd. Men i Sommerens Løb trak Skyerne sammen igen til et Uvejr. De krigerske Lyster havde atter bemægtiget sig Præsten, og dette gav sig først Udslag i en Klage fra ham til Biskop Clausen i Aarhus.

Om denne Klage, der var dateret 31. August 1886, og hvad derefter paafulgte, indeholdt „Aarhus Folkeblad“ for 7. Marts 1888 en længere Redegørelse, hvoraf fremgaar, at bemeldte Klages Fremkomst skyldtes et Avertissement i „Silkeborg Avis“ angaaende et Vennemøde i Thorning den 8. September 1886, Grundtvigs Aarsdag. Afholdelsen af dette Møde, der var berammet af Bestyrelsen for Thorning Forsamlingshus med Pastor Lund o. fl. som Talere, opfatter Pastor Nielsen som „en Agitation uden Ord iværksat for at gøre ham hans Stilling ubehagelig“. Han kan ikke indse, skriver han, hvorfor Pastor Lund ikke kan holde et saadant Møde hos sig selv, i egne Skove eller i egen Kirke. Sluttelig andrager Pastor N. i fornævnte Besværing om: 1.) at Lærer Jensen maa blive tildelt en Irettesættelse for sin Færd, der bl. a. bestaar i, at han formentlig er medvirkende til dette Mødes Afholdelse, hvorved Sognets ret-

mæssige Præst fortrædiges, eller at han maa blive stillet for en Provsteret! 2.) at Thorning Kirke nægtes Pastor Lund til Afbenyttelse, og 3.) at Lunds Virksomhed i hans Sogne maa blive begrænset saa meget som muligt. Han forespørger Biskoppen, om han er pligtig til at „laane“ Kirken ud til „Grundtvigianere fra andre Sogne, som i Anledning af Vennemødet strømmer hid, for at lade sig betjene af Pastor Lund.

Formentlig var den nærmeste Frugt af fornævnte Besværing denne, at Biskop Clausen afholdt „Visitats“ i Thorning i Oktober 1886, ved hvilken Biskoppen uddelte rundelig af Formaninger om at blive ved det gamle, og gav Sognemenigheden en Sum af Regler og Forskrifter, hvorefter der skulde læres og leves. Lærer Jensen fik Paalæg om at sørge for, at hvert Barn i hans Skole forsynedes med et Eksempplar af Balslevs Lærebog, og at Børnene i det mindste lærte Hovedstykkerne: Luthers Forklaringer og Skriftstederne udenad.

Om nævnte Bispevisitats i Thorning 1886 skrev en samtidig: „Fornylig har Biskop Clausen foretaget en Rundrejse i Aarhus Stift for at forvisse sig om, at „den rene Lære“ blev forkyndt ens overalt i Skole og Kirke.

Da Biskoppen forleden Søndag, som det hedder, „visiterede“ i Thorning, og efter at Stedets Præst havde endt en temmelig lang Prædiken, formanede Biskoppen „Menigheden“ (d. v. s. Sognebeboerne inden Thorning Sogns Grænser) til varmt at slutte sig om den unge Præst, der var rejst hertil fra Færøerne med Forsæt om at gøre en god Gerning. En „Herrens Tjener“ trængte til „Menigheden“s Støtte og Tilslutning baade i det timelige og i det aandelige. Det var tungt og trykkende for Biskoppen, sagde han, naar han paa sine Rejser kom omkring til en eller anden Herrens Tjener, som ikke havde eller

ikke fik den Støtte og Tilslutning af sine „Sognebørn“, som han ifølge sin Embedskaldelse havde Krav paa baade i det timelige og i det aandelige. (Man mærker sig, at denne Bispetale lød i en Kreds og til en Befolkning, hvor over 50 Familier havde løst Sognebaand fra Præsten).

Ved Katekisationen paa Kirkegulvet, indskærpede Bispen Ungdommen flittigt at læse i „Guds Ord“, men derimod afholde sig fra Læsning af Aviser. Han gennemgik med de Unge et Stykke af Matthæus Evangelium, hvori fremkommer de Ord af Jesus: „Fattige have I altid hos Eder, men mig have I ikke altid“. „Deraf ser vi“, sagde Bispen, „at Fattige vil der altid være i denne Verden. Dette har Herren selv sagt, og derfor skal vi ikke lytte til dem, der rejser Landet rundt og forkynder, at nu skal Fattigdom afskaffes“.

Derefter spurgte Bispen Ungdommen, hvem der i særlig Grad var Jesu Fjender. Børnene ledte om Svar. Nogle mente Djævelen, andre de Vantro og Ugudelige, men med disse Svar var Bispen kun halvt tilfreds. Han spurgte fremdeles: „Med hvilket Navn nævner vi dem, der i særlig Grad er Jesu Fjender“? Intet Svar. Saa røbede han selv Hemmeligheden: Det var Fritænkerne!

Om Mandagen visiterede Biskoppen i Thorning Skole, hvor tillige Børnene fra Knudstrup og Skrå Skoler mødte. Det gik nogenlunde med Thorning og Skrå Skoler. Kun lagdes det Lærerne indtrængende paa Sinde at lade Børnene lære rigeligt af de gamle Salmer, saa disse ikke blev trængt tilbage for alle de mange nye Salmer og Sange, der var saa meget i Munde i vor Tid. Men hele Visitatsen var nær gaaet i Stykker, da Knudstrup Skole kom for, og det aabenbarede sig, at Børnene ikke paa langt nær kunde Lærebogen udenad i det Omfang, Bispen fordrede. Uden Tvivl var Biskoppen af Pastor Niel-

sens fornævnte indgivne Klage vel forberedt til at søge konstateret denne Børnenes Mangel paa Færdighed i Udenadslæren. Dette gav Anledning til, at Biskoppen fra Katedret holdt en lang og skrap Tale til den Kreds af Familiefædre, der var til Stede, og hvori han udmaalede sin Forbavselse over her at træffe det første Tilfælde, hvor man ikke lod Børnene lære Luthers Katekismus og Forklaringerne udenad. Han havde nu været Biskop i halvtredie Aar og ikke noget Sted funden Mage til Uvidenhed. Det var en saa vigtig Sag, at Børnene lærte udenad; det var saa godt som den eneste Form, hvorunder Børnene kunde bibringes og tilegne sig Kristendomskundskab. Det kunde aldeles ikke nytte med den nymodens Skoleundervisning, hvor Læreren stadig holdt Foredrag og mundtlig Fortælling for Børnene. Læreren maatte vide, hvad han var edfæstet paa: „At undervise efter Folkekirkens symbolske Lærebøger“.

Biskoppen tillod sig derefter overfor Lærerne og de tilstedeværende at fremdrage den tyske Rigskansler Bismarks Ord om de tyske Skoler, som vi skulde tage os til Mønster. Denne høje tyske Herre havde nemlig udtalt, sagde Bispen, at det skyldtes den tyske Lærerstand, at man dør havde en saa vel-disciplineret Hær, saa de tyske Sejre ved Dybbøl, Sadova og Sedan indirekte skyldtes Disciplinen i de tyske Skoler.

Hans Højærværdighed sluttede med at skildre en Skole (Friskole), hvor ingen Disciplin eller Udenadslære virkede eller brugtes. Det blev en Karikatur af en Skole, der skulde tjene til Advarsel for Lærere i den danske Folkeskole.

Omtrent 3 Uger efter fornævnte Bispevisitats forespørger Biskop Clausen i en Skrivelse til Skolekommissionen i Thorning, hvorvidt Lærer Jensen havde fremmet Brugen af Lærebogen, hvorpaa Pastor Nielser som Skolekommissionens Formand afgiver

en vidtløftig Erklæring om, „at Jensen vel formelt havde meddelt Børnene og Forældrene Paalæget, men ved Siden af udtalt sig imod Bogens Indførelse til Udenadslæren“. I sin lange Erklæring derover anraaber Præsten Biskoppen om at gøre en Ende paa dette „Uvæsen,“: „Den fortællende Metode ved Religionsundervisning i Skolen m. m., der, hvis det vedbliver, vil virke i høj Grad demoraliserende paa de andre Skoler i Sognet, hvor man, om end i mindre Grad, ogsaa hylder den fortællende Metode. Hvis Jensens Undervisningsmetode faar Lov at florere, da kan Skolekommissionen intet udrette i nogen Skole i Pastoratet, hvor Eksemplet ikke vil undlade at virke, og da Lærer Jensen er ugift og iøvrigt en dygtig Mand, der let vil kunne komme igennem Verden, har Skolekommissionen ingen Grund til at ynkes over hans eventuelle Endtledigelse. Det er Skolekommissionens og mange fleres faste Overbevisning, at hans Endtledigelse er det eneste Middel til at bringe Ro i Sognet og til at redde de andre Skoler“.

Saavidt var Pastor Nielsen altsaa nu naaet i hensynsløst Magtbegær, at han med al ønskelig Tydelighed anraaber Autoriteterne om Lærer Jensens Afskedigelse.

Paa dette Stadium i Begivenhedernes Gang, nemlig i November 1886, indgav 21 Familiefædre, der havde skolesøgende Børn, fra Knudstrup Skoledistrikt et Andragende til Biskoppen over Aarhus Stift saalydende:

„Højærværdige Hr. Biskop Dr. Clausen, R. af Dbr.!

I Anledning af, at Lærer Jensen, Knudstrup Skole, Thorning Sogn, har meddelt os, at han af Deres Højærværdighed har faaet Paalæg om at indføre Balslevs Lærebog i Skolen og lade Børnene lære den udenad, tillade undertegnede 21 af de 32 Beboere, der have skolesøgende Børn i Knudstrup

Skolekreds, sig herved ærbødigst at fremkomme med efterfølgende Henstilling og Forslag.

Først tillade vi os at bemærke, at vi ere overmaade veltilfredse og glade ved den Religionsundervisning, der bydes vore Børn i Knudstrup Skole, og vi har det Haab, at Deres Højærværdighed vil tage Hensyn til en Udtalelse af et saa stort Flertal af de Beboere, der have skolesøgende Børn. Vel kan vi ikke give en udførlig Fremstilling af Lærer Jensens Undervisningsmaade, men ved at følge hans Virksomhed i Skolen gennem vore Børn, har vi da i nogen Maade Begreb om, hvad der bydes dem.

Vi ved saaledes, at han fortæller Bibelhistorie livlig og godt, og vi ved, at vore Børn kender de bibelske Fortællinger i langt større Omfang, end vi have kendt dem fra vor egen Skoletid. Det ny Testamente bruges meget ved Undervisningen, og Børnene lære en Del Skriftsteder og Hovedstykkerne i Katekismen udenad. Han har ikke forlangt, at Børnene nødvendig skulde eje Luthers Katekismus, dog er der ikke faa, der har den, men han bruger, naar det er nødvendigt, at omdele et tilstrækkeligt Antal Eksemplarer i Klassen for saa i Skolen at gennemgaa, hvad der helst maa bruges Bog til. At han ikke har forlangt Bogen i Børnenes Haand er vistnok begrundet i, at han tror derved at kunne modvirke den sørgelige Forkærlighed for den sløvende Ramselæsning, der endnu raader hos mange. Hr. Lærer Jensen har i den Aarrække, han har været ansat i Knudstrup Skole, indtil Hr. Pastor Nielsens Ankomst, arbejdet med stor Anerkendelse af det stedlige Tilsyn, idet Skolens Standpunkt i det hele taget har hævet sig betydelig over, hvad der i Almindelighed med et saa stort Antal Børn præsteres i en Almueskole.

Der har heller ikke fra det overordnede Tilsyn nogensinde været gjort Indsigelse mod den Maade, hvorpaa Religionsundervisningen har været drevet.

Vi skal, uden ellers videre at komme ind paa Spørgsmaalet om den historiske eller dogmatiske Undervisning, tillade os at udtale som vor Overbevisning, at Læren om kristelige Sandheder aldrig kan finde Vej til Børnenes Hjerter uden igennem et Vidnesbyrd af troende Menneskers Mund, og det taaler kun daarligt at blive underkastet udvortes Former, eller at der bliver taget derpaa med haarde Hænder, og skønt Børnene naturligvis ikke efter den Maade, hvorpaa Lærer Jensen bruger Religionsundervisningen, er skikkede til at tage sig ud ved en Eksamensprøve, har det dog bestandig maattet erkendes, at Børnene har haft en i det hele taget fyldig Forstaaelse af Kristendommen. Ja, selv den nuværende Skolekommission med Pastor Nielsen som Formand har ved sidste Foraarsprøve i Knudstrup Skole betegnet Religionsundervisningen som: meget god.

Naar der desuagtet er bleven ført Klage over den omtalte Undervisningsmaade, har vi ikke kunnet frigøre os for den Tanke, at den mere er fremkommen som et Vaaben i det Angreb, der føres imod Lærer Jensen, end af egentlig Trang til at faa en tvungen Lærebogsundervisning indført, hvilket turde fremgaa deraf, at i den Deputation, der for Deres Højærværdighed under Deres Ophold i Thorning førte Klage over Lærer Jensen, kun var en Mand fra Knudstrup Skolekreds og det endda en Mand, der ikke har skolesøgende Børn. Hvordan forøvrigt denne Deputation har faaet Kompetense til at føre Klage over en Lærer, som de i ingen Henseende har noget med at gøre, er os uforstaaeligt. Skal det givne Paalæg straks gennemføres, vil det paa flere Maader volde store Ubehageligheder. For Øjeblikket er Sindene ikke saa lidt i Bevægelse, og dette vil bidrage til, at de allerede meget spændte Forhold, som findes her, derved yderligere vil forværres, idet Pastor Nielsen sikkert vil fordre, at endog ganske

smaa Børn skal kunne udenad en hel Del af den omtalte Lærebog.

Deres Højærværdighed vil kunde føle, at det maa være et haardt Tryk paa os, at en Undervisning, ledet af en alvorlig, troende Mand, der med stor Nidkærhed i et Tidsrum af 8 Aar har røgtet sin Gerning og hidtil har haft alle Autoriteters Anerkendelse, og som i stedse stigende Grad har vundet vor hjertelige Tilslutning, fordi vi føler, at denne Undervisningsmaade er langt frugtbarere end den, hvormed vi selv bleve underviste, at den nu skal blive underkendt, saa meget mere som det er en Kendsgerning, at den samme Undervisningsmaade bruges i mangfoldige Skoler rundt omkring i Landet uden at blive paatalt. Vi have derfor troet at burde henstille denne for os saa vigtige Sag til Deres Højærværdigheds velvillige Overvejelse. Kan Paabudet ikke hæves, hvad vi selvfølgelig meget maatte ønske, henstiller vi indtrængende, at det i alt Fald stilles i Bero foreløbig et Aar eller to. Hvis da Biskoppen — eller paa Biskoppens Vegne — Provsten ved en gentagen Undersøgelse af Skolen efter en saadan Frist fandt, at Undervisningen virkelig var uforsvarlig, kunde Paabudet jo gentages.

At vi tillade os at stille et saadant Forslag, haabe vi Deres Højærværdighed ikke tager os ilde op i en Sag, der drejer sig om vore Børns kristelige Undervisning og Opdragelse, hvori vi som Forældre føler baade Pligt og Ret til at være medbestemmende. Det er vor Overbevisning, at ved vort Forslags Antagelse vil Sagen kunne ordnes paa en for alle Parter lempelig og billig Maade“.

Knudstrup Skolekreds, i November 1886.

(21 Underskrifter).

Omtrent samtidig med dette Andragendes Indgivelse indsendte tvende fratraadte Skolekommissions-

medlemmer til Biskoppen en Skrivelse, hvori de udtalte deres for Lærer Jensens Undervisning fordelagtige Dom, idet de ud fra det nøje Kendskab, de i en Aarrække havde haft til Skolen, kunde bevidne, at Knudstrup Skole ubetinget indtog en Førsteplads, og henstillede til Biskoppen, for ikke at øge den alt tilstedeværende Splittelse i Sognet, at ordne det rejste Lærebogsspørgsmaal paa en lempelig Maade. I Skrivelsen udtales bl. a.:

„Man bliver altid ved at komme ind i Knudstrup Skole tiltalt af det alvorsfulde baade i Lærerens Personlighed og i den Maade, hvorpaa Undervisningen foregaar. Læreren forstaar i en sjælden Grad baade at vinde Børnenes Hjerter og at hævde sin Autoritet i Skolen, og der har i de tre Aar, vi har været i Skolekommissionen, været opnaaet udmærkede Resultater med et stort Antal af de Børn, som ere gaaede ud af Skolen. At Lærer Jensen har vundet stor Tilslutning hos Beboerne er en Selvfølge. Der var i den første Tid, efter at han var kommet i Embede, enkelte, der ønskede mere Lektuelæsning, men ved nærmere Kendskab til Lærer Jensens Undervisning var den Sag for længe siden bleven bilagt og vilde ikke mere være fremkommen, hvis her ikke var indtraadt andre Forhold. Nu kom imidlertid Pastor Nielsen til Thorning, og det vil ikke være Deres Højærværdighed ubekendt, at der med det samme blev store Brydninger her i Sognet. Her havde i en lang Aarrække været grundtvigske Præster, og naar undtages, at en forholdsvis lille Kreds af Missionsfolk havde søgt Opbyggelse hos Indremissionærer og Kolportører, var alt gaaet fredeligt og stille, men dette, at en større Kreds, der ikke kunde føle sig tilfredsstillende ved Pastor Niensens Forkyndelse, men løste Sognebaand, bevirkede, at der rejste sig en meget stærk Modstand mod dem, ikke alene af dem, som nærmest sluttede sig om Pastor Nielsen, men ogsaa

af dem, som ikke hører til nogen bestemt religiøs Retning. Dog er der ogsaa en Del af dem, som senere har løst Sognebaand (som ogsaa af dem, der hører til Missionsretningen). Hvorvidt Pastor Nielsens Forhold har været skikket til at bringe roligere Forhold tilstede, skal vi ikke videre komme ind paa, men her forefaldt adskillige Sammenstød, og da der var et af disse, som særlig bidrog til, at Uenigheden kom til at antage saa skarp en Form, og da den særlig vedrørte os som Skolekommissionsmedlemmer, skal vi tillade os at omtale den lidt nærmere.

Det var ved den første halvårlige Eksamen efter Pastor Nielsens Komme. Selvfølgelig var det sagt ham, at Balslevs Lærebog ikke brugtes i Knudstrup Skole, at Børnene ikke lærte den udenad, og det er vel rimeligt, at det under slige Forhold var skildret en Del anderledes, end det i Virkeligheden var. Her var Pastor Nielsen efter vor Formening højst uheldig i sin Optræden, idet han paa en saare ublid Maade afæskede Børnene Luthers Forklaringer og Ting, som Læreren gentagende erklærede, at Børnene ikke havde lært udenad. Pastor Nielsen brugte her Udtryk, som vi meget maatte misbillige, og hans Færd ved denne Lejlighed vakte stor Uvillie hos de mange, som var tilstede af Børnenes Forældre, og var den første Anledning til, at saa mange Børn, ogsaa af deres, som ikke har løst Sognebaand, har søgt andet Sted hen til Konfirmation.

Det lykkedes dog — vi tør sige tildels ved vor Hjælp — den Gang at faa Sagen bilagt. Vi fandt intet bestemt Paabud i Loven om, at Luthers Forklaringer skal læres udenad, og med Hensyn til Balslevs Lærebog bestemmer Loven kun, at den kan tillades, naar Præst og Lærer samt Flertallet af Forældre ere enige derom. Vi henstillede derfor til Pastor N. at søge at undgaa at gøre Paatale under Overhøringen, men efter endt Prøve forhandle med Læreren

om, hvad der kunde være at erindre om Undervisningen. Dette gik Pastor N. ved næste Prøve ind paa og udtalte, at han vilde lade det gaa, ja, har endog senere erklæret sig fuldt tilfreds med Undervisningen i Knudstrup Skole.

Naar denne Sag nu er bragt frem for Deres Højærværdighed, er dette ikke sket som et Krav fra Beboernes Side, men det er simpelthen et Udslag af den Ufred og Uforsonlighed, som findes her, et Middel, hvorved man har troet at kunne gøre Stillingen i Statsskolen umulig for Lærer Jensen. Der kunde i den Anledning være meget at oplyse, men vi skal kun til Slutning udtale som vor Overbevisning, at hvis den nuværende Splid ikke skal øges, og en Skolegerning, som har baaren og fremdeles vil kunne bære gode Frugter, ikke skal blive forstyrret, maa denne Sag ordnes paa saa skaansom en Maade som muligt“.

(Underskrifter).

Begge foranførte Andragender blev af Biskoppen gennem Provsten tilstillet Pastor Nielsen til Erklæring. Samtidig forskaffede Præsten sig paa et selvskrevet Tillidsvotum nogle Underskrifter, der attesterede den meget svævende Erklæring, at de ikke havde hørt Tale om, at Jensen omdelte nogle Eksemplarer af Luthers lille Katekismus til Brug i Timerne, men det egentlige Hovedslag førtes derved, at der over hele Sognet blev foretaget en Afstemning imod den grundtvigske Anskuelse og for den rene, lutherske Lære. Denne Adresse, der blev ombaaren fra Dør til Dør og paategnet af unge og gamle af begge Køn, erholdt 191 Underskrifter.

En Adresse til Biskoppen om at faa Lærebogen indført fik 25 Underskrifter fra Knudstrup Skole-distrikt, men af disse var der kun enkelte, der havde skolesøgende Børn.

Præstens Erklæring over de ham tilstillede to Andragender, som han fandt Anledning til at inddele i 35 Punkter og besvare i et lignende Antal „Randgloser“, lød saaledes:

„I Anledning af en fra Biskoppen modtagen Skrivelse af 15. ds., hvori Deres Højærværdighed begærer min Erklæring over tvende Andragender, nemlig fra en Del Beboere i Knudstrup Skoledistrikt samt fra tvende forhenværende Medlemmer af Skolekommissionen, skal jeg tillade mig paa disse Skrivelser at svare i Korthed, da jeg tror, at min Skrivelse af 13. November indeholder en Redegørelse af Stillingen i Knudstrup.

Maa det være mig tilladt at nummerere de forskellige Punkter saavel i Andragender som i Svaret.

1. Ved det af Jensen indvarslede Møde har han ladet Folk forstaa, at Balslevs Lærebog skulde læres fra Ende til anden, hvilket fremgaar af, at en Mand kom efter Mødet op til mig for at forhøre sig, om det kunde være Biskoppens Mening. Jeg svarede, at kun Skriftstederne og Luthers Forklaringer skulde læres ordret, andet ikke.

2. . . . „et stort Flertal“ . . . er ikke korrekt, da et endnu større Antal af Knudstrup Distrikt under 16. ds. har afsendt et Andragende til Biskoppen, hvori de netop begærer Bogens Indførelse.

3. At Lærer Jensen kan fortælle Bibelhistorie livligt, har jeg aldrig benægtet. Spørgsmaalet har for mig været, om Børnene kunde fortælle livligt og godt. Iøvrigt har jeg aldrig anket over den bibelhistoriske Undervisning.

4. „Det ny Testamente bruges“ . . . om det bruges meget, ved jeg ikke, men det er Faktum, at de Skriftsteder, Børnene hidtil har kunnet, er kun af etisk Indhold, f. Eks.: „Alt hvad I ville at Menneskene“ . . . medens de ikke kende saadanne, der tjener til at vække Syndserkendelsen og Trængen til

en Frelser, f. Eks.: „Alle have syndet“. Hovedstykkerne i Katekismen ere de ingenlunde sikre i.

5. At Jensen har uddelt Eksemplarer af Luthers Katekismus er noget aldeles nyt. Jeg henviser til medfølgende Udtalelser fra den nuværende Skolekommission samt fra Mænd, der jævnlig overværer Eksaminer i deres respektive Skoler. Jeg forhørte om Sagen hos Jensen selv, som erklærede, at han havde cirka 20 Eksemplarer som sin private Ejendom. Men med Hensyn til Brugen af den erklærede et Barn, som havde gaaet et Aar i ældste Klasse, at hun aldrig havde set den, og en konfirmeret Dreng erklærede, at i hele hans Skoletid har den været omdelt 4—5 Gange, for at de kunde se, hvorledes den kun indeholdt, hvad Jensen mundtlig fortalte dem.

6. Jensen kender kun Ekstremerne: Enten intet eller alt paa „Ramse“.

7. . . . „Med stor Anerkendelse af det stedlige Tilsyn“ . . . er intet Under, da saavel Præsten som begge Medlemmerne af Kommissionen vare yderlig-gaaende Grundtvigianere. At Skolens Standpunkt er „betydeligt“ over andre Skoler er en partisk Overvurdering af en i sig selv god Skole.

8. . . . „Overordnet Tilsyn“ . . . Naar Skolekommissionen har hyldet den Undervisningsmaade, og den misfornøjede Del af Beboerne tier, fordi de ikke have kunnet faa Ørenlyd hos Kommissionen, er det ikke saa let for det overordnede Tilsyn paa en Times Tid at faa Syn for Skolens Brøst.

9. „Kun gennem troende Menneskers Mund“ . . . kan jeg let blive enig med Grundtvigianerne om, men jeg kan ikke indse, at det, at bruge Lærebogen, skulde være uforenelig med at være et troende Menneske.

10. „Udvortes Former . . . og haarde Hænder“ . . . Disse Udtryk ere kun et Udslag af de gode Oppositionsmænds nok som bekendte Ulyst til at underkaste

sig andre Former end dem, de selv dikterer, og „haarde Hænder“ er efter deres Tankegang al Autoritet.

11. „ . . . ikke skikket til at tage sig ud“ . . . „dog fyldig Forstaaelse af Kristendommen“ . . . er ikke fri for at indeholde en Modsigelse; thi en fyldig Forstaaelse maa kunde gøre lidt Rede for Indholdet og kan derfor ogsaa godt komme til at „tage sig ud“ ved Eksamen.

12. . . . „Pastor N. . . . meget godt“ . . . : halv Sandhed og er udtalt i Relation til Dommen ved den første Eksamen, hvor jeg, brugende Lærer Jensens egne Ord, betegnede den bibelske Undervisning som „meget god“, men den dogmatiske som utilfredsstillende.

13. . . . En temmelig dristig Insinuation mod Sognets andre Beboere, som om der ikke fandtes andre alvorlige Folk i Thorning Sogn end de 21 Beboere af Knudstrup Skoledistrikt. Medfølgende Andragende fra 191 Beboere i Sognet er tilstrækkelig til at slaa den Beskyldning til Jorden.

14. Fordi en Mand ikke i Dag har Børn i Skolen, er han ikke uinteresseret i Skolens Gerning. Flere have Børn, som nu blive skolepligtige, andre have især om Sommeren Slægtninge, ukonfirmerede Dreng eller Piger i Huset, og skulde da gæste Skolen, og endelig tage alle Del i Skolens pekuniære Byrder.

15. . . . „Bemyndigelse . . . er uforstaaeligt“ . . . er ikke saa uforstaaeligt, naar man ved, at der fra 25 Husfædre i selve Knudstrup Distrikt er indgaaet et Andragende til Biskoppen om at faa Bogen indført.

16. . . . „Ubehageligheder“ . . . : Grundtvigianerne vil blive nødt til at holde en Friskole, og det vil koste en Del, hvad jo kan være ubehageligt nok for dem i disse daarlige Tider. Forholdene vil ikke forværres, men klares, thi der vil blive klart Skel mellem begge Lejre, og det er at foretrække for de nuværende forvirrede og uklare Forhold.

17 „ . . . skadefro Glæde“ . . . atter en aldeles uberettiget Insinuation, thi Beboerne i de andre Skolekredse have intet imod Jensen personligt.

18. . . . „Pastor N. vil fordre . . . smaa Børn“ . . . som om jeg nogensinde havde forelagt Børnene for svære Spørgsmaal. Jeg henviser i saa Henseende til medfølgende Erklæring fra Skolekommissionens Medlemmer m. fl. I yngste Klasse har jeg kun forlangt selve de 10 Bud og Fadervor uden Luthers Forklaringer. Jeg har vel forhørt, om de kendte dem, men aldrig forlangt dem. Derimod har jeg fordret, at Luthers Katekismus med Forklaringer samt Skriftstederne skulde være lærte inden Konfirmationsalderen.

19. . . . „Haardt Tryk“ . . . o: pekuniært.

20. „ . . . vundet Tilslutning“ . . . o: af de 21 Beboere, thi det gælder ikke største Delen af Beboerne.

21. „Stillet i Bero 1 a 2 Aar“ — o: man haaber paa en Lov, der skal ophæve det gejstlige Tilsyn og indsætte Skoleinspektører.

22. „ . . . Vegne Provsten . . . “ Det er en beklagelig Kendsgerning, at de fleste Beboere i Thorning Sogn mangle Betingelser for fuldt at kunne skønne paa Provst Koch som Visitator.

23. „Vi Forældre . . . Pligt — Ret“ . . . atter et Udslag af Grundtvigianernes Lyst til at være eneraadende i Knudstrup, thi de andre 25 Forældre og Værger i samme Distrikt have vel de samme Rettigheder og Pligter.

25. . . . „Kun to have villet anskaffe Bogen“ . . . Mange ville have den, men de have udtrykkelig erklæret, at det er frugtesløst at sende Bogen med Børnene, naar Jensen ikke vil bruge den.

(De to fratraadte Skolekommissionsmedl. Andragende).

25. „ . . . ubetinget . . . enhver Henseende“ . . .

o: stærkere Udtryk end den nuværende Kommission vil underskrive.

26. „Man bliver . . . af Skolen“ . . . Kan ogsaa siges om Thorning Skole og flere andre Skoler.

27. „Ved nærmere Kendskab til Undervisningen“ . . . Nej, men ved nærmere Kendskab til den daværende Kommission lærte man, at det vilde kun lidet nytte at paatale Sagen, derfor forstummede den, men den har aldrig været bilagt.

28. „En lille Kreds af Missionsfolk“ . . . er fuldstændig urigtigt, hvad dels den altid fyldte og ikke sjældnen overfyldte Kirke godtgør, og hvad yderligere tydeligen fremgaar af den Adresse, som medfølger.

29. . . . Kun en eneste Kone, som tidligere hørte (og i sit Hjerte endnu tilhører) den indre Mission, har løst Sognebaand, fordi hendes Mand er ivrig Grundtvigianer.

30. „Optræden uheldig . . . ublid Maade“ . . . Uheldig o: afæske Børnene Luthers Forklaringer . . . det er ganske vist uheldigt ved en Eksamen at blive spurgt om, hvad man aldrig har lært, men skulde have lært. Medfølgende Erklæring protesterer imod Udtrykket: „ublid“.

31. „Udtalelser . . . misbillige“. . . Det er nu 1½ Aar siden, saa alle Udtalelserne ere mig ikke i friskt Minde. Kun ved jeg, at det stødte Forældrene — o: Sognebaandsløserne — at jeg ikke kunde godkende den ny Redaktion af det femte Bud: „Du skal ikke myrde“, idet jeg forment, at Udtrykket „at myrde“ ikke er ganske identisk med at ihjelslaa, og at jeg dernæst bemærkede, at naar Børnene ikke med egne Ord kunne gøre Rede for Budenes Indhold, skulde de i det mindste kende Luthers Forklaringer.

32. „— Børn søgte andetsteds hen til Konfirmation“ . . . Grunden var den, at Børn, der i hele deres Skoletid ikke havde lært hverken Katekismus

eller Lærebog, frygtede for, at de hos mig skulde blive pinte med Udenadslæren og i det hele taget med Lektie, som de aldrig havde kendt til. Derfra stammer det blandt Thorningboerne gængse Ord: „Uvidende Børn skal gaa til Vium“. Men det er gennemgaaende Forældrenes Ønske, at Børnene skulle i Skolen lære baade Lærebog og Katekismus saaledes, at det ikke skal blive dem for vanskeligt at gaa til Konfirmationsforberedelse i Thorning.

33. „Vi fandt intet Paabud i Loven“ . . . Det er beklageligt. Havde de paagældende Mænd henvendt sig til mig, skulde jeg have vist dem det. Paabudet er klart i Ministeriets Skrivelse af 11. Maj 1861 og 22. April 1870 (H. V. Skibsted: Almueskolevæsenet 1886, Pag. 56), medens den paaberaabte af 3. Oktober 1856 kun tillader Valget mellem Balle og Balslevs Lærebog, men ikke hjemler Ret til aldeles at bortkaste Bogen.

34. „Paatale“ . . . ∴: bestod kun i at paalægge Børnene at anskaffe sig Balslevs Lærebog, men da blev en af de mange tilstedeværende Sognebaandslødere højrøstet og sagde: „Det kommer an paa om vi ville“! ∴: anskaffe Bogen — og Læreren sekunderede med, at „han ikke gerne vilde fortrædiges i sin Skole“. — Da afbrødes al Forhandling.

35. „Lade det gaa“ . . . Det var jeg nødt til, da saavel selve de daværende Medlemmer af Kommissionen som de tilstedeværende taltø mod Sagen, saa meget mere som en Deputation fra Knudstrup Distrikt havde været hos Provsten under hans Ophold i Thorning og beklaget sig over Undervisningen, men uden Frugt.

Til Slutning tillader jeg mig kun at tilføje, at Befolkningen her i Sognet nærer det Haab til Deres Højærværdighed, at henved 200 Familiefædre, der

staa paa Lovens Grund, ikke skal bøje sig for de 21 Husfædre, som vitterlig have Loven imod sig“.

Thorning Præstegaard, den 27. November 1886.

J. Nielsen.

Ved Indsendelse ad tjenstlig Vej af Præstens saaledes indhentede Erklæring til Biskoppen skrev Provst Koch i Houlbjerg saaledes:

„Efter fra Deres Højærværdighed ved Skrivelse af 18. f. M. at have modtaget to fra Thorning Sogn til Biskoppen indkomne Andragender med Tilføjelse:

„Efter den Anledning, som de i begge Andragender forekommende Bemærkninger om Pastor Nielsens Tilsynsvirksomhed ved Skolen dertil give, skulde jeg tjenstligst anmode Dem om at indhente hans Erklæring i Sagen og tilstille mig samme med de Udtalelser, hvortil Deres Højærværdighed maatte finde Anledning“ — og i Overensstemmelse dermed at have henvendt mig til Pastor Nielsen har jeg d. 1. d. M. faaet Andragenderne remiterede med en Skrivelse fra ham ledsaget af to Bilag, hvilket alt her vedlægges.

Som de Udtalelser, hvortil jeg i denne Sag maatte finde Anledning, skal jeg ikke tilbageholde følgende:

Naar Pastor Nielsen for at gøre Rede for sin Tilsynsvirksomhed i Skolen i Henhold til de i Andragenderne fremkomne Bemærkninger har valgt at skrive 35 Randgloser til de to Andragender, afhandlende saare mange andre Ting, og i hvilket han har fundet det passende ikke at nægte sig noget i Retning af at være uartig mod dem, der tænker anderledes end han, skal jeg ikke indlade mig paa det uforholdne Arbejde at optræve disse Aforismer i deres Løshed og Uvederhæftighed; — instar omnium kunde jeg dog blot angaaende den sidste, der nok egentlig skulde ramme Hovedpunktet i Andragendet

fra de tidligere Skolekommissionsmedlemmer, bemærke, at naar det her hedder . . . „en Deputation fra Knudstrup Distrikt havde været hos Provsten under hans Ophold i Thorning og beklaget sig over Undervisningen, men uden Frugt“, — forholder det sig saaledes, at tværtimod den saakaldte Deputations Komme til mig ved det ordinære Præstegaards-Syn i Thorning Juni 1885 havde den Frugt, at jeg, saa snart det var muligt, afholdte Visitats i Knudstrup Skole, nemlig Oktober 1885, hvilket rigtignok gav mig et godt Hovedindtryk, som jeg tidligere har tilladt mig at meddele Deres Højærværdighed.

Pastor Nielsen har, forekommer det mig, ikke kunnet rokke noget af det Faktiske i de to Andragender, særlig i de tidligere Skolekommissionsmedlemmers rolige og velskrevne Indlæg; han kommer trods sit Svar til fremdeles at staa i det Lys med Hensyn til hans Tilsynsvirksomhed, hvori de have stillet ham eller rettere ved sit Svar i et endnu uheldigere. Det af Pastor Nielsen selv beskrevne Tillidsvotum til Forsvar mod at have brugt „ublid“ Adfærd og med den meget svævende Erklæring, at Underskriverne „ikke have hørt Tale om“, at Lærer Jensen uddeler nogle Eksemplarer af Luthers lille Katekismus til Børnene til Brug i Timerne, vil jo slet intet sige, ikke heller noget videre den over hele Sognet forsøgte Afstemning imod den grundtvigske Anskuelse og for den rene lutherske Lære; 191 Underskrifter (især om de alle ere samlede saaledes, som det er oplyst, at de 25 fra Knudstrup ere samlede), betyder ikke stort i et Sogn, hvis Folketal er henved 2500. Om man i det hele taget turde stole paa Adresser, vilde denne altsaa snarere konstatere dens egen modsatte Mening som den almindelige.

Det være mig herefter tilladt at udtale mig om Sagen i Almindelighed, og hvad jeg mener at maatte tilraade til dens for alle Parter bedst mulige Udgang.

Det, som Thorning Sogn trænger til, er Fred; de af allehaande Strømninger oprørte Sind maa komme til Ro, hvis ikke noget værre skal ske. En streng Gennemførelse af det Lærer Jensen af Deres Højærværdighed med nok saa megen Grund givne Paalæg, som det visselig i Pastor Nielsens Haand vil faa, vil føre til, at Lærer Jensen tager sin Afsked og opretter en Friskole i Knudstrup med Tilslutning af Distriktets langt overvejende Flertal. Dette er ikke blot en ny Splittelse i det alt splidagtige Sogn, men kan ogsaa let føre til, at den Agitation i Sognet, om hvilken der er talt saa meget, bliver en Virkelighed med Friskolen som Arnested. Forbitrelsen over en dygtig og afholdt Lærers Afskedigelse, kan blive den Gnist, der sætter mange Tidens opsamlede Tønder i Brand.

Trænger Sognet imidlertid til Fred, da ikke mindre dens Præst. Jeg maa anse det for meget letsindigt, naar han i sin Erklæring til Biskoppen af 15. Novbr. d. A. ligesom anbefaler Lærer Jensens Afskedigelse ved at henvise til, hvor let denne desuagtet vil kunne komme gennem Verden, — meget letsindigt og lidet kendende sit eget Bedste siger jeg med Fristelse til at komme til at bruge derom det i en anden Sammenhæng i denne Sag anvendte Udtryk: skadefro, idet Talen er om den Mand, hvem han i sin af gode Grunde henlagte Klage af 31. August d. A. fremførte de stærkeste Beskyldninger imod og vilde have stillet for en Provsteret. Pastor Nielsen kan, hvis han skal virke til Velsignelse i sin Menighed, ikke taale den vedvarende Tilstand af Ophidselse, Bitterhed, Vrede og Ufordragelighed, som Forholdene i Thorning har sat ham i, og som kun vil forøges ved den ny stærkere Modstand imod ham, Lærer Jensens Fjernelse fra Embedet vil fremkalde. Der turde befrygtes det værste for ham: et nyt Udbrud af den mentale Lidelse, som tidligere har hjemsøgt ham. Det er at

støtte ham, det er at støtte den Kreds, som mener i ham at have fundet en Præst efter deres Ønske, naar der skaffes Ro i Sognet, naar alt undgaaes, hvad der utvivlsomt vil bringe ny Strid.

Og i dette Øjemed vover jeg saa at fremkomme for Deres Højærværdighed med følgende Forslag, Frugten af moden Overvejelse i Nidkærhed for Guds Riges Sag ogsaa paa dette Sted, hvilket jeg indstiller til Deres Højærværdigheds Mildhed ikke mindre end til Deres grundige Prøvelse. Kunde Sagen ikke ordnes med følgende Udtalelse rettet til Skolekommissionen, Sogneraad og Lærer: „Under Forudsætning af, at Lærer Jensen i Knudstrup vil betragte det, som er forefaldet ved sidst afholdte Bispevisitats i hans Skole, og hvad senere deraf fulgte, som en Paa-mindelse om med al sin Flid og Dygtighed at arbejde paa, at de ham til Undervisning betroede Børn meddeles Kundskaberne om den kristne Tros Hovedlærdomme i en bestemt Form, overensstemmende med Luthers lille Katekismus og støttet paa Steder af den hellige Skrift (særlig de i Balslevs Forklaring af Luthers lille Katekismus anførte), finder man i Betragtning af, hvad der i dette Anliggende er fremkommet fra Thorning Sogn, ikke Anledning til for Øjeblikket at foretage videre i den angaaende Religionsundervisningen i Knudstrup Skole rejste Sag“.

Gid Deres Højærværdighed med mig maatte mene, at der i dette Mæglingsforslag, denne Overgang til Dagsordenen intet var eftergivet i Prinsippet eller Realiteten, men at der var fundet en Form, under hvilken meget maaske kunde reddes, som nu staar paa Spil.

Lysgaard m. fl. Herreders Provsti, den 2. Desember 1886.

E. F. Koch.

Til
Biskoppen over Aarhus Stift.

Til en saadan lempelig Ordning af Sagen som af Provsten foreslaaet, var Biskoppen imidlertid ikke tilsinds, men indsendte under 7. December 1886 Sagen til Ministeriet. I sin over Sagen medfølgende Erklæring udtaler Biskoppen, at „Grunden til, at han ved sine Kirke- og Skolevisitatser i flere Pastorater havde haft ondt ved at faa Børnene og Ungdommen i Tale angaaende de Ting, som hører til Guds Rige, maa søges i mange Præsters og Læreres beklagelige Tilbøjelighed til selv at tale, selv at fortælle for Børnene uden at sikre sig, at disse nu ogsaa havde optaget Stoffet i Hukommelsen o. s. v. . . . Denne fortællende og foredragende Undervisningsmetode, som fra de saakaldte Højskoler nu synes at forplante sig nedefter til Almueskolerne, lader Børnene uvirkomme og virker sløvende paa de allerfleste“. „I den Henseende“ — udvikler Biskoppen videre for Ministeriet — „har Thorning og Lysgaard Sognes Beboere været særlig uheldigt stillede, da Præsteembedet med Undtagelse af et Par Aar har været beklædt af 3 udprægede Tilhængere af den grundtvigske Retning“ (Nicolaj Holten, C. Spleis og Paul Bojsen), „og da nævnte Lærer Jensen, rimeligvis støttende sig til de grundtvigske Præsters og flere af Beboernes Frisindethed, i en længere Aarrække havde undladt at bruge Lærebogen ved Religionsundervisningen i Skolen, da han til det af Biskoppen givne Paalæg om Indførelse af den autoriserede Balslevs Lærebog havde indtaget en modvillig — i alt Fald reserveret Holdning, retter Biskoppen den ærbødige Anmodning til det høje Ministerium, at dette af Hensyn til Skolens sande Tarv og til Opretholdelse af det stedlige Skoletilsyns rette Myndighed vil tildele Lærer Jensen en alvorlig Irettesættelse“.

Da imidlertid Ministeriet paa derom indsendt Begæring tilstillede Lærer Jensen til Erklæring Pastor Nielsens 35 Punkter, som jo egentlig angik Beboer-

nes Andragende, fik disse gennem det nedsatte Udvalg Lejlighed til for Ministeriet at fremkomme med adskillige Oplysninger og Modbemærkninger i et Indlæg af 20. Januar 1887, hvori Udvalget i rammende Udtryk og med overbevisende Styrke hævder, at Præsten ved Hjælp af aldeles uvedkommende Indblandinger, ved Fordrejninger og Forvanskninger af de rette Forhold, ved Benyttelse af Partinavne som Grundtvigianere og Oppositionsmænd, ved uberettiget Udlæggelse af deres Tanker, ved en latterlig Brug af Attester og Adresser, ved forblommede Hentydninger om Provsten, har blæst deres Sag op til noget helt ukendeligt, til noget, der ligner Oprør mod Lov og Ret baade af Lærer og Befolkning. Til Punktet i Præstens Erklæring: „At han ikke ved Eksamen i Knudstrup Skole har forlangt Luthers Forklaringer i yngste Klasse udenad“, skriver Udvalget, at han ikke blot forlangte Forklaringerne, men saa at sige ikke forlangte andet i Overhøringen i Religion, ja, afbrød endog Læreren flere Gange med Fordring om Forklaringerne, og i Forbindelse hermed er det, at det store Punkt i Sagen fremkommer, nemlig Sætningen om „vitterlig Usandhed i Embedsforhold“, det Punkt, der var Hovedgenstanden i den senere, for sent anlagte Sag mod Udvalget og i den aarelange Proces, der førtes for Domstolene baade ved Underret og Overret.

Som Gensvar paa Udvalgets fornævnte Skrivelse leverer Præsten et nyt Indlæg paa 10 Sider til Ministeriet. I dette gør han gennem 39 Punkter en sidste Kraftanstrengelse for at værgе sig og sin Tilsynsvirksomhed og slutter med „i al Underdanighed at anraabe det høje Ministerium om Assistance“.

Sagen gaar derefter gennem Skoledirektionen til Biskoppen, som under 12. Marts 1887 indsendte den til Ministeriet, og efter at Biskoppen i en længere Redegørelse af sin Stilling til Sagen har søgt at paa-

vide det ulovlige i ikke at benytte Lærebogen, gentager han den af ham til Ministeriet under 7. December 1886 stillede Anmodning: „At dette under Hensyn til de af ham i nævnte Skrivelse anførte Grunde, hvortil han nu maa føje: „og til Haandhævelse af det biskoppelige Embedes visitoriske Myndighed, vil tildele Lærer Jensen en alvorlig Irettesættelse“.

Under 14. April 1887 modtog Lærer Jensen gennem Skoledirektionen den saaledes udvirkede Irettesættelse for omhandlede Forhold.

Da det i Begrundelsen af nævnte Irettesættelse var paalagt Lærer Jensen at drage Omsorg for, at hvert Barn forsynedes med et Eksemplar enten af Balles eller Balslevs Lærebog, og efter at Jensen havde meddelt Børnene og Forældrene dette Paalæg, enedes 21 Familiefædre, som var det langt overvejende Flertal med skolesøgende Børn i Distriktet, om i Henhold til Ministerskrivelse af 3. Oktober 1856 at vælge Balles Lærebog, hvilket Valg Beboerne meddelte saavel Skolekommissionen som Lærer Jensen.

Da imidlertid dette Valg af Balles Lærebog af Lærer Jensen meddeltes Autoriteterne, blev Valgets Gyldighed underkastet fornyet Prøvelse, der havde til Følge, at Ministeriet under 3. August 1887 resolverede, at da det var oplyst, at Balslevs Lærebog for længere Tid siden (i Lærer Jensens Formands Tid) var brugt i Knudstrup Skole, kan der ikke tilkomme Beboerne nogen Ret til paany at træffe Valg mellem disse to Lærebøger, men at Balslevs Lærebog snarest mulig vil være at anskaffe.

Efter at Lærer Jensen dernæst havde gentaget Anmodningen til Beboerne om at anskaffe den paa-budte Balslevs Lærebog, uden at disse efterkom Opfordringen, anmeldte han denne Undladelse til Skolekommissionen, og det blev derefter gennem Stiftamtet paalagt Thorning Sogneraad for Kommunens Regning at anskaffe det fornødne Antal

Lærebøger og lade Beløbet udpante hos Vedkommende. Her kom imidlertid dette i Vejen, at Sogneraadet, hvis Valg Pastor Nielsen dog i sin Skrivelse havde erklæret for „en fuldstændig Sejr over Grundtvigianerne, der havde regeret i hele 15 Aar“, nægtede at anskaffe Bogen. Da denne Nægtelse kom Biskoppen for Øre, bilagt af nye Klagepunkter fra Præsten, fattede Biskoppen det Forsæt at indstille Lærer Jensen til Afskedigelse.

Dette fandt Beboerne var „for Smed at rette Bager“ og vilde ikke for nogen Pris bære Skylden for, at en saadan Uret mulig skulde times den Lærer, som de med fuld Fortrøstning og Tillid betroede deres Børns Undervisning. De anmodede derfor Lærer Jensen om at meddele Autoriteterne, at den befalede Lærebog vilde blive anskaffet.

Det var jo egentlig heller ikke Bogens Anskaffelse, Striden stod om, men Brugen af samme under et ramselystent Tilsyn. Det var den gamle Tids Terpeskole med Udenadslæren og Ramsens Kvide, der stak Hovedet frem og tilsigtede at svække og øde den levende, frugtbarere Undervisning i Knudstrup Skole. Dette lykkedes selvfølgelig ikke. Autoriteterne nøjedes formentlig med at notere sig den tvivlsomme Sejr, Bogens Anskaffelse var. En videre udstrakt Brug af denne i Knudstrup Skole mærkede man kun lidet til i den efterfølgende Tid. Striden affødte da ogsaa en ministeriel Skrivelse, der har blivende Betydning og gav den gamle dogmatiske Lektiemetode det første Grundskud fra officiel Side. Nu om Dage tør det vel antages, at denne frie Undervisningsmaade gennem mundtlig Tiltale: „Den fortællende Maade“ faar Lov at passere uden Paatale af Autoriteterne, men der skulde forløbe mange Aar fra den Tid, forinden den fandt almindelig Anerkendelse indenfor Folkeskolen, og der er saavist noget tilbage endnu.

PROCESSER.

Ved et i Skolestridens Anledning d. 23. Februar 1888 sammenkaldt Møde i Thorning Forsamlingshus oplæste P. Nielsen, dengang Møllejejer i Thorning, senere Lærer i Glarbo ved Himmelbjerget, en Række Skolestriden vedrørende Skrivelser, som foran er omtalt. Ved denne Lejlighed kom Nielsen til at bruge nogle stærke Udtryk om Ægtheden og Vederhæftigheden af Indholdet i nogle af Præstens Skrivelser. For disse stærke Udtryk, som Møller Nielsen præsiserede for fuldtud berettigede, blev der af Præsten anlagt Retssag imod ham. Efter lang Prosedure, der til Tider indeholdt adskillige Morsomheder, blev Møller Nielsen ved Underretten idømt en Bøde paa 200 Kr. De strammeste af de stærke Udtryk blev mortificeret.

Under 14. August 1888 blev der af Kirke- og Undervisningsministeriet givet Pastor Nielsen Paalæg om ved Dom at fralægge sig de i Skrivelsen af 20. Januar 1887 fra Udvalget til Ministeriet indeholdte for ham fornærmelige Sigtelser, og under 11. September s. A. meddelte Viborg Stiftamt Pastor Nielsen fri Proces for første Instans i Sagen samt beskikkede Sagfører J. Rønne af Kjellerup til at udføre den.

Idet Sagføreren fremlægger Beskikkelsen, skriver han: „Som Følge heraf indstævner jeg herved fornævnte Herrer: Jens Vinderslev af Knudstrup, P. Lassen af Graagaard og P. Nielsen, Thorning Mølle, alle af Thorning Sogn, til at møde i Lysgaard m. fl. Herreders Ret paa Tinghuset i Hørup Fredågen den 2. November d. A. Forind. Kl. 10 for at lide Dom

1. til Straf og Undgældelse for de af dem i bemeldte Skrivelse mod Citanten fremsatte Ærefornærmelser,
2. til at høre disse mortificerede, samt
3. til insolidum at betale Sagens Omkostninger efter Reglerne for benificerede Sager, deriblandt Salær til mig — alt i Henhold til og i Overensstemmelse

med den Demonstration og Paastand, som nærmere under Sagen vil blive gjort.

Lavdag er afskaffet ved Frd. 3. Juni 1796.

Kjellerup, den 15. Oktober 1888.

J. Rønne“.

Aar 1888 den 2. November blev Lysgaard m. fl. Herreders Ret sat paa Thinghuset i Hørup af den ordinære Dommer o. s. v.

Citantens beskikkede Sagfører mødte, fremlagde og paastod. —

De indstævnte mødte personlig og begærede Udlaan af Sagens Dokumenter i 3 Uger.

Proceduren gaar derefter sin Gang med Indlæg paa Indlæg pro og contra af Parterne. Disse Indlæg, der foruden Bilag af Erklæringer fra forskellige i Antal oversteg en Snes og i Omfang fyldte 8 a 10 Foliosider hver, er af stor Interesse og tjener til Belysning af den Skolestrid i Thorning, hvorom udenforstaaende har haft de forskelligste og ofte meget forkerte Begreber. Men det vil dog blive for uoverkommelig her at gengive disse omfangsrige Aktstykker. Sagen stod paa i 2 Aar. Ved Underretten blev ført en Række Vidner med Edsaflæggelse. Præsten og dennes Sagfører fremholdt stadig Paastanden om, at Udvalget maatte idømmes Bøde for de antydede skriftlige Ærefornærmelser og disses Mortification. Udvalget og dettes Sagfører, Andersen, Viborg, hævder, at de paaklagede skriftlige Udtalelser til Skoleautoriteterne var berettigede, nødvendige for at afværge Præstens utaalelige Optræden overfor deres Børn ved Skoleeksamener. Principielt hævdes Sagens Afvisning som forældet i Henhold til Straffelovens § 67, idet der var hengaaet $1\frac{3}{4}$ Aar fra den Tid, da omhandlede Skrivelse kom Klageren ihænde og til Sagsanlæggets Paabegyndelse. Subsidiært hævdes Indstævntes Frifindelse i Henhold til den under

Sagen paaviste Berettigelse af deres Handlemaade. Underretsdommen faldt i Slutningen af September 1889. Med Udelukkelse af Præmisserne lød Dommen saaledes:

„Thi kendes for Ret:

De indstævnte, Gaardejer Jens Vinderslev af Knudstrup, Gaardejer P. Lassen af Graagaard og Møllejer P. Nielsen af Thorning, bør for Tiltale af Citanten, Sognepræst for Thorning og Lysgaard Menigheder, Nielsen, i denne Sag fri at være“.

Sagens Omkostninger ophæves. I Salær til Citan- tens beskikkede Sagfører udredes 30 Kr. af det Offentlige“.

Retten hævet.

Til Bekræftelse under min Haand og Jurisdik- tionens Segl.

Christopher Krabbe.

HALVFEMSERNE.

Efterat ovennævnte Dom af Pastor Nielsen var appelleret til Landsoverretten, og han ifølge derom indgiven Ansøgning var meddelt kgl. Bevilling til fri Proces for samme, samt efterat Overretssagfører G. Hastrup af Viborg var beskikket til at udføre Sagen for Pastor Nielsen for denne Ret, bleve de ved ovenanførte Underretsdom frikendte indstævnedes til at møde i Landsoverretten i Viborg den 10. Februar 1890, hvor ovennævnte Overretssagfører fremlagde Indlæg. Proceduren for Overretten førtes paa Indstævntes Vegne af Sagfører Andersen, Viborg, tildels af Indstævnte selv.

Indholdet af Indlægene for Overretten er og maatte jo for saa vidt blive en Gentagelse, et Resumé af Proceduren for Underretten, men i sammentrængt Form. Indlægene er af stort Omfang, hvert paa indtil 18 Foliosider. Parterne samlede og svang Vaabnene til en sidste afgørende Kamp.

Efterat Parterne gennem de i Sommerens Løb afgivne Indlæg i Sagen, af hvilke Præsten og dennes Sagfører indgav det sidste, havde fremført alt til Bevis og til Støtte for deres respektive Paastande, maatte Stordebatten anses for udtømt, og den 3. November 1890 faldt Overrettens Dom saalydende:

„Thi kendes for Ret:

De ovenomhandlede af de Indstævnte om Citanten, Sognepræst Nielsen, brugte fornærmelige Udtalelser bør være døde og magtesløse. Iøvrigt bør de Indstævnte for Citantens Tiltale i denne Sag fri at være.

Processens Omkostninger for begge Retter ophæves, hvorhos det Salær, der ved Underretsdommen er tillagt den for Citanten beskikkede Sagfører for Underretten saavel som det Citantens beskikkede Sagfører for Overretten, G. Hastrup, tilkommende Salær, der bestemmes til 50 Kr., udredes af det Offentlige“.

Hermed afsluttedes Processen.

I Slutningen af Aaret 1892 blev Pastor Nielsen forflyttet til Næsby og Tyvelse paa Sjælland, hvorefter Præsten Ryge Jensen blev kaldet til Thorning. Med denne frisindede Skoletilsynsmand og Præst afløstes Tvangsprincippet om Udenadslæren i Skolerne, og Lærerne kunde igen hver efter sine Anlæg og Overbevisning indføre den mere „personlige Skole“ i deres Undervisningsmaade. Det syvaarige Tryk paa Lærere og Børn i Skolen var hævet. En rolig, lidenskabsløs Periode afløste de svundne Aars bitre Stridigheder paa Skolens Omraade. Den bestaaende Sognebaandsløsning til Pastor Lund i Vium blev ikke med èt ophævet, men holdt sig Aarhundredet ud. Adskillige Familier løste dog Sognebaandet tilbage til Ryge Jensen.

Det, der iøvrigt stærkt præger Thorning Sogn i Halvfemserne, er den politiske Deling mellem de

saakaldte moderate og Reformvenstre. Stemmeafgivningen fra Thorning Sogn ved Folketingsvalgene i disse Aar faldt saaledes ud:

1892:	Moderate	108.	Venstre	123.	
1895:	"	99.	"	174.	
1898:	$\frac{5}{1}$	"	103.	"	189.
1898:	$\frac{25}{10}$	"	110.	"	188.
1901:	"	96.	"	208.	

Som det vil ses, var Stemmegivningen fra Thorning Sogn i disse Aar langt overvejende Reformvenstre. Efterat Jensen Knudstrup ved Folketingsvalget i 1895 var udpeget og opstillet som Venstrereformpartiets Kandidat og fik 1278 Stemmer uden at opnaa Valg, blev fra den Tid hans Navn og Person et politisk Stridens Tegn i Thorning Sogn. De politiske Linier faldt ingenlunde sammen med den tidligere Deling af Stemningen for og imod ham i Lærebogsstriden. Der var til Tider noget tragisk i denne Situation. Vælgere, der var fuldt ud enige med Jensen Knudstrup i Kirke- og Skole-spørgsmaal, modarbejdede efter Evne hans Valg og Prestige som Politiker, medens tidligere Modstandere og Uvenner fra Skolestriden nu gav ham deres Stemme og Støtte. Saaledes holdt Stillingen sig indtil 1901, da J. K. valgtes som Folketingsmand for Kjellerupkredsen med 1689 St. (Modparter: 1537).

Paa Grund af Sygdom var J. K. ikke opstillet ved Valget i 1898.

Foranførte „Træk af Thorning Sogns Historie i det nittende Aarhundrede“ vil hermed være ved sin Afslutning, men da Jensen Knudstrup nu, mens dette skrives, er afgaaet ved Døden, vil det efterfølgende nærmest forme sig som nogle Smaablomster, indflettet i hans Mindekrans. Hans Navn, hans Liv og Virke i Thorning Sogn saavel som paa de Samfundsonraader, hvor han fik Lykke til at lægge

sine Kræfter ind i Tiden, vil for hans forstaaende Venner altid staa i Mindets Glans.

Til Thorning Sogns Mindedage maa ogsaa regnes Afsløringen af Mindesmærket paa Grathe Hede den 23. Oktober 1892. Vor danske Landsmand Thor Lange i Rusland havde skænket den prægtige Sten med Inskription og Insignier, der blev rejst paa det Sted paa Grathe Hede, hvor man mente Kong Svend var falden, og hvor hans Kapel havde staaet. Pastor Bruun, Levring, og flere talte ved denne Lejlighed for en meget stor Forsamling og skildrede Danmarks Forfaldstid for 700 Aar siden. Jensen Knudstrup skulde efter Planen have talt ved Afsløringen, men paa Grund af et Halsonde maatte han opgive Talen, og i Stedet for blev nedenstaaende af ham i Dagens Anledning skrevne Digt oplæst for Forsamlingen:

„Tvedragt, Had og Broderkrig,
øde Marker, dækt med Lig,
Graad i Danevange,
det var Danmarks bange Kaar,
da for ti Gang syv ti Aar
Daadens Time fødtes.

- Danmarks Stjerne syntes slukt,
over Bælt og Sund og Bugt
gjalded' Venderskriget,
kun for Ravne Gildet stod,
mens i Strømme Broderblod
randt for Brodersværdet.

Han, der i den skumle Nat
var paa Fædres Trone sat,
rejste eget Mærke,
svigted' Ærens dyre Krav,
fandt sin Død paa Tue lav
her paa Grathe Hede.

Men i Grathehedens Blod
 døbtes Kæmpeskaren god,
 født til Danmarks Lykke.
 Absalon og Valdemar
 var det høje Heltepar,
 Sejrens Glans omstraalte.

Natten veg for sollys Dag,
 over Borg og Hyttetag
 lyste Samlingstanken.
 Bonde, Ridder, Bisp og Drot
 bragte strandet Skude flot,
 bygged' Danmarks Mure.

Mindesten om Morgengry
 efter Nat og Uvejrssky
 tal til Nutidsslægten,
 tal om Haab og vidn om Tro,
 hjælp os bygge fast en Bro
 over Tivlens Dybder.

Fædreland med Riim i Haar
 blødende af dybe Saar
 staar Du traadt og sveget,
 tro, der gror en Samlingssag,
 tro, der gryr en Rejsningsdag
 rig paa Glædestoner.

Du, der vendte Blad i Bog
 hver Gang Mørket tæt sig drog
 over danske Strande,
 lær os samles kækt til Daad,
 giv os Glæden efter Graad
 nu i Folkevaanden“.

Det kendes tydelig paa Klangen — den dirrende
 Klang — navnlig i de sidste Vers, at Digtet er født

under Smerten og Vaanden af Provisorietiden. Kun faa ved, i hvilken Grad denne Retsbruddets Tid var Jensen Knudstrup en Lidelse. Vi, der i disse Aar ofte i en sen Aftentime sad hos ham og hørte paa hans dybsindige, alvorfulde Betragtninger over Tidens Ulykke, fik et stærkt Indtryk af den Blanding af Harne, Sorg og Lidelse, der gik gennem hans Sind. Et Vidnesbyrd herom findes i et Brudstykke af en Artikel, som han skrev i disse Aar:

„Jeg har ventet saalænge og tiet saalænge, at mit Sind næsten er blevet sygt. Jeg har vaklet og og tiet i det Haab, at Stunden maatte komme, da alvorlige Mænd, samvittighedsfulde Mænd i offentlige Stillinger maatte tage Bladet fra Munden og dømme den græsselige Omgang med Ret og Sandhed, der udvises fra oven af i vort Samfund. Navnlig har jeg haabet paa frisindede, grundtvigske Præster, haabet paa det for Sandhedens og Kristennavnets Æres Skyld. Som en Smaamand vilde jeg da komme efter. Men 26. Januar er gaaet, og ingen løfter Røsten. Jeg kan ikke tie længere for min Freds Skyld, men maa sige aabent og offentligt, at det er mig umuligt at forstaa andet, end at Regeringen handler i ubetinget Strid med Grundloven og har borttaget hele Retsgrundlaget for vor Forfatningsliv. Det er ikke nok, at Politikere sige det; enhver sandhedskærlig Mand, der føler det, maa sige det, og fremfor alle de, hvis Gerning det er at give Sandheden uforfærdet og uforfalsket Vidnesbyrd i deres Tjeneste. Hvilken forfærdelig Ulykke er det ikke, at vort Folks naturlige Følelse for Ret og Ære ødelægges, og hvor kan den andet, naar vi tier og intet tør vove, vi, som i større eller mindre Kredse staar i et aandeligt Arbejde, hvis Grundlag er Samvittigheden, ikke tør sige en Myndighed den Sandhed, som vi føler som Pligt at sige. Jeg ved, at jeg taler med dobbelt Mundkurv, og at et Magtsprog kan feje mig

ud af min Stilling, men jeg synes, at jeg kan bære noget, naar jeg først faar Fejgheden og Falskheden rystet af mig ved at give Sandheden Æren. Hvor umaadelig end den Ulykke er, som ruger over vort Folk, saa vilde den dog først for Alvor blive dødbringende, om det virkelig skulde vise sig, at ingen af Frygt for timelige Tabs Skyld havde Samvittighed og Sandhedskærlighed nok til at udtale: „Jeg vil ikke have Lod og Del i Lovløshed, om den end lyses i Kuld og Køn af de mægtige“. — Jeg ved, at hvad en Mand som jeg, en jydsk Landsbyskolelærer, siger kun har ringe Betydning for hele den store Sag, men jeg føler, at det har megen Betydning for mig at faa talt ud, og derfor taler jeg“.

I December 1893 skriver Jensen Knudstrup paa min Henvendelse til ham om at holde en Række Foredrag her i Kjellerup:

„Du faar Tak for Dit venlige, varme og tillidsfulde Brev. Men det kan ikke gaa an, at jeg lover noget. Mit Helbred er ikke til at tage fat paa større Opgaver udenfor min lille, daglige Gerning. Jeg maa være glad ved, at jeg kan holde det nogenlunde gaaende herhjemme og være lidt for Kredsen af baade Børn og Unge. Du kan tro, der har i mit Liv været adskilligt, som har fristet mig til at forsøge det større, hvortil jeg dog vel næppe har duet, af mange Grunde. Nu er jeg sjældent inde paa Tanker af den Art. Jeg søger indad, nu mere end tidligere, og ønsker rigtig at maatte blive glad i det stille og ubemærkede — det er ikke det ringeste.

I Sommeren 1916 skriver han til mig:

„Et lykkeligt Hjem er det største jordiske Gode for os Mennesker; men just derfor kommer det ikke af sig selv, men kræver en alvorlig og personlig Indsats i Ydmyghed og med Tjenersind. . . .

Ja, det folkekirkelige Spørgsmaal er desværre ved at blive et politisk Partino. Det er hen i Vejret

at tale om en reaktionær Tendens fra Venstres Side. Hele den sidste Menneskealders kirkelige Frihedslovgivning er jo baaret frem af Venstre. Venstre har altid villet grundlægge Frihed af enhver Art nedefra ved at give Menigmand og ikke Embedsmanden den afgørende Stemme. Baade Præsten og Læreren skal forstaa, at de er til for Befolkningens Skyld, ikke omvendt.

Verdenskrigen har paavirket mig i Retning af Brud med de officielle Kirker. Statskirkerne med kristelige Konger og Overklasserne i Spidsen for Gudsdyrkelsen har ført en tung Last af aandelig Svindel ind i Slægterne. Landene er ikke kristnede. Kongerne og Generalerne beder til Nationalguderne om Sejr, ligesom Hedningefolkene og tildels Jødefolket. Vejen ud af dette forlorne gaar sikkerlig gennem Adskillelsen af Stat og Kirke. — Jeg er ellers en gammel Ven af vor Folkekirk^e, der er sundere og friere end nogen anden. Men jeg tænker mig nu dens Tid snart omme som knyttet til Staten, der bliver mer' og mer' kun human“.

„I sit sidste Brev til mig af Januar 1919 skriver Jensen Knudstrup:

„Hjertelig Tak for trofast, aldrig svigtende Ven-skab gennem 40 Aar. Vore Veje og vor Udvikling og vor Tankegang har paa mer' end almindelig Vis fulgtes ad, synes jeg. Hvilken rig Tid har vi dog i Grunden gennemlevet, enten vi saa tænker paa Livet i de store Forhold eller i de mindre Kredse, hvori vi har færdedes med vaagne Øjne og Øren. Det er godt i Skumringstiden at kunne samle sig i Tak til alle gode Gavers Giver, som ikke vil glemme os, naar vi er graa, men hvis Naade rækker til tusind Slægter. Ja, jeg synes, vi gamle maa være svært glade og taknemmelige for den vidunderlige Tid, vi nu faar Lov at opleve, da en ny Verden aabenbart ligger i Fødselsveerne. Hvis nu Retstanken

og Folkenes Selvstyre indenfor egne Landemærker kommer til Godkendelse i nogen Maade, vil vi bedre kunde forstaa Verdenskatastrofen og de grufulde Lidelser igennem 4 forfærdelige Aar for Millioner Hjem, thi det virkelig store, det livsfornyende i Menneskeslægten, vindes, som Historien viser, gennem Lidelsernes Skole. Og vi har godt af at faa omvurderet den Slags Værdier, som man i Tyskland og andetsteds — ogsaa herhjemme — har ligget i næsegrus Tilbedelse af. Begivenhederne i Berlin i de sidste Uger er en talende Illustration til, hvad det betyder at ombytte Opdragelse med Dressur. Ja, meget er endnu lutter Spørgsmaalstegn. Men er det ikke mærkeligt, at Svøben — Bolshevikaanden — er jødisk. Det er Jøderne, der bringer baade den hærdende Ild, Lidenskabernes Ild og det funklende, bedaarende Guld. Det er Jødernes Tak for sidst, Historiens Nemesis.

Ja, lever vi længe nok, maa vi til Sønderjylland for at hilse paa Dannebrog over Dybbøl Mølle og den minderige, blodvædede Dybbøl Bakke. Danmark er jo virkelig et Lykkebarn: Kun lidt af Krigens Møje, men faar den allerbedste Gave, som dalende uforskyldt i vort Skød“.

Men Jensen Knudstrup oplevede ikke Genforeningsdagen, den særlig af hans Slægtled saa længe forventede Dag.

Han kom i Marts Maaned 1919 (fra en Tilsynsrejse ved Børnehjem) syg til sin Datters Hjem i Aarhus, hvor han døde i April samme Aar. Hans Lig førtes til Thorning, og paa hans Grav afsløredes i August 1920 en anselig Mindesten med Relief, rejst af Venner i Thorning og Omegn.

Paa Stenens Fod er sat et Vers af en Sang, skrevet af ham selv for Aar tilbage:

„Syng om det store, Du mindes,
syng om det skønne, Du saa.
Syng saa at Døden maa bindes,
og Livet sin Krone naa“.

Det var i sin gode Orden, at Jensen Knudstrup kom til at hvile i den Egn og blandt den Kreds, hvor han havde øvet sit mangesidige Manddoms-
virke i 35 Aar.

DEN JYDSKE HEDES BEBYGGELSE OG TILPLANTNING

Samlet af J. Jacobsen.

1. Forskellige Landboforhold.

Sammenligner man Landboforholdene her i Danmark, Jordens Dyrkning, Kvægavl o. s. v., med Forholdene, som de var for 150 a 200 Aar siden, ses der en forbausende Forskel i det danske Landbrug; særlig for Bøndernes Vedkommende er der foregaaet en ganske enorm Udvikling. Bønderne maatte dengang en stor Del af Tiden trække paa Hovmarkerne, og deres eget Landbrug maatte vente til sidst. Særlig Høstarbejdet kunde være haardt og trælsomt. Gamle Folk har fortalt om, hvad de som Børn havde hørt af deres Fædre, hvorledes Hovbønderne om Dagen maatte høste og bjerge den gode Afgrøde paa Herregaardenes Marker, medens deres eget fattige Korn maatte blive staaende paa Markerne, udsat for Blæst og Regn. Tidt og ofte gik det saaledes, at Bønderne, naar de om Aftenen, trætte og forslæbte, kom hjem fra Hovarbejdet, tog fat paa deres egen Høst, og i Nattens Mørke høstede de, saa Ilden gnistrede, naar Leerne blev hugget i Sten, eller de kørte Korn ind ved Lygte- eller Maaneskin.

Naar saa dertil kom ret hyppige Misvækster, Kvægpest eller andre Farsoter, kan man forstaa, at det var haarde og tunge Tider for den danske Bondebefolkning. Da Frederik den V. 1746 besteg den danske Trone, havde en Kvægpest allerede i flere Aar hærget Danmark, og denne Sot vedblev at rase lige skrækkeligt nogle Aar i hans Regeringstid. Den dræbte i Aarene 1746 og 1747 omtrent 125.000 Stykker

Kvæg, og i flere Aar derefter bortrev den adskillige Tusinder, om den end nu var ved at tage af. Om trent 1752 hørte den op, i det mindste som Farsot, og 1755 kunde det siges, at Landet saa temmelig var forsynet med Kvæg; men saa kom der flere Misvækst-aar, og fra 1762 tog Kvægpesten atter fat. Samtidigt var det, at Herremændene eller Proprietæerne mente, at de, trods de haarde Forordninger om Stavnsbaandet fra den forrige Konges Tid, ikke havde Tryghed for at faa Bøndergaardene bortfæstede og det nødvendige Arbejde gjort paa Godserne. At Bønderne endnu havde Ret til at sende 9 Aars Børn bort fra Godset, og at Bønderpigerne havde Frihed til at flytte fra Godserne og søge Tjeneste i Købstæderne, mente de var en utilgivelig Uorden. Der blev saa rettet saa indtrængende Forestillinger til Regeringen, at denne lod Stavnsbaandet komme til at hvile paa den mandlige Del af Bondebefolkningen fra det fyldte fjerde Aar (1764).

Mangfoldige Træk vidner om, at man opfattede Bønderne som en Slags Arbejdsdyr i Herremændenes og Statens Tjeneste, og da nogle Herremænd ønskede at faa fattige Børn fra København, som de vilde stavnsbinde til deres Godser, gik Regeringen ind paa at udlevere Børn dertil fra Vajsenhuset og Fatigvæsenet i Hovedstaden.

Det kom efterhaanden til at staa klart for en Del dygtige Mænd, at Agerbruget kunde blive betydeligt bedre. I den største Del af Kongeriget herskede endnu stedse det saakaldte Trevangsbrug, som havde været brugt gennem Aarhundreder. Ved Trevangsbrug blev den Del af Herregaardenes og Landsbyernes Jorder, som var under Plov, dyrket i tre Skifter, saaledes at der i to Aar efter hinanden toges Kornafgrøder, medens Jorden det tredie Aar laa hen til Græsning. Denne Driftsmaade udpinte Jorden, da det i højeste Grad skortede paa Gødning.

I de fleste af Landets Egne herskede det saakald-

te Fællesskab, som var kendt siden Middelalderen. Alle, som boede i samme Landsby, var fælles om Jorden, baade den dyrkede Jord og de saakaldte Overdrev, Jord, der henlaa til stadig Græsning. De havde deres Lader liggende i samme tre store Marker, de saakaldte Vange, der omfattede alt, hvad der kom under Ploven. Lodderne laa tidt i ganske smalle Strimler, saa der hverken kunde pløjes, saa's eller høstes, undtagen alle tog fat paa én Gang.

Denne Sammenslutning af Landbrugerne havde i tidligere Tider haft sin Værdi, idet den gav disse Samlag en forøget Styrke udadtil, og den havde skabt en Slags kommunalt Liv med særegne Vedtægter og med Møder under Oldermændens Forsæde, hvor nødvendige Aftaler blev truffene, og Brud paa Vedtægterne straffedes med Bøder. Men efterhaanden gik det op for Folk, hvilken Hindring Fællesskabet var for den frie Virksomhed. Ingen kunde næsten røre sig, saa', høste eller udføre andet Markarbejde, naar han selv kunde ønske det; men alle skulde rette sig efter det Tidspunkt, der var fastsat af Bystævnet. Ingen kunde paa egen Haand hegne sin Jord, skaffe sig Markfred eller sørge for at aflede skadeligt Vand o. m. a. Hvilket uendeligt Tidsspilde var det saa ikke, naar Malkepigen skulde opsøge sine Køer blandt de mange, der græssede paa de store, udstrakte Overdrev, eller naar Karlen flere Timer skulde lede efter sin Husbonds Heste. Ad lange Veje maatte Bønderne køre Hø og Sæd hjem fra de i Vangene vidt spredte Strimler Jord til deres Gaarde, der laa i den tæt sammenbyggede By. Sandsynligvis virkede Fællesskabet ogsaa til Udbredelse af Kvægstætte. Den udbredte sig med rivende Hurtighed, hvor Kreaturerne græssede sammen. Og det Samliv, som det fælles Tarv skulde fremkalde, viste sig efterhaanden at have uheldige Sider, ikke alene ved det smaalige Kævl, som det fremkaldte, men ogsaa ved det Svireri og Drukkenskab, det gav Anledning til. Der herskede nemlig den Uskik, at de

Penge, som indkom i Bøder, blev drukket op i Øl og Brændevin.

Efterhaanden gik det op for de kyndige og fornuftige Landmænd, der sad inde med Fremsyn, og som interesserede sig for Samfundets Vel, at de bestaaende Tilstande var uholdbare, og at der var mange Fejl, som burde rettes, og en Diskussion om disse Forhold begyndte. En Række Afhandlinger blev trykt i det af Erik Pontoppidan udgivne »Økonomiske Magazin«, en Slags Tidsskrift, der udkom i syv Aar. En Mængde praktiske Spørgsmaal blev drøftet, som stod i Forbindelse med Landbruget, f. Eks. Ødelæggelse af Ukrudtsplanter, om Gødning og Pløjning, om Mejeri-drift og Hesteopdræt, Dyrkning af Roer og Kartoffler og om Humleavl. Flere Forfattere tog ogsaa fat paa Fællesskabet, hvis ødelæggende Indflydelse de klart paaviste; ja, selv Bondestandens hele Stiling i Samfundet blev sat under Forhandling. Man skildrede det forpinte og demoraliserende i Bøndernes Kaar, Vilkaarligheden i det hele Fæsteforhold, særligt det tyranniske i den Uskik at tvinge Bønderne til at overtage usle Gaarde i Fæste; de fremhævede med stærke Ord de Plagerier, som Tiendeopkrævningen fremkaldte, og det kuende i det stedse stigende Hoveri, der gjorde det umuligt for Bønderne at drive deres egne Gaarde med Omhu, og som oven i Købet ved Livet paa Hovmarkerne sædeligt ødelagde Karle og Piger; endelig det nedværdigende ved Stavnshaandet, der forvandlede Bønderne til en Trælleslægt.

Disse Drøftelser, som fandt Sted i Datidens Litteratur, banede Vej for senere Tidens Reformere. Enkelte Godsejere begyndte at gøre noget til Forbedring af de dem undergivne Bønders Kaar. Enkedronning Sofie Magdalene og J. H. E. Bernstorff lod afløse Hoveriet paa nogle af deres Godser imod en bestemt Pengeafgift, ligesom Bønderne ogsaa fik deres Gaarde i Arvefæste. Ogsaa Regeringen dristede sig til at gøre lidt paa et enkelt Omraade. Den 26. Novbr. 1757

nedsattes der en Kommission, bestaaende af flere af Statens ypperste Embedsmænd, der skulde undersøge, »hvilke de Vanskeligheder er, der mest hindrer Landvæsenets Opkomst og Istandsættelse«, deriblandt nærmest »det skadelige Fællesskab«, for saa vidt det omfattede Landsbyer, der ikke ejedes af en enkelt, men af flere Godsejere. Efter denne Kommissions Indstilling udstedtes da flere Forordninger i Aarene 1758 til 1760, der skulde bevirke, at ethvert Gods, der ejede Dele af en Bymark, ved Hjælp af Køb og Magelæg kunde faa dem udløst af Fællesskabet med andre Godser. Hvad der skete, var en Begyndelse. Der var derved fra Regeringens Side brudt et Hul paa hele det nedarvede Landvæsenssystem, hvortil saa kan føjes det gode, det var, at der i Litteraturen kunde føres frit Sprog om Landboforholdenes hele Elendighed.

Hertil kommer endnu det Fremskridt, som Landbruget gjorde ad rent praktisk Vej ved Indførelsen af Kløver og andre Foderplanter, og ved det Eksempel, som dygtige Landmænd gav paa Indførelsen af en hel ny Driftsmaade, med langt flere Skifter i Stedet for den forældede Trevangsdrift. Man kom nu ogsaa til Klarhed over, at de sjællandske Jorder kunde bære fortrinlig Hvede.

2. Den jydskes Hedes Bebyggelse.

Imidlertid laa den jydskes Hede stille, ensom og uhyggelig, idet den kun var Opholdssted for Natmandsfolk, Røvere, Ulve og andre hel- eller halvville Skabninger. En Gang holdt de i Nærheden boende Herremænd store Jagter derude. Nu fattede Regeringen Haab om, at den ved sine egne Forholdsregler kunde give Agerbruget et godt Stød fremad paa den jydskes Halvø, hvis vidtstrakte Heder altsaa laa udyrket hen. Allerede siden Frederik den IV.s Tid havde Kongerne forsøgt ved forskellige Opmuntringer at faa disse øde Egne bragt under Ploven, men forgæves. Nu greb Regeringen til at prøve at faa Fart deri ved at ind-

kalde tyske Nybyggere fra Pfaltz. Det lykkedes — som det desto værre synes, ved letsindigt givne Løfter — at formaa flere Hundrede Familjer til at flytte op til Halvøen 1759 og de nærmest følgende Aar; men Sagen blev slet sat i Gang; der var ingenlunde truffet tilstrækkelige Forberedelser, inden Nybyggerne kom, og man valgte med en besynderlig Kortsynethed i Jylland omtrent det sletteste af Ahl- og Randbølhede, som fandtes, til at lade dem nedsætte sig her. Da de stakkels Kolonister skulde forsøge at faa Afgrøder frem af Ahl- og Randbølhedens Sand, uden at de enten havde Mergel eller Gødning, blev Udbyttet selvfølgelig for det meste til Fortvivelse for dem. Intet Under, at mange af dem blev, som man sagde, »op-rørske« og søgte at slippe bort igen. »Sie loblen uns das Gras zum Knie, wir funden aber das Haidebraüt zum Schwantz« (de lovede os Græs til Knæene; men der var Lyng til Bagen), skal de have sagt. Af de omtrent 300 Familjer, som Regeringen havde givet Boliger paa de jyske Heder, var der ved Slutningen af 1765 kun lidt over en Fjerdedel tilbage, og man havde været nødt til at lade danske Bønder indtage de bortflyttedes Plads. Det hele Opdyrkningsforetagende havde da kostet Staten ca. 300,967 Rdl., og alt hvad der var kommet ud deraf, var i Virkeligheden, at man havde sét, at en Del af Nybyggerne, selv paa det slette Jordsmon, de beboede, var i Stand til at skabe gode Urtehaber, og at de havde kunnet dyrke Kartofler med Held. I Sønderjylland, i Flensborg, Tønder og Gottorp Amter, var den Jordbund, der blev udlagt til Kolonisterne, paa sine Steder gunstigere og Udfaldet derfor ogsaa heldigere; men dette var dog ingenlunde alle Vegne Tilfældet, og der blev ogsaa dernede begaaet store Fejl ved Anlægget. Da Kolonifamiljerne i det slesvigske var 524 i Tallet, løb Udgifterne højere op, saaledes at de i Frederik V.s Tid udgjorde 309,456 Rdl. Der var altsaa ofret over 900,000 Rdl. paa Foretagender, der i Hovedsagen var slaet fejl.

3. *Da de første tyske Kolonister ankom.*

Anno 1759, den 24. Oktober, var Justitsraad Hans de Hofmann og Kancelliraad Andreas Deichmann mødt i Knudstrup Kro for at anvise de hertil i Dag ankomne, fra det churphalsiske paa allernaadigst Foranstaltning engagerede Tyskere, de her i Silkeborg og Halds Amter beliggende Ahlheder, samt Krogsø Hede i Lundenæs Amt; om nogen af dem maatte finde for godt at nedsætte sig dér og antage Jorden til Bebyggelse og Dyrkning, alt ifølge den fra Hans høje grevelige Excellence, Hr. Gehejmeraad og Ober-Hofmarschal, Greve af Moltke til os gjorte Anmodning ved Skrivelse af 22. September a. c., og som det højlovlige Rentekammer Collegium under Dato 31. Juli a. c. samt 9. Oktober sidst afvigte af Hr. Stiftsbefalingsmand von Heinen havde begæret, naar disse fremmede Folk ankom, han da paa Begæring vilde være dem i alle mulige Maader assisterlige. Saa var paa højbemeldte Hr. Stiftsbefalingsmandens Vegne herved nærværende hans Fuldmægtig, Fyrforvalter Hans Olesen, for paa sin høje Herres Vegne at observere det fornødne; og blev da den ene efter den anden af disse fremmede Folk indkaldt og tilspurgt, som følger:

1) Baltzer Berthold, der er født i Hofheim, en halv Mil fra Worms, er 30 Aar gammel og havde med sig Kone, tre Børn og en Søster, Apelone. Han har ingen Formue, men havde solgt alt, hvad han ejede, for 75 Gylden; dog medbragte han et Mulæsel og en Hest. Han kan ingen Profession, siden den, der havde antaget ham, Exprese ingen vilde have, som forstod andet end Agerdyrkning. Han havde ernæret sig som Bonde paa et Fristed med 1300 Morgen Jord (100 Morgen = $46\frac{1}{3}$ Td. Land), hvor der var høj Hede med Sand under, og hvor der i forrige Tider havde været Skov. Jorden hvilede i 3 Aar, og Heden blev ikke brændt, men pløjet med en særlig Plov. Marken var inddelt saaledes, at der hvert Aar blev indtaget 100

Morgen; om Foraaret blev den kastet om med Ploven, hvilket blev gentaget tre Gange i Løbet af Sommeren, og der blev saa samme Efteraar saaet Vinter-Rug; om Foraaret blev der saaet Sommer-Rug, naar Jorden var bleven omhakked, og naar der saa var saaet, hakkede man igen Jorden og lader Rasadet gro. Straaet kommer de i Pølen. De havde tæt ved en Mose, som de grøftede igennem, og derved bjergede de sig en Del Hø. Straaet, som Kreaturerne ikke fortærede, blev kastet i Møddingen, og de brugte aldeles ingen Blandingsgøde af Jord. I den selvsamme Jord saa'r de Byg og Havre, nemlig: 1 Vinter-Rug, 2 tyrkisk Hvede, 3 Sommer-Rug eller ogsaa, i Stedet for Sommer-Rug; Byg og Havre, ligesom Jorden er til; men har de Gødning nok, plantes der Tobak og Kaal. Om bemeldte Jord fortalte han, at den første Gang aldeles ingen Gødning havde faaet; men af nævnte Mose havde han faaet Høet og Græsset til at føde Kreaturerne med. Den Jord, de først brækkede og saaede uden Gøde, havde givet meget Korn. De brugte ikke saadanne Plove, som der bruges her i Landet; men efter deres Maade kan der lettere forrettes samme Arbejde med to Stude, end vi her kan udføre med seks Heste, siden de kan lette Ploven, naar det passer. Men en Plov kan de ej selv indrette og forfærdige, men mener, at de kan beskrive den for en Hjulmand. Ploven bruges med en Lænke omkring, naar Heden bliver opløjet. I den dér ude værende Hede er Grunden bare graa Sand og ingen Jord oven over. Heraf sés, at en Hjulmand og en Smed bør være nærværende, saasom de fremmede Folk ej selv, som vore Bønder, kan forfærdige Plove. Paa bemeldte Ejendom var der ingen Faar, fordi der var aparte Shefferi i Landet. Til Dyrkning af Esparsette og Lucerne kender han ikke; men derimod véd han god Besked med Biavl. Træplantning har han intet Kendskab til, siden de havde Træ nok. Gærder brugte de ikke, da alle Kreaturer bliver vogtet. De brugte ikke Hedetørv til Brændsel, men alene Skov-

træ, hvoraf der ikke findes synderligt her paa Heden. Kartofler og Bønner bruger de meget af, og de forstaar at dyrke dem. Angaaende deres Huse er Grunden gerne muret en Alen høj, og dér oven paa staar Bindingsværk med Straatag.

Om Maaden, de er engageret paa, fortalte han, at Kommissær Moritz i Frankfurt lod publicere overalt i Pfaltz ved trykte Plakater, at hvem der havde Lyst til at drage herind, skulde melde sig hos ham. Som Rejsepenge skulde en Mand have 3 O , en Kvinde 2 O og et Barn fra 8 til 15 Aar 1 ; men denne har en Søster med, som skal nyde det samme som en Kone. Konditionerne lød saaledes: 20 Aars Frihed for alle Skatter, fri for Durchmarsch og Rejser samt Udskrivning; tillige er der lovet dem Kirke og Skole, naar de bliver 30 Familjer, samt frit Hus, Redskaber o. s. v., og at de skulde faa Skøde paa Huset samt Besætning og Indbo og dertil fri Fortæring, indtil de kom i Stand. De havde ingen Plakat at forevise. Baade Mand, Kone, Børn og Søster hører til den reformerte Kirke.

2) Hans Jørgen Eichner er 24 Aar gammel og født i Selas ved Bentzen By, med Kone og to smaa Drengbørn. Manden og Børnene er reformerte, medens Konen er Katholik. De havde solgt alt, hvad de ejede, for 13 Gylden, som de havde fortæret paa Rejsen. Han kan ingen Profession, men har tjent som Karl hos en Bonde, der havde god Agerjord, undtagen nogle Steder, hvor der var Hede, som blev pløjet og besaaet med Græsfrø, som var vel opkommet; videre vidste han ikke. Der bruges lutter Træ til Brændsel. Deres Plove var bedre og lettere for Bæsterne end de her i Landet. I hans Egn saa's der ordinært Vinter- og Sommer-Rug, tyrkisk Hvede, Byg, Havre, Kaal og stærk Tobak; de havde dér god Græsning, og Jorden laa snart ikke over et Aar, naar de havde Gødning nok. For Resten havde de Heste, Køer og Stude etc. til Fornødenhed. Bier vidste Manden god Besked

med. Gærder vidste han intet om, siden Kvæget blev vogtet.

3) Devalt Eli Sleger er 34 Aar gammel og født i det Amt Lindenfeldtz, med Kone og et lidet Drengbarn. Manden er reformert og Konen luthersk. De havde ingen Formue, undtagen 35 Gylden, som var fortæret paa Rejsen, har kun lært Bondearbejde. Hvor han kom fra, er der en Del Hede, som bliver hakket op med en bred Hakke, derefter afbrændt, pløjet og besaaet enten med Vinter- eller Sommer-Rug, siden Byg og Havre. Jorden ligger ikke over 3, 4 a 5 Aar og bliver det første Aar besaaet med Byg uden Gøde; de har Enge nok, og de bruger mest Træ til Brændsel. Deres Plove ligner ikke vore, men er saaledes indrettede, at de kan trækkes af et Par Stude. Manden siger, at naar han først har en Plov, vil han siden selv forfærdige en anden, naar der igen fattes. Af Kreaturer har de Heste, Køer og Stude ligesom her. I hans Hjemegn saaede de flittigt Kløver og en Slags Esparsette med blaa Blomster, som ikke gaar ud; men Jorden er gødet forud. Svinbønner, Pateter, Raps, Kaal og Tobak dyrker de ogsaa.

4) Peder Keil er 32 Aar gl. og hører til den lutherske Kirke; han er gift, og Konen er reformert; men de har ingen Børn. De har intet til Bedste, men tilsat alt, hvad de havde, paa Rejsen. Manden havde tjent hos en Bonde paa de Bergstrasse til Heimsted og giftet sig for her at befordres. Denne Karl havde tjent paa samme Sted som Nr. 1, saa at han vidste Besked om al Ting angaaende ham, men vilde dog intet videre anføre i saa Henseende. Af Profession er han Linnedvæver.

5) Georg Recter er 23 Aar gammel og født i Uslock, 3 Mil fra Heidelberg, hører til den reformerte Kirke. Konen er 30 Aar gl. og luthersk; de har ingen Børn. De har intet til Bedste, men fortæret alt, hvad de havde, under Rejsen. Han kan ingen Profession, men havde tjent som Karl hos en Bonde, har ikke opholdt

sig paa Heden, men kun i fede Egne, hvor han har saaet Rug, Hvede, Byg etc. Ogsaa dér er Ploven anderledes end her, nemlig til at pløje med to Heste for; iøvrigt er det med Kornsæd ligesom de andre Steder, og altid har han været i de fede Egne; de saa'r ogsaa dér Stenkløver, navnlig Esparsette med blaa Blomster, som ej' gaar ud, hvorom ved Nr. 3 er anført.

6) Johannes Zimmermann er 30 Aar gl. og født i Ebelheim, af Religion er han reformert; men Konen er luthersk. De har endnu deres Sager usolgt, har 100 Rdl. og 11 Morgen derude. Manden har altid været Bonde og Grenader under Churphaltz, et fredeligt Land. Hvor han kom fra, var der ikke en Haandsbred Hede. Ellers synes han at være en fornuftig Karl; men han foregav, at vi endelig maatte have Hjulmand og Smed fra deres Hjemland, at de kan faa de brugbare Ting, som de er indrettet, hvor de kom fra. Han gjorde god Rede for, at han kunde saa' alle Slags Korn samt pløje dybt og højt, ligesom Jorden var til.

7) Johannes Wickesser er 25 Aar gl. og født i Ober Amt Buxberg, 10 Mil fra Heidelberg, er reformert, men Konen luthersk; de har ingen Børn. Hans Forældre lever, og han venter at arve noget, men har nu intet til Bedste. Han har kun lært Bondearbejde og tjent som Karl i 6 a 8 Aar, har tjent i fedt Land, hvor der ingen Hede er, og han forstaar at saa' alle Slags Korn og Vinbjerge samt at plante Kastanie-Træer og Raps, og iøvrigt som forrige véd han god Omgang med Bier.

8) Johan Peter Betzer er 27 Aar gl. og født ved Heidelberg; baade Mand og Kone er lutherske, og de har ingen Børn. Han har kun lært Bondearbejde, har tjent hos en Bonde og kender intet til Hede. Han er født i et fredeligt Land og kan saa' alle Slags Korn; dog Boghvede har han ikke saaet. Han har intet til Bedste, men fortæret det, han havde, har giftet sig faa Dage før Afrejsen, og han sér ud til at være et godt Menneske.

9) Jacob Wivel er 30 Aar gl. og født 3 Mil fra Heidelberg, er reformert, medens Konen er luthersk, og de er nylig bleven gift. Det lidet, han ejer, er endnu tilbage og ikke solgt, men vil paa hans Forlangende blive tilsendt. Han har stedse været Bondekarl, født i en fed og god Egn og i al Ting omtrent ligesom de forrige.

Den 25. Oktober, tidlig om Morgen, tog de fra Knudstrup, nemlig Hofmann, Deichmann, Stiftamtmandens Fuldmægtig og bemeldte 8 fremmede Bønder; den ene var nemlig bleven syg og maatte rejse tilbage til Viborg. De drog saa til Ahlheden i Silkeborg Amt og eftersaa' Heden ved Aarrisvad. Haverdalene lige til Benzelhøj, hvor Halds Amt begynder; derfra besaa' de Heden overalt til Grønhøj og derfra lige til Sejbæk, og Hr. Stiftamtmandens Fuldmægtig besørgede Befordringen dertil. Ligeledes var ogsaa Hr. Captain Kahlen med som Conductør efter Stiftamtmandens Begæring for at vise dem Heden for dette Amts Vedkommende. Hvad Silkeborg Amt angik, da, endskønt Hr. Conferentsraad Trappand skal være af Hr. Stiftamtmandens Fuldmægtig tilskrevet og sendt med Posten en Erklæring derom, mødte dog ingen paa hans Vegne. Dog foreviste de dem Ejendommene, saa meget som maatte formenes der tilhørte Hs. kongl. Majestæt. Endelig besaa' de samme Eftermiddag det nye opbyggede Hus, hvor Captain Kahlen bo'r, og man foreviste Kolonisterne den derved dyrkede Jord, baade det i Aar indavlede, saaede og det oprudte, hvor det tilforn øde og ubrudte Jord fandtes i god Stand og havde bragt sin Frugt dette Aar. Derpaa blev der forlangt af bemeldte Kolonister, at de skulde give Erklæring paa, hvorledes de befandt disse Steder; men de udbad sig, at det maatte bero, indtil alle Hederne var eftersét, da de saa vilde give endelig Besvaring.

Hr. Stiftamtmandens Fuldmægtig, Fyrforvalter Olesen, erindrede om, at det baade var vanskeligt og

enhver bekendt, til hvor liden Nytte, at disse fremmede Folk skulde ligge Vinteren over i Viborg Købstad, 3 Mil fra Ahlheden. Hofmann og Deichmann havde tillige selv erfaret Vanskeligheden ved at forskaffe disse Folk endogsaa forrige Nat Logis. Kolonisterne var endog advarede om at tage Proviant med sig fra Viborg, hvilket de ogsaa havde gjort. Derved kom man til ved nærmere Eftertanke at erindre, om det ikke var bedre, at de blev lagt paa Landet, og at tvende Familjer af dem blev indlogeret Vinteren over ude i Huset hos Hr. Captain Kahlen, da de saa, hvis Vejrliget vilde tillade det, af og til i den forestaaende Vinter kunde arbejde sig selv noget til Nytte, paa det de desto lettere til forestaaende Vinter kunde have noget paa rede Hænder. Tilligemed var Captain Kahlen selv ganske villig til at tage saadan et Par Familjer, naar de vilde lempe sig efter Lejligheden. Men i saa Fald er det tillige at observere, at nogle smaa Indretninger i Huset straks maatte gøres, hvilke sandsynligvis vilde koste 20 Rdl. Hvad Senge til dem angik, var der vel to i Huset, hvoraf den ene var brugt til Captain Kahlens Folk, og den anden kunde saa overlades til den ene Familie; følgelig maatte der altsaa lejes en Seng til den anden Familie, imod at give lidt for hver Nat. Men da man tillige har erfaret, at der endog ikke for Penge kan faas, hvad der behøves til Livets Ophold, saa, for i alle mulige Maader at facilitere (gøre lettere) Tingen og hæve Vanskelighederne for disse fremmede Folk, havde man talt med den fra København sig her paa Ahlheden etablerede Mand, navnlig Christen Jensen, som havde bygget sig et Hus ej langt fra Captain Kahlens, om han for Betaling vilde sé sig fortjent med nogle Victualier til dem at udsælge, hvilket man holdt for var baade det bekvemmeste og nærmeste Middel til at hjælpe disse Familjer; tilligemed kunde Manden eksplicere (udtrykke) sig paa Tysk, saa de kunde forstaa hinanden. Men Manden beklagede sig over, at han ikke selv kunde staa i Forskud,

men udbad sig, at i saa Fald han paa denne Maade skulde gaa dem tilhaande, at der da blev givet ham et lidet Forskud af 20 Rdl. til at købe en og anden Ting af Victualier. Imidlertid formodede han, at der vilde blive gjort Anstalt til Materialer til Haandarbejder for Familjerne, og der vilde da behøves, om ellers Korne, ligesom de her paa Eggen, vilde arbejde med, 2 a 3 Hjulbaarer, 2 Jernspader, 2 Tørvespader med Jernkofod, 2 brede Hakker, 2 Træ-Hulskovle og 2 flade Skovle, hvilke de for det første kunde behøve, foruden Vogne, Plove og andre Redskaber til Jordens Dyrkelse.

Hofmann og Deichmann tilstod, at de selv havde sét, at der nu forhaanden i bemeldte Captain Kahlens Hus ikke fandtes Lejlighed til mere end bemeldte to Familjer, ligesom de ogsaa havde hørt, at bemeldte Christen Jensen lovede at skaffe de tvende Familjer Victualier for Betaling, i ovenanførte allernaadigst blev approberet. De maatte ogsaa tilstaa, at der for nærværende Tid ikke efter Omstændighederne kunde etableres flere i den Part af Ahlheden, som ligger i Halds Amt, efter de af Vedkommende foreviste Omstændigheder i Proportion (Forhold) af dens Størrelse, imod Ahlheden i Silkeborg Amt; thi det er at observere, at den Part, som kaldes Ahlheden, alene er i Silkeborgs og Halds Amter. Vel er der i Lundenæs og Bouflings Amter store og vidtløftige Heder, men ingen formenes at have Navn af Ahlhede, undtagen de i bemeldte Amter.

Den 26. Oktober om Morgenen drog de tilligemed alt bemeldte tyske Folk fra Sejbæk, hvor de med Nød og neppe fik tvende Vogne for Betaling til at køre dem videre. Dér forlod Hr. Stiftamtmand von Heinens Fuldmægtig dem. Og, fortæller de videre, da vi med disse Folk overalt besaa' Ahlheden paa den anden Side, ned til Lundevad, og saa videre, saa vi ungefør forment, det kunde tilhøre Hans kongl. Majestæt. Derfra tog vi forbi Rabis, Karup og over Aaen til Kragssø Hede i Ribe Stift, hvortil Hr. Stift-

amtmand von Heinen tilforn med Posten havde tilkendegivet Hr. Etatsraad og Amtmand von Albertin vor Ankomst; men ingen mødte paa hans Vægne. Og da de havde besét bemeldte Kragssø Hede, hvoraf noget dette Aar ved Vaade er afbrændt, kom vi om Aftenen til Skophuset.

Da nu bemeldte Heder i Silkeborg, Halds og Lundens Amter saaledes af Kolonisterne var eftersét, tilspurgte vi dem:

1) Paa hvilke Steder de vilde bo og etablere sig, og om de tilvisse mente, at de kunde opdyrke den Hede, der var bleven dem anvist? Hvorpaa de svarede, at de ej turde etablere sig paa disse Heder andet Steds end fra den Dal ved Arringsvad lige imod Bentzelhøj paa den ene Side og den Strækning, kaldet Haverdalen, lige ned til Lundevad, som alt, saa vidt vides, ligger i Silkeborg Amt, om deraf maatte udlægges og afmaales saa meget, som de kunde dyrke og have til deres Kreaturer. Dér haabede de, at Jorden kunde dyrkes med Fordel, saa's med Boghvede, Rug, ja, endog saa Byg med flere Slags Sæd; saa dér vilde de probere og haabede, at det efterhaanden meget let kunde komme i Stand, naar de maatte betjene sig af de Redskaber, som for dem var brugelige; thi de mente, at Bønderne her fordærvede Jorden ved, at den blev opskaaret og flaaet; derimod mente de, at naar Jorden blev pløjet, omhakket og raadnet, kunde den besaa's og siden efterhaanden forbedres med Gøde, og den ustridig maatte give bedre Korn end nu, da alting brændes til Aske, saa næsten kun det bare Sand er tilbage. Hvad Dalene angik, saa vilde de grave en Grøft igennem dem, jævne Jorden i dem og besaa' dem med Høfrø og Kløver.

2) I Fald Hans Majestæt vilde forunde dem saa meget Land, som de kunde dyrke paa bemeldte Sted, hvor de vilde bo, og om de vidste Udveje til noget at bygge for, samt til at købe Redskaber og Besætning for? Dertil blev svaret, at de helst vilde bo, saa vidt

de kunde erindre, i den første af Haverdalene, og de vilde have deres Huse bygget som i en Gade. Jorden bad de om maatte blive inddelt i 9 Dele, Ager omliggende, saa de alle fik lige meget, og hver noget af den gode og noget af den slette Jord, og ligeledes i Dalene vilde enhver have sit Stykke. Men hvad Bygning, Redskaber og Besætning angik, da havde de tilforn erklæret, at Agenten i Frankfurt, Moritz, som de kalder Relationsraaden, havde lovet dem fri Bygning, Besætning og Redskaber, og paa den Condition var de ankommen, samt at de intet ejede, som de tilforn hver for sig havde forklaret.

3) Om endskønt vi ingen Ordre havde til at fornemme, hvad de til Bygning, Redskaber og Besætning vilde have, saa for at vide, hvad de i saa Fald vilde forlange og kunde hjælpe sig med, spurgte vi, hvor meget de behøvede til Bygning, Besætning og Redskaber? Til Bygning maatte de i det mindste have hver til 8 Fag Hus til Behoelse og Stald og 8 Fag, 12 Alen vide, til Lade, samt Loft, Vinduer og Døre. Til Indbo maatte de have en Seng med to Dynner og to Puder samt en Messing-Kedel og noget i Penge til smaa Husgeraad. Til Besætning behøvede de to Køer, to stærke Stude til Ploven og 10 Faar samt Sædekorn til hver Familje. Af Redskaber maatte de have en Plov, efter deres Maade, en Vogn, to Spader, to brede Hakker, to Møggaffler, fire Hjulbaarer og en Økse til hver Familje; mindre forment de ej at kunne hjælpe sig med.

4) Om de selv kunde bage Brød og brygge deres Øl? De svarede, at de vel forstod at bage, men ej at brygge Øl, siden det ej var tilladt i deres Land, men mente, at det let kunde læres.

5) Hvor de syntes, de bedst kunde opholde sig i Vinter, om de allerede nu blev antaget til at dyrke Hederne? Dertil svarede de, at de helst havde Lyst til at opholde sig hos Bønderne i Knudstrup, som var nær ved Heden, da de i Vinter kunde kaste Lyngen

med Hakker, og derefter ophakke Jorden, som de vilde dyrke, at den kunde raadne.

6) Om ikke et Par af disse kunde indlogere sig hos Captain Kahlen i Vinter? De svarede, at det var for langt fra det Sted, de vilde dyrke, vel over $1\frac{1}{2}$ Mil. og den Jord, han boede paa, var af den sletteste Art, men bad endog indstændig, at de maatte forskaanes derfor, siden de ej vilde staa under hans Commando, men arbejde for sig selv og efter den Maade, de fandt det bedst tjenlig til den Jords Dyrkning, hvoraf de siden skulde ernære sig.

Den 27. Oktober forlod de os ved Skophuset og gik tilbage til Viborg, siden Amtmanden ikke havde gjort Anstalt til nogen Befordring; heller ikke mødte nogen, som forhen meddelt, paa hans Vegne, hvorover vi maatte give dem 2 Rdl. til Rejsepenge, siden de havde 5 Mil til Viborg.

Anno 1760, den 26. Febr., var i Anledning af højlovlig Kammer Collegie Ordre af 12. Januar sidst afvigte, og Hr. Stiftsbefalingsmand von Heinens Circulære af Dato 18. Februar mødt ude i Klode Mølle af Commissærerne, paa Stiftsbefalingsmandens Vegne, hans Fuldmægtig, Hr. Fyrforvalter Hans Olesen, Hr. Conferentsraad og Amtmand Trappand, Hr. Etatsraad og Amtmand Albertin, Hr. Justitsraad og Præsident de Hoffmann, Hr. Cancelliraad og Proviantforvalter Deichmann og Raadmand Christen Lauridsen, hvor da højbemeldte Kammer Collegie Skrivelse blev foretaget, og over dets Indhold colliageliter (samdrægtig) blev delibereret (overvejet):

1) Angaaende hvor de her til Landet ankomne phalsiske Colonister kunde anvises Plads, enten ved eller i Nærværelsen af Silkeborg Amt, og samme inddele saaledes, at de til Foraaret kunde antage Jorden til Dyrkning og Brug. Derpaa Hr. Conferentsraad Trappand erklærede, at han forment, der udi Ahlheden ved Arringsvad, samt den Del deraf, som kaldes Skygge Hede, imellem Raunholt og Klode Mølle, kun-

de blive Plads til 20 Familjer og enhver deraf tildeles $2\frac{1}{2}$ a 3 Tdr. Hartkorn, til hvilke Familjer man ogsaa formentede at faa Lejlighed til Vand.

Hr. Fyrforvalter Olesen mente paa Stiftsbefalingsmandens Vegne, at 12 Familjer kunde etableres udi Halds Amt paa Ahlheden ved og omkring i Nær-værelse af den saa kaldede Stor Dal.

Hr. Etatsraad von Albertin refererede (henholdt) sig til den sidste højlovlig Kammer Collegie Skrivelse af 12. Januar, hvorudi de høje Herrer i Forvejen havde vedtaget, at Colonisterne skulde være i og ved Silkeborg Amt, og maatte han end yderligere melde i Protokollen, som er de samtlige Herrer Commissærer noksom bekendt, at Umuligheden endogsaa forbød det pro tempero (nu for Tiden), da det ved Mangel paa Træmaterialier og deslige vilde blive meget vanskeligt at faa dem anbragt. Strækningen var tillige saa ampliceret intricat (anvendt og indviklet) og beblandet med saa mange Slags Lodsejere, at man endnu ikke kunde sé saa dybt ind i Tingene, som man allerunderdanigst ønskede, og altsaa ikke kunde erklære sig til at modtage nogen. Dog kunde han ikke nægte, det han ved første allernaadigst satte Medcommissærer havde gjort Overslag, i Tiden at kunde modtage en 12 a 14 Familjer, hvilket dog maatte observeres at være en conditionale Proposition (betinget Forhold) og ingenlunde til Forbindtlighed. Da der nu altsaa manglede Plads for 5 Familjer eller Colonister, saa erindrede Hr. Justitsraad Hoffmann og Cancelliraad Deichmann om, at der iblandt Colonisterne var 5 unge og ugifte, som de mente paa nogen Tid kunde opholde sig hos de gifte Familjer, de to deraf imellem de 12 udi Halds Amt og de øvrige tre blandt dem udi Silkeborg Amt.

2) Hvorledes de paa billigste Maaade og Vilkaar, jo før jo heller, kunde blive indkvarteret i de nærmeste Bønderbyer ved den dem anviste Hede, eller hvor tjenlig befindes. Hvorpaa Hr. Fyrforvalter Olesen er-

klærede paa Stiftsbefalingsmandens Vegne, at siden Hans kongl. Majestæt ved Hr. Captain Kahlen havde ladet opbygge i Ahlheden i Halds Amt et Hus af den Størrelse, at derude, efter at nogle Indretninger blev foretaget, der omtrent vilde koste en 30 til 40 Rdl., kunde indkvarteres de 12 Familjer, som man den Dag havde forment at kunne etablere i Halds Amt; saa mente Fyrforvalter Olesen, at de Penge, som ellers til anden deres Indkvartering vilde medgaa, kunde i Halds Amt paa denne Maade bespares, og de dér blive indkvarteret.

Hr. Conferentsraad Trappand og Hr. Etatsraad Albertin derimod var af de Tanker, at siden det var forsøgt udi Silkeborg Amt, at der ingen Lejlighed kan blive hos Bonden til at faa Colonisterne indkvarteret, hvor over og under 11. Febr. sidst fra Hr. Trappand, Hr. Hoffmann og Hr. Deichmann er sket Indberetning, at der for de Familjer, som paa Heden skal etableres, indtil Bygningerne bliver færdige, kunde oprejses Jordhytter til hver Familie, af 4 Alens Bredde og 6 Alens Længde, hvortil a Hytte vil medgaa 8 Stk. Bøge, 4 Alen lange, at sætte i Jorden til Støtter, 3 Stk. a 6 Alen lange, at lægge tværs over, og 10 Stænger til at klæde Tørvene paa, foruden en Del smaa Gærdsel, til hver Hytte 4 Læs, hvorom, Gærdselen undtagen, allerede fra Hr. de Hoffmann og Hr. de Deichmann hos højlovlig Kammer Collegium under 15. hujus er gjort Ansøgning. D'Hrr. Hoffmann og Deichmann maatte ved Hr. Fyrforvalter Olesens Proposition erindre, at siden Colonisterne fra Viborg under 27. Oktbr. afvigte Aar havde deklareret, at de ej vilde bo i det omtalte Hus, men arbejde enhver for sig selv paa den Jord, han skal dyrke; følgelig, i Fald de skulde indkvarteres i Kongens Hus paa Ahlheden, vilde det foraarsage Misfornøjelse, at de fremfor dem i Silkeborg Amt skulde bo tilhobe, og give Anledning og Fortrædeligheder; og derfor paa Colonisternes Vegne, efter den med dem gjorte Aftale, bad de, at hver

Familje maatte nyde sin Hytte ved de Steder, de skulde dyrke, saavel i Halds som Silkeborg Amt.

Men Hr. Fyrforvalter Olesen og Raadmand Christen Lauridsen refererede sig til den gjorte Proposition som noget, der alene sigtede til at facilitere (gøre lettere) Tingen, og havde funden sig pligtig at forestille dette, eftersom Hans Majestæt til den Ende havde ladet opbygge et Coloni-Hus, i hvilket man proponeret (foreslog) disse Colonisters Indkvartering; thi, fordi de blev indlogerede her, kunde enhver for sig dog gerne arbejde og dyrke sin Jord, og de øvrige Vanskeligheder, mente de, hævede sig selv. De øvrige nærværende 4 Commissærer var enige om, at det vilde være lettest, rettest, nyttigst, mindst kostbart og mest fordelagtigt, at de blev indkvarteret udi de projecterede Hytter.

3) Hvad der for deres Forplejning i det nøjeste skal betales? Til Oplysning om denne Post lod D'Hrr. Hoffmann og Deichmann tilføre, at Colonisterne, indtil de kunde ernære sig selv, til Føde forlangte: a) i Betragtning af, at de spiser mindre Sul, men derimod mere Brød end vore Bønder, til hver voksen Person aarlig 4 Tdr. Rug, som vil blive, naar Børnene regnes for halv imod de voksne, omtrent 450 Tdr. aarlig; eller ogsaa samme Kvantum, $\frac{1}{2}$ Td. Rug og $\frac{1}{2}$ Td. Boghvede, som de selv vil lade male og bage. Men Spørgsmaalet vil blive, fra hvilket Magazin det skal tages, hvor det skal males, og endelig, hvor meget enhver Person skal tillægges; b) at der straks maatte oprejses 2 Bagerovne, hvori de selv kunde bage deres Brød; c) siden de ej kan brygge Øl til deres Fornødenhed, førend de faar deres Huse, saa beder de, at Colonisten Roue, som tillige er deres Feltskærer, maa udtappe Øllet, samt at de maa nyde ugentlig i Penge til at købe Øl og Sul for; herover var Commissæerne enstemmigt enige, at hver Mand nyder efter brugelig Skik her i Landet, hvor til Tjenestefolk gives Kostpenge, maanedlig 2 Skp. Rug, 2 Skp. Byg eller Malt

og i Penge 4 Mark. Kvindesperson eller Kone nyder derimod $\frac{1}{4}$ ringere af Korn og Penge, og et Barn, der er over 4 Aar, Halvparten imod en Kone. Hvad de tvende Bagerovne angaar, skal de hugges op af Ler og med Jord omdækkes, to i Silkeborg Amt og en i Halds Amt. Den 3die Post er besvaret med 1ste Post, og det overlades saa til Colonisterne, hvem de iblandt sig vil udvælge til at brygge og udtappe det behøvede Øl. Angaaende fra hvad Magazin Kornet skal tages, da endskønt Skive Amtstue vel er nærmest ved Heden; men det formenes, af højl. Rentekammer Collegiums Skrivelse under 16. i denne Maaned, at Hans Majestæts Bønder til Kørsel og deslige ved Arbejdet paa Heden skal medtages alene; og da der ved Skive eller nogle Mil nær ingen findes af Hans Majestæts Bønder, saa blev der sagt, at Randers Amtstue, hvorpaa alle Sider Kongens Gods er beliggende, blev det bekvemste Sted, hvorfra Rugen kunde tages; men hvad Byggen og Malten angik, hvoraf intet til Amtstuen leveres, da vilde samme med Penge dennem blive betalt efter nøjeste Pris, som Commissionen efter nøjeste Overlægning ikke kunde determinere (bestemme); og hvad Møllerne angik, da findes de i Nærværelse paa $\frac{1}{2}$ a 1 Mil nær, saa samme Post ikke volder synderlig Vanskelighed. Dog fandt Fyrforvalter Olesen og Raadmand Christen Lauridsen fornøden at erindre den Proposition, som ved den af D'Hrr. Hoffmann og Deichmann den 24. Oktbr. 1759 holdte Forretning, der til sine Steder er indleveret, var gjort om de forventede Colonisters Forplejning i Halds Amt, nemlig, at den fra København ankomne Mand Christen Jensen, der havde nedsat sig paa Ahlheden, havde anbudt sig, imod et lidet Forskud af en Snes Rigsdaler, at paatage sig disse Colonisters Bispisning. Angaaende Colonisternes Besætning, nemlig 2 Stude, 1 a 2 Køer og 6 a 8 Faar, som hver Familie forlangte, da syntes samtlige Commissærer ikke, at det kunde være mindre. Men hvad Priserne angaar, da kan de være og blive ulige, og det

kan omtrent regnes 10 a 12 Rigsdaler for en Stud, 7 a 8 Rigsdaler for en god Ko og 8 a 9 Mark for et Faar. — Vinterfrereringen, skønt af Commissærerne betænkt, blev forbigaaet, saasom Colonisterne selv udlader sig med sligt at ville besørge. — Redskaber, som hver Familie forlanger, er følgende: a) en Plov, efter deres Maade, to Spader, to brede Hakker af Jern, to Møggaffer, en Hjulbaare, en Økse; dertil er Træ udvist af Skove ved Fredericia, Jern og Arbejdsløn er ej betalt; b) hver Familie en Vogn; c) Seng og Husgeraad med videre. Til at betale disse tre Poster med mente Colonisterne, at de lovede Rejsepenge kunde benyttes. Commissærerne billige dette og mente ikke, at Pengene bedre kunde anvendes. Dog syntes man betænkelig ved, at disse Penge blev dem straks udbetalt; det var bedre, at det skete efterhaanden, ligesom de fik Brug for dem. Til den Ende fik den, som skal paa Stedet have Opsyn med disse Colonister, Ordre til efterhaanden at udbetale til dem det, de behøver af foran anførte trede Poster, saaledes at han har en Optegning og hver af Colonisterne sin ligelydende, paa det deraf kan erfares, hvad enhver har anskaffet sig for disse Penge. Af Sædekorn forlanger hver Familie for det første $\frac{1}{2}$ Td. Boghvede, i Fald de kunde faa saa megen Jord opbrudt til den, hvorimod Commissærerne intet havde at erindre.

Colonisterne tilbyder at betale, hvad Besætningen med videre koster, efter nogle Aars Forløb, aarlig af hver Gaard noget vist. Commissærerne formente, at i de første 4 a 5 Aar skulde de være fri for at betale noget, og siden i de 16 frie Aar betale aarlig 2 Rdl. af hver Td. Hartkorn, indtil de havde betalt, hvad denem i saa Fald er bleven forskudt.

Da der nu var afhandlet, hvad højl. Kammer Collegiums Skrivelse af 12. Januar sidst havde givet Anledning til, meddelte Hr. Conferentsraad Trappand, at Opmaalingen af Ahlheden i Silkeborg var saa vidt arrangeret, at han formente til førstkommende For-

aar at kunne afdele den Part af Hederne, som Lodsjeerne af de paagrænsende Byer og Steder kan tilkomme fra den Del, som Hans Majestæt derudi tilhører.

I Anledning af den til Commissæerne, hver for sit Amt, under 8. August 1757 ergangne allernaadigste Befaling, som siger, at Commissæerne udi alle tre Commissoner med hinanden skal overveje, hvorledes Forretningen bedst kan foretages og tilendebringes, paa det de med hinanden kan være i Overensstemmelse, forespørges:

1) Om til Colonisterne hver for sig kan udvises mere Jord til Dyrkning, end som kan ansættes til $2\frac{1}{2}$ a 3 Tdr. Hartkorn. Samtlige Commissærer var udi denne Post enige, at Colonisterne, hver for sig, i Henseende til Jordens Beskaffenhed, som ikke er af den bedste, ikke kunde tillægges mere Land til Dyrkning, end der i det højeste kan ansættes til 3 Tdr. Hartkorn.

2) Hvad Proportion eragtes af Heden at kunne udvises de paagrænsende Lodsejere til et Høveds Græsning. Eftersom denne Proportion kan differere (være forskellig) efter enhver Egn og Jords Beskaffenhed, saa kunde de tilstedeværende Commissærer ikke give nogen positiv Erklæring, hvorover Hr. Etatsraad Albertin maatte yderligere lægge til, at han ansaa' denne Qvæstion (Opgave) af den Delicatesse (Vanskelighed), at han forment, man endog derom burde gøre Forestilling til højl. Kammer Collegium for dér nærmere at erfare, efter hvilken Regel sligt fordom er sat.

3) Hvorledes de forment den de paagrænsende ved Landmaalingen tillagte Ildebrand og Tørveskær kunde udvises i Proportion af 1 Td. Hartkorn. Jordens Skurv er forskellig, saaledes at noget efter flere og andet efter færre Aars Forløb kan vokse saaledes, at samme paany igen kan opskæres; hvorfor Commissæerne erklærede, at de intet vist derom kunde beslutte, men eragtede om denne, som foregaaende Post, til højl. Kammer Collegium at gøre Forestilling fra samtlige

Commissærer under ét, for derpaa at erholde højbe-
meldte Collegi Resolution til en Regel for dennem.

4) Om ikke eragtes, at siden det paa et og andet
Sted er befunden, at Vedkommende har indtaget og
dyrket mere Jord, end dennem ved Landmaalingen til
Dyrkelse er tillagt, at samme af dem til Dyrkelse ind-
tagne Jord, dennem udi den Græsning, som dem udi
Heden er tillagt, vorder tolvdelte og udlagt. Commis-
særerne var enige med Hr. Conferentsraad Trappand
i denne Post, saaledes at Vedkommende, som haver
indtaget og dyrket mere Jord, end dennem ved Land-
maalingen er tillagt, vorder samme Jord udi deres
Græsning udlagt.

5) Om de øvrige Hrr. Commissærer med Hr.
Trappand var enige derudi til højl. Kammer Collegium
at gøre Forestiling, at siden den kongl. Befaling til
Commissærerne af 8. August 1757 blandt andet befa-
ler at sætte Skel: a) imellem Heden og de paagræn-
sende matriculerede Jorder, b) hvis Lodsejeren, som
har takseret Græsning og andet Lyng i Heden, efter
Landmaalingen derfor er bleven tildelt, om det da
ikke saavel til Forretningen desto snarere at befordre,
som og til at bespare Kongl. Majestæt en Del Ud-
gifter, som ved disse Skelsætninger ville medgaa, kun-
de være til Efterretning nok nu og i Eftertiden, naar
alene mellem den Del af Heden, som Vedkommende
udi Græsning kan være at tillægge, og den øvrige Del
deraf, som Kongl. Majestæt tilhører, vorder sat saa-
dan Skel, at alle Tider deraf kan erfares, hvad Kongl.
Majestæt, og hvad de paagrænsende Lodsejere af He-
den er tilhørende. De øvrige tilstedeværende Commis-
særer erklærede med Hr. Conferentsraad Trappand at
være enige om at gøre den forbemeldte Forestilling.
Og er saaledes højl. Kammer Coll. til os under Dato
12. Januar ergangne Ordre efterkommet, og Forret-
ningen for i Dag saaledes sluttet.

(Fortsættes i næste Aarboeg.)

MARSVINSLUND

Oplegnet af **H. J. Hansen.**

Hoved- og Sædegaarden Marsvinslund er beliggende i Vium Sogn, Lysgaard Herred, Viborg Amt og Aarhus Stift; den er bygget i Aaret 1652 af Jørgen Marsvin til Aunsbjerg (Affuindsberg) og blev efter ham selv kaldet Marsvinslund.

I Pontoppidans Danske Atlas hedder det: Marsvinslund i Vium Sogn, Lysgaard Herred, har forud været en Bondegaard, kaldet Baastrup, men blev 1654 opbygget af Jørgen Marsvin og gjort til en Sædegaard, dog er den ukomplet. Bygningerne har før været teglhængte, men er nu tækket med Straatag. I nyere Tider har en af dens Ejere været Raadmand Dyssel, som med egen Haand paa Plov har drevet dens Avling. Den nuværende Ejer er Justitsraad og Hofretsassessor Lugge. Gaardens Hartkorn er 12 Tdr. 3 Skp. 1 Album, Skovskyld 1 Skp. 1 Album, Bøndergods 4 Tdr. 2 Fdk. 2 Album.

I Præsten Niels Blichers Topografi over Vium Sognekald beskrives Gaarden saaledes: Marsvinslund er en smuk Gaard paa 12 Tdr. Hartkorn med et Hus, Baastrup Hus, paa 4 Skp. hører og til dette Sogn. Gaarden har i Nærheden god Skov af Eg, Bøg, Røn, Birk, Hessel o. fl. Den har skikkelig Højbjergning, vel 50 Læsser og derover, en smuk Hauge, godt Agerland og Lynghele med Tørvemoser over Nødtøft. Midt i forrige Aarhundrede, og nogle Aar derover, var det en Bondeby, som hed Bodstrup og havde fire Gaardbeboere. (Den Topografi er skrevet 1795.)

I L. Boths Danmarks Beskrivelse hedder det, at Marsvinslund er bygget af Jørgen Marsvin af Auns-

bjerg. og var tilforn en Bondeby, der ialt havde 4 Tdr. Hartkorn. Jørgen Marsvin gjorde den til en ukomplet Sædegaard med lidt over 12 Tdr. Hartkorn.

Hvorfrå disse Skribenter har dette Sagn om, at Gaarden tilforn har været en Landsby, vides ikke, og intet tyder nu om Dage paa, at der har været en saadan.

Under Gaarden hører, efter Generalstabens Opmaaling, der blev foretaget 1877, 585 Tønder Land, hvoraf der formodes at være i Skov 30 Tdr., i Tørvemoser 70 Tdr., i Eng 60 Tdr., under Fæste- og Lejehuse 143 Tdr. Land, og endnu henligger der 40 Tdr. Land i Hede. Af Pløjejorder bliver der saaledes 242 Tdr. Land, dels af god og dels af maadelig Beskaffenhed. Af disse 242 Tdr. Land var der 1860 kun 90 Tdr. Ld. under Plov, medens Resten var bare Hede. Engene er af tørveagtig Beskaffenhed og lider for en stor Del af Surhed; dog afgiver de højere liggende Enge, efter at de er gødet med Kompostgødning, et ganske godt Udbytte, som særlig i Aar er drevet op til 6 Læs Hø pr. Td. Land. Skoven, der ligger i usammenhængende Strækninger, bestaar af Eg, Bøg og en Del andre løsere Træsarter, saasom Silje, Esp og Ask, medens Krattet i Engene og Sumpene bestaar udelukkende af Birk.

Gaardens Jorder grænser mod Syd til Vium Bys Jorder, hvor et Vandløb gør Skel, mod Vest grænser den til Hornskov og Lysgaard Bys Jorder, hvor dels Vandløb og dels Jorddiger gør Skel, mod Nord grænser de til Almind Bys og Sogns Jorder, hvor kun en stor Strækning Sten, et Stykke Jorddige og en Grøft i Tossømose betegner Skellet imellem Gaarden og Almind; mod Øst grænser de til Demstrup Bys Jorder, hvor paa Agerjorden kun Sten betegner Skellet, medens en Grøft danner Grænsen langs Engene.

Marsvinslunds Jorder er ansatte for Hartkorn 13 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 1 Album; men efter Udskrift af Landmaalings-Arkivet, dateret 31. Juli 1760, staar den

for 12 Tdr. 3. Skpr. 1 Album, Svine-Olden 1 Skp. 1 Alb. — Denne Udskrift er saalydende:

I Følge af Deres Excellences højvelbaarne og højædle Herre Deputerede for de kongelige Finanser og Tilforordnede i Kammer Kollegiet. Deres højrespektive Ordre af 26. hujus paa Ansøgning om Udtog af Landmaalingsforretningen over Gaarden Marsvinslund i Silkeborg Amt, Lysgaard Herred, Vium Sogn, den Ejendom af Marker, Jorder, Skov m. v. haver jeg underskrevne eftersét bemeldte Forretning og foranævnte Gaards Tilliggende saaledes anført forefunden som følger:

Silkeborg Amt, Lysgaard Herred, Vium Sogn, Marsvinslund Hovedgaard, Proprietarius, Grev Otto Rantzau, nye Matr., Hartkorn 12 Tdr., 3 Skpr. 1 Alb., Svine-Olden 1 Skp., 1 Alb.

Til foreskrevne nye Matrikuls Hartkorn findes maalt og beregnet efter følgende Jord, nemlig:

Tved Eng Ager, der gaar mod Syd og Nord, er maalt fra den østre Side og indeholder 5 Agre. Længde 315 Al., Bredde mod Syd 98 Al., mod Nord 100 Al., 6 Agre, Længde 662 Al., Bredde mod Syd 104 Al., paa Midten 115 Al., mod Nord 95 Al., 4 Agre, Længde 216 Al., Bredde mod Syd 87 Al., mod Nord 87 Al., 12 Agre, Længde 300 Al., Bredde mod Syd 215 Al., mod Nord 221 Alen.

Øster Lund Ager, der gaar mod Syd og Nord, er maalt fra den østre Side og indeholder 12 Agre, 6 Agre, Længde 176 Al., Bredde mod Syd 152 Al., mod Nord 136 Al., 6 Agre, Længde 57 Al., Bredde mod Syd 125 Al., mod Nord 123 Alen.

Tinghøjs Ager, der gaar mod Syd og Nord, er maalt fra østre Side og indeholder 14 Agre, Længde 188 Alen, Bredde mod Syd 300 Al., mod Nord 306 Al., 12 Agre Længde 212 Al., Bredde 212 og 252 Al.

Tinghøjs Blokker, der gaar imod Øst og Vest, er maalt fra den nordre Side og indeholder 4 Agre, Længde 176 Al., Bredde mod Øst 72 Al., mod Vest 76 Al.,

8 Agre, Længde 156 Al., Bredde mod Øst 141 Al., mod Vest 134 Al., 2 Agre, Længde 100 Al., Bredde mod Øst 43 Al., mod Vest 47 Al.

Øster Gaards Ager, der gaar mod Syd og Nord, er maalt fra den østre Side og indeholder 4 Agre, Længde 274 Al., Bredde mod Syd 62 Al., mod Nord 78 Al., 2 Agre, Længde 75 Al., Bredde mod Syd 40 Al., mod Nord 43 Al., 2 Agre, Længde 162 Al., Bredde mod Syd 30 Al., mod Nord 32 Al.

Vaar Ager, der gaar mod Syd og Nord, er maalt fra den østre Side og indeholder 2 Agre, Længde 143 Al., Bredde mod Syd 30 Al., mod Nord 32 Al., 2 Agre, Længde 172 Al., Bredde mod Syd 16 Alen, mod Nord 24 Alen, 1 Ager, Længde 162 Alen, Bredde mod Syd 20 Alen, mod Nord 20 Alen, 5 Agre, Længde 188 Alen, Bredde mod Syd 131 Al., mod Nord 131 Al., 2 Agre, Længde 182 Al., Bredde mod Syd 30 Al., mod Nord 31 Al., 4 Agre, Længde 226 Al., Bredde mod Syd 82 Al., mod Nord 98 Al.

Brok Lund Ager, der gaar mod Syd og Nord, er maalt fra østre Side og indeholder 10 Agre, Længde 221 Al., Bredde mod Syd 206 Al., mod Nord 218 Al., 8 Agre, Længde 92 Al., Bredde mod Syd 141 Al., mod Nord 141 Al., 7 Agre, Længde 198 Al., Bredde mod Syd 127 Al., mod Nord 125 Al., 1 Ager, Længde 16 Al., Bredde mod Syd 23 Al., mod Nord 12 Al., 8 Agre, Længde 204 Al., Bredde mod Syd 141 Al., mod Nord 131 Al., 4 Agre, Længde 255 Al., Bredde mod Syd 81 Al., mod Nord 75 Al.

Neder Brok Lund, der gaar mod Syd og Nord, er maalt fra østre Side og indeholder 9 Agre, 6 Agre, Længde 189 Al., Bredde mod Syd 123 Al., mod Nord 112 Al., 3 Agre, Længde 196 Al., Bredde mod Syd 36 Al., mod Nord 38 Al.

Skov Blokker, der gaar mod Syd og Nord, er maalt fra den vestre Side og indeholder 5 Agre, Længde 48 Al., Bredde mod Syd 85 Al., mod Nord 38 Al.,

1 Ager, Længde 68 Al., Bredde mod Syd 24 Al., mod Nord 30 Al., 1 Ager, Længde 72 Al., Bredde mod Syd 16 Al., mod Nord 12 Al.

Duire Haugen, der gaar mod Nord og Syd, er maalt fra den vestre Side og indeholder 12 Agre, Længde 102 Al., Bredde mod Syd 246 Al., mod Nord 246 Al., 1 Ager, Længde 90 Al., Bredde mod Syd 27 Al., mod Nord 32 Al., 2 Agre, Længde 14 Al., Bredde mod Syd 33 Al., mod Nord 27 Al.

Nørre Lund Agre, der gaar mod Øst og Vest, er maalt fra Sydsiden og indeholder 2 Agre, Længde 242 Al., Bredde mod Øst 18 Al., mod Vest 18 Al., 2 Agre, Længde 143 Al., Bredde mod Øst 44 Al., mod Vest 42 Al., 7 Agre, Længde 300 Al., Bredde mod Øst 150 Al., mod Vest 130 Al., 1 Ager, Længde 330 Al., Bredde mod Øst 20 Al., mod Vest 15 Al., 1 Ager, Længde 180 Al., Bredde mod Øst 34 Al., mod Vest 10 Al., 2 Agre, Længde 102 Al., Bredde mod Øst 28 Al., mod Vest 28 Al., 2 Agre, Længde 60 Al., Bredde mod Øst 32 Al., mod Vest 30 Al., 3 Agre, Længde 83 Al., Bredde mod Øst 56 Al., mod Vest 42 Al., 7 Agre, Længde 115 Al., Bredde mod Øst 112 Al., mod Vest 102 Al.

Hede Agre, der gaar mod Øst og Vest, Syd og Nord, er maalt fra østre og nordre Side og indeholder 12 Agre, Længde 245 og 342 Al., Bredde mod Syd 232 Al., mod Nord 112 Al., 3 Agre, Længde 228 Al., Bredde mod Syd 70 Al., mod Nord 66 Al., 2 Agre, Længde 288 Al., Bredde mod Syd 35 Al., mod Nord 43 Al., 6 Agre, Længde 306 Al., Bredde mod Syd 138 Al., mod Nord 138 Al., 1 Ager, Længde 45 Al., Bredde mod Syd 61 Al., mod Nord 69 Al.

Efter Engtakationsforretningen kan udi Trædeng, langs op med Søen til en opkastet Grøft, paa vestre Side aarlig avles Mosehø $9\frac{1}{2}$ Læs, paa Gungerne til oven bemeldte Grøft aarligen Mosehø 2 Læs, paa Gungerne vest for aarlig Mosehø 1 Læs, paa nogle Engpletter ved Agrene og paa Marken aarlig godt Hø 2 Læs, Mosehø 1 Læs.

Der kan stedes paa de tilliggende Lunde, bestaaende af nogle faa Ege, samt Hassel- og Vidjebuske, naar god Olden er, 1 Svin. Der kan græsses i Skoven, paa Overdrev og udlagte Agre, 26 Høveder.

Bjergning til Ildebrand af Lyng og Hedetørv er Overdrevet til Skade.

Fiskeri i en Sø giver, som berettes, intet synderligt Udbytte, formedelst store Sten og Rødder, der findes i Søens Bund. Tvende Damme i Gaarden, besat med Karudser, og udenfor Gaarden tvende Damsteder er ej til synderlig Nytte.

Efter Beregningen avles der af godt Hø 8 Læs, middelmaadig 20 Læs. Mosehø 24 Læs, kan der græsses 40 Stkr. middelmaadige Høveder, Oldensvin 3 Stkr.

Foranførte saaledes at være rigtig af Landmaalingsforretningen ekstraseret.

Landmaalingsarkivet, 31. Juli 1760.

P. M. Balle.

Marsvinslund var under Aunsbjerg indtil Aar 1732 og ejedes i den Tid af følgende: 1. Jørgen Marsvin, 2. Bille Brahe, 3. Corfitz Ulfeld, 4. Grev Otto Rantzau og 5. Sten Jørgensen, der var født paa Fyn af borgerlige Forældre, skal i sine unge Dage have tjent som Hyrde, men blev i Aar 1730 Ejer af Aunsbjerg og Marsvinslund. Han var gift med Marie Cathrine Balslev, der var Datter af Sognepræst J. R. Balslev til Tommerup og Brylle; med hende havde han 5 Sønner og 5 Døtre. Han døde 1754.

Marsvinslund blev solgt fra Aunsbjerg i Aaret 1732. Den daværende Ejer, Sten Jørgensen, solgte den tilligemed Baastruphus, undtagen Jagtretten, til Lars Nielsen, Schophuus, der ejede Gaarden indtil 1740. Det første da udstedte Skøde, der opbevares i Gaardens Arkiv, er saalydende:

Steen Jørgensen til Aunsbjerg, kgl. Majestæts bestaltede Commerceraad, gør vitterligt, at jeg med fri Vilje og velberaad Hu haver solgt og afhændet, saa

som jeg ogsaa hermed sælger, skøder og aldeles afhænder fra mig og mine Arvinger, til ædle Hr. Lars Nielsen, Schophuus, og hans Arvinger min Gaard, beliggende i Nørrejylland, Aarhus Stift, Silkeborg Amt, Lysgaard Herred, Vium Sogn, kaldet Marsvinslund, som bestaar udi Hartkorn, Skoven iberegnet, efter den nye Landmaalings Matrikul 12 Tdr. 4 Skp. 2 Alb. med samt et Hus i Gaardens Enemærker, som beboes af Søren Vestergaard, der aarlig svarer 1 Rdl. Hvilken Gaard med sine Bygninger og Byggesteder, samt alle dens tilliggende Herligheder og Rettigheder, som foranførte Gaard hidtil har haft og bør at nyde med Rette, med samt dens Ejendom, det være sig udi Ager og Eng, Skov og Mark, Fiskevand og Fægang, Tørvegrøft og Lyngslet, vaadt og tørt af hvad Navn, det have kan, skal altsammen her efter følge og tilhøre Hr. Lars Nielsen, Schophuus, og hans Arvinger for at frit, frelst og ugenholdendes købt til Ejendoms Eje i alle Maader, undtagen Jagtfriheden ved foranførte Gaard Marsvinslund, som er undtaget fra dette Køb og Aumstbjergs Ejere herefter aldeles reserveret og forbeholden. Forøvrigt kender jeg Commerceraad Steen Jørgensen og mine Arvinger ingen ydermere Lod, Del, Ret eller Rettighed at have til fornævnte Gaard Marsvinslund og Baastruphus eller af disses Tilliggender i nogen Maade, saasom jeg har bekommet Skel Fyldest og fuld Værd efter min Nøje og Vilje, lover derfor og bepligter mig og Arvinger, én for alle og alle for én, at omskøde, som dog ikke er at formode, noget af bemeldte Gaard eller Tilliggende formedelst mine Vanehjemmels Brøstskyld blev Lars Schophuus eller Arvinger ved lovlig Proces og Rettergang fravunden, da det at igen gælde med lige saa god og velbejligen Gaard som denne i saa Maade fravindes kunde, eller og skadesløs at betale og svare hannem og Arvinger efter Ret og Billighed og uvilligē Mænds Skønnende, saa ydermere bemeldte Hr. Lars Nielsen Schophuus af mig og mine Arvinger, én for alle og alle for én skal blive uden

Skade for dette Køb for min Vanehjemmels Brøst i alle Maader skadesløs holden.

Til ydermere Stadfæstelse har jeg dette mit Skøde med egen Haand underskrevet, hostrykt Signet, saa og tjenstlig ombedet hæderlige og vellærde Hr. Paul Buchholtz, Sognepræst for Almind og Sjørslev Menigheder, samt hæderlige og vellærde Hr. Anders Thorning, Sognepræst for Vium og Lysgaard Menigheder, de ville herom til Vitterlighed underskrive og forsegle.

Aunshjerg, den 22. Novbr. 1732.

Steen Jørgensen.

Til Vitterlighed: Poul Buchholtz. A. Thorning.

Fremvist og læst paa Nørre Jyllands Landsting,
28. Januar 1733. Sehested.

I Aaret 1745 solgte G. F. Milan Marsvinslund til svinslund og Baastruphuus til Gabriel Ferdinand Milan, kgl. Hofforgylder, der ejede Gaarden indtil 1745.

I Aaret 74 solgte G. F. Milan Marsvinslund til Hr. Diderich Hansen, der ejede Gaarden indtil sin Død 1749. Diderich Hansen købte Jagttrettigheden af Steen Jørgensen 1745.

I Aaret 1749 solgte D. Hansens Enke, Margrete Damsgaard, Marsvinslund og Baastruphuus til Hr. Raadmand Arent Dyssel af Viborg, med sin Lavværge, Herredsfoged Peter Høegs Raad og Samtykke.

1757 solgte Arent Dyssel Marsvinslund og Baastruphus til Seign. Peder Pandrup, der ejede Gaarden indtil 1761.

1761 solgte P. Pandrup Marsvinslund og Baastruphus til Hr. Enevold Berregaard Lugge, Hofrets-assessor, der ejede Gaarden indtil 1767.

1767 solgte E. B. Lugge Marsvinslund og Baastruphus samt Gaarden Knækkeborg, Hartkorn 4 Tdr. 2 Fdk. 2 Alb., i Lysgaard Sogn, til Hr. Christen Melchiorson Nørager, der ejede Gaarden indtil 1769.

1769 solgte C. M. Nørager Marsvinslund og Baastruphus til Justitsraad Christian Siegfred Enholm, men forbeholdt sig Gaarden Knækkeborg med tilhø-

rende Huse, for 4,000 Rdl. samt et halvt Aars paaløbende Rente til 4 Procent.

Til hvem Justitsraad Enholm har solgt Gaarden, vides ikke bestemt, da derom ingen Købekontrakt eller Skøde findes. Men efter et opbevaret Fæstebrev antager man, at det har været til en Major af Infanteriet, Johan Haro von Falken, som atter har solgt den til Justitsraad Rudolf Henrik de Linde, men heller ikke hans Skøde eller de Lindes Skøde til Amtsforvalter Møldrup findes i Arkivet. Det første Dokument, som findes udstedt efter Melchiorsen Nøragers Skøde til Justitsraad Enholm, er en Forpagtningskontrakt, der er udstedt af Amtsforvalter Møldrup.

1785—87 ejedes Gaarden af Hans Christian de Møldrup, Major af Kavalleriet, Forvalter over Kolonierne paa Ahlheden, siden Amtsforvalter over Ørum Dueholm og Vestervig Amter, der bortforpagtede Gaarden til Iver Bertelsen, før paa Randrup.

Imellem os underskrevne er indgaaet og sluttet følgende Kontrakt, hvorved jeg Hans de Møldrup udi Viborg, kgl. Majestæts bestaltede Major af Kavalleriet og Forvalter over Kolonierne paa Ahlheden, bortforpagter min Hovedgaard Marsvinslund med al dens tilliggende Ejendom af Ager og Eng, Moser og Fædrift, som dertil ligger, til velfornemme Seign. Iver Bertelsen, nuværende paa Randrup, som samme skal nyde, bruge og udi Forpagtning beholde i de efterfølgende 4 Aar, fra 1. Maj, indeværende Aar til 1. Maj 1789 og det paa følgende Konditioner:

1. Skal Forpagteren nyde, bruge og beholde foran nævnte Marsvinslunds Ejendomme af Ager og Eng, Moser og Fædrift udi foreskrevne 4 Aar, altsammen som det af forrige Ejer, Hr. Linde, er brugt og til Nytte ført. NB. Det Stykke Ejendom, som der er opstaaet Disput om med de Kathalle Mænd, og hvorom mig ikke Sammenhængen er bekendt, undtages, i Fald jeg forlanger det og skulde finde for godt at afstaa det.

2. Jorden maa ikke drives til nogen Udpligt, men

samme skal gødes og medhandles forsvarligen og ligesom det hidindtil har været brugt af forrige Ejer, bemeldte Hr. Linde; men af ingen Slags Jord maa tages mere end 5 Kærve, nemlig 1 Kærv Byg eller Boghvede, 2 Kærve Rug og 2 Kærve Havre. Hvert Aars Indtægt skal indtages Faldevis, alt i sin sædvanlige Orden og Følge, ligesom det bruges i 5 Aar, skal det hvile i andre 5 Aar.

3. Af Skoven, som Ejeren har i Sinde med et Jorddige og Graab at indhegne, maa Forpagteren paa sædvanlig, af forrige Ejer, bemeldte Hr. Linde, brugte Maade, benytte sig af til Avl og Græsning. Derimod forbindes han til, selv ved sine egne Folk og Hjælp, at lukke Diget igen og reparere samme paa de Steder, hvor samme ved hans Kreaturer eller hans Folks Uforsigtighed maatte blive nedrevet eller beskadiget; men hvad Hovedreparationer angaar, da bekoster Ejeren det selv.

4. Skulde Ejeren finde for godt at indtage noget af Skoven til Fredning, Opelskning og Plantage, der ej maa overgaa 2 Tdr. Sædeland, da skal det staa ham frit for, og skal da Forpagteren være forpligtet til at erholde sig fra det saaledes indtagne Stykke af Skoven, imod en billig Godtgørelse for den derved tabte Græsning; det forstaar sig, at Ejeren da skal indhegne det saa vel, saa Forpagterens Kreaturer ikke kan komme derudi.

5. Ligesaa skal det ogsaa staa Ejeren frit for i Skoven, Kæret og Engene at gøre, hvad Indretning han for godt befinder, med Grøftning, Rydning og Indhegning; men Forpagteren nyder Nytten deraf i Forpagtningstiden.

6. Rugsæden, som nu for Vinteren er nedlagt, efter Hr. Lindes Sigende ialt 18 Tdr., skal Forpagteren igen nedlægge i Jorden, det sidste Aar af Forpagtningen med god, forsvarlig Sæderug; men hvad mere eller mindre kan nedlægges, skal betales efter 1789 Aars

Viborg Stifts Kapitelstakst. Den fornødne Havre til Sæd i Foraaret leverer Ejeren ham, og hvad dens Nedlægning i Jorden anbelanger, hvilket Hr. Linde' har indgaaet, uden nogen Bekostning for Ejeren, at nedlægge, da indtræder Forpagteren i Ejeren's Akkord; imod at Forpagteren, ligesom om Rugen anført er, det sidste Aar af Forpagtningen, nedlægger lige saa mange Tdr. Havre igen med god, forsvarlig Sædehavre igen, og bliver da ligeledes det som deraf mere eller mindre nedlægges. end det nu i tilstundende Foraar i Jorden nedlægges, betales efter 1782 Aars Kapitelstakst i Viborg Stift. Udi næst tilstundende Foraar nedlægger Ejeren 4 Tdr. Byg i Jorden for Forpagteren og skaffer saavel Sæden som Arbejdet gjort uden Bekostning for Forpagteren; derimod forbinder Forpagteren sig til ved Fratrædelsen, i Fald han skal beholde Gaarden længer end de endnu akkorderede 4 Aar i Forpagtning, at gøre Ejeren samme Skel igen, og paa samme Maade uden Bekostning for Ejeren at nedlægge 4 Tdr. Byg igen. Skal han derimod ej længer beholde den i Forpagtning, end de her contraherede 4 Aar, da leverer han ved Fratrædelsen kun 4 Tdr. Byg til Sæden og skaffer Jorden dertil fældet, ligeledes uden Bekostning for Ejeren.

7. Ladegaardshusene overlades Forpagteren til hans Avling, undtagen Vognremisserne og Staldrum til 6 Heste, samt fornøden Husrum til mit Korn og Foder paa det Sted, som ved nærmere Eftersyn og Omdømme kan tjene mig bekvæmst og bedst for os begge, saavel i Hensigt til at faa det for mig selv, som til Betyggelighed og Omkostninger, saa nyder og Forpagteren fornøden Loftsrum til sit Korn og saaledes indrettet, at han kan have det for sig selv under Laas og Lukke.

Husene holder Ejeren vedlige og i forsvarlig Stand, hvorimod Forpagteren igen erstatter den Skade, som ved hans eller Folkens Skødesløshed eller Overlast tilføjes Ejeren, ligesom Ejeren forpligter sig

til at erstatte den Skade, som tilføjes af hans Tjenestefolk.

8. Forpagteren svarer selv af sig, Familie og sine Folk Familie- og Folkeskatten samt Extraskatten, item hvad videre i Hensigt til Forpagteren allerede er paabydet eller herefter maatte paabydes. Forpagteren anskaffer paa sin egen Regning den ved Marsvinslund anbefalede Stutterihoppe og holder samme uden Betaling, saalænge Forpagtningen vedvarer.

9. Forpagteren maa ikke noget Foder, af Hø eller Halm, lade bortkomme eller afhænde, uden til Gaardens Ejer selv, som han skal være forbunden til, naar det er ham nogenlunde mulig, for billig Betaling at assistere, alt øvrigt skal ved Gaarden forblive og dér fortæres. Saa er og Forpagteren forbunden til at overlade Ejeren alt det Tag, han gør, imod 4 Marks Betaling for Læsset, 3 Traver til Læsset beræget, og hver Kærv til 6 Punds Vægt.

10. Hvad Foder af Halm eller Hø der til 1. Maj af Hr. Linde leveres og efterlades, deles lige mellem Ejeren og Forpagteren, hvilket han saaledes uden Vederlag bekommer, imod at han igen ved Forpagtningens Ende ej skal have nogen Erstatning for Halm eller Hø, som samme Tid kan være ufortæret, men saadant at være Ejeren følgagtig og tilhørende.

11. Uden nogen Betaling leverer Forpagteren aarlig til Ejeren 30 Traver god Skaftehavre, som Ejeren har Lov til at udtage paa hvilket Sted i Marken og Havrevangen, han selv lyster, efter at Forpagteren selv først har udtaget sig 30 Traver, og skal Forpagteren være forbunden at opbinde denne Havre forsvarlig og saaledes, at i det højeste to Neg kan bindes i et fuldkommen skarret Baand. Ligesaa leverer han og Ejeren 6 gode Læs Hø, hvert Læs til 33 Lispund beræget, og den fornødne Halm til 3 Bæsters Foder, ligeledes alt sammen uden nogen Betaling. Om Sommeren udviser han af det bedste Agergræs til 3 Bæsters Græsning saa meget, som fornøden er. Derforuden skal Forpagteren

ligeledes uden Betaling græsse og fodre 4 Køer og 3 Faar for Ejeren, hvilke han tilhobe lader røgte, vogte og nyde lige Ret med sine egne.

12. Ejeren forbeholder sig Ret til at holde saa mange Svin, som han finder for godt. De skal om Sommeren holdes i Tøjr paa de sædvanlige Steder, hvor det kan være Forpagteren til mindst Skade, og ellers indelukket i det sædvanlige dertil indrettede Indelukke, som er til fælles Brug saavel for Ejeren som Forpagteren; men om Vinteren skal de have deres fri Gang i Gaarden og Møgdyngerne. Det samme er og at forstaa om smaa Kreaturer af Høns og Ænder, der ligeledes forbeholdes fri Gang i og udenfor Gaarden, naar de ej tilføjer Korn og Eng nogen Skade. Geder og Gæs maa hverken af Ejeren eller Forpagteren holdes, dog kan, hvad sidst benævnte Slags anbelanger, ske Forandring ved almindelig Afhandling og Bestemmelse. Naar Kornet er inde, da kan saavel Ejeren som Forpagteren holde saa mange Gæs, de finder fornøden. Saa tillades og Forpagteren at lade de Svin, han holder, gaa paa Skoven, naar der er Olden.

13. Alle Gaarden tilhørende Fiskedamme, Fiskeriet i Søen og andet Steds, saavel som Haugen ved Gaarden, forbeholder Ejeren sig; dog skal det staa Forpagteren frit for paa egen Bekostning at betjene sig af Fiskeriet i Søen, saa vidt til Husholdningsbrug fornøden gøres, men ikke til Salg. Til Haugeplads skal han, om forlanges, udvises en Plads, som synes betryggeligt, saa stor som Ejeren finder for godt at ville unde ham den, og samme forbinder Ejeren sig til at indelukke med Dige og Graab, saa snart det i Foraaret kan falde ham belejligt; ligesom Ejeren forbinder sig til paa et dertil bekvemt Sted at gøre et Indelukke til Brug for Forpagteren til Kalve- og Svine-Hauge; saaledes forbeholder Ejeren sig ogsaa den bagved Haugen befindende Toft, hvor Hundene staar og kalder.

14. Udi hvert Aars Tægt, som af Forpagteren til Kornsæd indtages, skal Ejeren udvises 1 Td. Land ved

en af Siderne, hvor Ejeren selv vil udvælge det, hvilken Tønde Land uden Betaling eller Vederlag bruges af Ejeren efter eget Behag, og den dertil udfordrede Gødning tages af Forpagterens Møgdyngge og samme Sted, som han tager sin.

15. Naar om Sommeren nogle af Ejerenes Venner besøger ham, da nyder de Græsning til deres Heste i 24 Timer for 8 Skilling Stykket. Om Vinteren er Forpagteren ikke forbunden til at levere noget til fremmede Heste. Den fornødne Havre, Byg, Rug og Boghvede leverer Forpagteren Ejeren, om forlanges, i rette Tid, og han haver det efter mindelig Accord. — I Hensigt til ommeldte fremmede Heste, da maa der ikke være over 4 ad Gangen og ej over 20 Stkr. ialt, uden dobbelt Betaling for de øvrige.

16. Det fornødne Ildebrand skal udvises Forpagteren, som han da graver og bjerger selv paa egen Regning, og foruden dette tillades ham aarlig 6 Dages Grøvt af Skudtørv paa det Sted, Ejeren finder for godt at udvise ham det; hvilke Tørv han da maa gøre sig saa nyttige, som han bedst véel, vil og kan.

17. Det østre Fløjhus overlades Forpagteren til Beboelse udi Forpagtningstiden, som sættes i beboelig Stand, dog mod den mindste Bekostning nogenlunde ske kan, saa at Forpagteren lader sig nøje dermed, saa tarvelig som rimelig være kan. I ligemaade betjener Forpagteren sig af Ejerenes Bryggers til Brygning og Bagning, imod at han betids tilkendegiver Dagen, som han deraf vil betjene sig.

18. Skulde mod Forventning nogen Tvistighed i Anledning af denne Forpagtning, og hvad deraf afhænger, opkomme, da maa derom ingen Rettergang søges. Kan Sagen ej i Mindelighed bilægges, da skal samme voldgives til Hr. Etatsraad Steensen paa Aunsbjerg og Hr. Cancelliraad Schan til Randrup, hvis Kendelse skal staa ved Magt uden nogen Appel.

19. Ejeren svarer selv alle Skatter og Contribu-

tioner af Gaarden, som nu er eller her efter maatte paa-
bydes, af hvad Navn nævnes kan.

20. Et Par Læs Gavntømmer til Vogne, Redska-
ber skal Forpagteren aarlig af Ejeren uden Betaling
leveres.

21. Efter anførte Conditioners Indhold og Medfør
tilforpligter jeg Iver Bertelsen mig til at svare og er-
lægge i bemeldte contraherede Tid af 4 Aar aarlig i
danske Courant Mønt 130 Rigsdaler, skriver et Hun-
drede og tredive Rigsdaler, og det i Viborg Snaps-
ting til Hr. Major de Møldrup, eller hvem han dertil
beskikker.

Ligesom vi og haver formaaet velædle Hr. Raad-
mand og Herredsfoged Bering og Peder Møller Buch-
lund, begge af Viborg, dette til Vitterlighed med os at
underskrive og forsegle.

Viborg, den 7. Januar 1785.

H. C. Møldrup. Iver Bertelsen.

Efter Begæring underskriver og forseglers til
Vitterlighed:

Jens Bering. P. M. Buchlund.

Denne Kontrakt blev 1. Maj 1786 forandret saale-
des, at Forpagteren afstod til Ejeren Brugen af den
halve Mark, Eng og Græsning samt en Del af Bygnin-
gerne, medens Forpagtningsafgiften blev nedsat til
100 Rdl.

I Aaret 1787 solgte H. C. Møldrup Marsvinslund
og Baastruphus til Hr. Lauritz Ammitzbøll til Kjeld-
kjærgaard for 6,000 Rigsdaler, at betale i Snapsting
Termin 1788, uden deraf at svare nogen Rente.

1789 solgte L. Ammitzbøll Marsvinslund og Baa-
struphus til Madame Mette Cathrine Clementin for
6,000 Rdl. Skøde af 23. Juni 1789 og Købekontrakt af
16. Maj s. A., der lyder saaledes:

Udi den treenige Guds Navn tilstaar jeg under-
skrevne Lauritz Ammitzbøll paa Marsvinslund her-
med at have solgt fra mig og mine Arvinger min ejen-
de og paaaboende Sædegaard, benævnte Marsvinslund,

beliggende i Silkeborg Amt, Lysgaard Herred og Vium Sogn, samt det paa samme Hovedgaards Grund værende Baastruphus, alt Hovedgaards Takst, ny Matrikul, Ager og Eng, 12 Tdr. 3 Skpr. 1 Album Hartkorn, og Skovskyld 1 Skp. 1 Alb., og det med Bygninger og Ejendomme, med alle dertil hørende Herligheder og Rettigheder, saavel som Jagt og Fiskeri, saaledes som de nu forefindes, og det mig ved Købekontrakt af S. T. Hr. Major og Amtsforvalter de Møldrups under 23. Juli 1787 er overdraget til velædle Madame Mette Cathrine Jespersen, Enke efter afgangne Hr. Bertel Langballe Clementin til Thrineslund i Vendsyssel, som til denne Handel at udføre haver befuldmægtiget Forvalter Laurberg paa Estvadkloster, alt efter sin til ham under 4. Maj sidstleden udgivne Fuldmagt, som denne Kontrakt findes vedheftet, og det paa følgende Conditioner:

1. Forbeholder jeg, Lauritz Ammitzbøll, mig bemeldte Sædegaard Marsvinslund til Beboelse til først endstundende Michelsdag, og imidlertid for Græs til min nu havende Besætning, ligesom og behørende Ildebrand. Hvorimod jeg forbinder mig ved mine Folk at lade Hø og Korn paa de Marker, jeg selv bedriver, slaa, høste og hjembjerge, ligesaa redelig, som det var for mig selv, item det fornødne Ildebrand af Tørv og Lyng, som til Vinter for den købendes Økonomi formodiges ligeledes at besørge hjembragt; dog haver Madame Clementin at anskaffe en Karl, der kan hjælpe til ved saadant Arbejde, og hos mig til Michelsdag at nyde fri Kost og Seng. Saalænge jeg som meldt. beboer Gaarden, staar sammes Bygning for min Regning og Risiko, undtagen, som Gud i Naade afvende, samme ved Tordenvejr skulde blive beskadiget, da samme Skade bliver til fælles Byrde, saavel for den købende som den sælgende.

2. Da den halve Part af Gaardens Avl, Ager og Eng er under Forpagtning, som til Majdag 1789 ganske ophører, saa haver den købende efter Forpagtnings-

kontrakten og derpaa tegnede sidste Slutning af 1. Maj 1786 at rette og forholde, som derefter nyder og modtager saavel Forpagtningsafgiften til 1. Maj 1789 forfaldne Forpagtningsafgift, som hvad videre til sine Tider af den Pagten de skal leveres. Ligesaa oppebærer den købende Afgiften af Baastruphus, samt af den indhegnede Lystskov, som til 1789 Aars Snapsting er forfalden.

3. Vel er Gaarden af mig købt og sælges som fri for Tiende og Soldaterhold; men da Præsten nu formener Paaskud paa sin Tiende, som bestemmes paa visse Skæpper Korn, saa bliver denne Sag med nuværende Købers og Sælgers fælles Raad at udgøre med Hr. Major Møldrup, og hvad Erstatning han derfor kommer til at give, bliver Madame Clementin godtgjort ùdi Købesummen.

4. Fra denne Dag og Tid, at dette Køb er sluttet, bliver intet i Skoven fældet eller hugget; men samme skal med og saa vidt muligt blive tilseet, at intet ulovligt Skovhug deri skal foregaa.

5. Alle kongelige Skatter, ordinære og ekstraordinære, forfalder af Marsvinslund til dette Aars 1. Maj i fem Profte. Skatten til anstundende 11. Juni betaler den sælgende, mens fra den Tid af bliver saadanne Udgifter for den købendes Regning.

Den paa Gaarden staaende Rytterhoppe besørger den sælgende til foresaaende Mønstring uden den nye Købers Ansvar eller Udgifter.

6. Med Gaarden følger i Købet uden Betaling 3 Vindovne, hvoraf de 2 er med Købber Tude og Døre forsynet, den ene staar i Storstuen, den anden i Dagligstuen og den tredie paa det søndre Gæstekammer, saa og 2 Bilæggerkakkellovne, den ene i Spisestuen, den anden i Pigernes Kammer, endvidere 2 beslagne Vogne med Hammelstokke og Møgfjælsider til dem begge, Skrav til den ene med et Drættøj og Vognskrin, samt Plove og Harver med Tilbehør, 3 Jerngrebe, 3 Spader, 3 Høleer og 2 Lyngleer samt en Fork, en Hak-

kelsekiste med Kniv, en lang og 2 korte Stiger, en Slibesten med Jernvinde, 5 Køer, 20 Stk. Faar og 10 Lam. Den paa Gaarden gaaende Rytterhoppe og en ditto brun Hoppe paa 4 Aar, der nu for Tiden staar paa Kjeldkjær, samt nogle Bygningsmaterialer af Fyr og Eg, der altsammen paa en vedlieftet Betegnelse skal blive specificeret. — Ulden af berørte Faar skal og følge i Købet, ligesom og den i Jorden nedlagte Sæd af Rug, Havre, Byg og Boghvede med disses Afgrøder, ligeledes at følge i Købet, og hvad, som af det sidste endnu ikke er tilsaet, skal redelig blive fuldført.

Saa skal og Fiskerbaaden med brugende Fiskergarn af en Ruse, 2 Sættegarn, 2 Taagrer og et lidet Damvaad ogsaa følge i Købet.

7. Det af mig indkøbte Langhalm, bestaaende af $63\frac{1}{2}$ Trave, foruden det, som er samlet af Sælgerens egen Avl, som er 17 Traver, skal uden Udgift for Køberen blive anvendt til Gaardens Huse, alene at Køberen betaler Arbejdslønnen paa at lade det oplægge, ligesom og paa det under Hænde værende Haugediges Opsættelse af Tørv og Staver, hvorfor er akkorderet, dels for 5 og dels for 4 Skill. Favnen.

8. Det skal være Sælgerens Tjenestefolk tilladt at fremme alt muligt i Sommer til Avlingens forestaaende Drift, hvortil Køberens egen faar at gøre Paavisning.

9. Sælgerens Svin og Smakreaturer maa have uhindret Gang i Gaarden, saalænge de hverken fornærmer Korn eller hegnet Græs i Marken.

10. Skulde Køberen opsende i Sommer nogle Møbler, eller og Kreaturer til Græs videre end de i 6. Post nævnte Bæster, Køer og Faar, skal samme blive imodtaget og paa passende Steder blive bevaret. Hvad Kaal og Køkkenurter i Haugen, som maatte blive tilovers fra Sælgerens Økonomi til Michelsdag, beholder Køberen; for Resten skal alle i Haugen befindende Frugttræer i alle Dele blive uforrykket.

11. Det i Skoven værende Indelukke, som kaldes

den liden Lystskovs Indhegning, forbeholder Hr. Major Møldrup og nulevende Frue til Fornøjelse, saaledes at hun paa egen Bekostning maa opbygge et Hus til hendes Afbetjening og Beboelse om Sommeren, om hun bliver sindet at betjene sig deraf, saa og Frihed til at spadsere i de i samme Indhegning indrettede Spadseregange, samt Lysthusene uden Forhindring af Køberen, som paa hendes Livstid, eller indtil hun frasier sig samme Fornøjelse, skal være forbunden til at lade den deri værende Over- og Underskov vokse til hendes Underholdning. — Men baade Skoven og Jorden i samme Indhegning er dog alligevel og ligefuldt Køberens Ejendom, og ligesom Køberen forbindes til ej i denne Skov i bemeldte Tid at hugge eller lade hugge noget deraf, saa maa Major Møldrup og Frue ikke heller forringe eller tilføje Skoven nogen Afgang eller Skade, mens hun altsaa maa betjene sig af paa forbemeldte Maade til hendes Fornøjelse, for hvilken Hr. Major Møldrup eller Frue aarlig hver Snapstings Termin betaler Køberen en Afgift af 10 Rigsdaler, og dersom Hr. Majoren eller Fruen bliver sindet at opbygge bemeldte Hus i denne Indhegning, da holder de det selv vedlige uden Udgift for Køberen, og paa samme Maade holder de Indhegningen i Stand, naar Gærdselen dertil bevares, saa og lader samme Lystindhegning rengøre og opvarte for sin egen Regning og uden Byrde eller Udgift for Køberen. Husets Bygning bliver ogsaa Køberens Ejendom, naar Fru Møldrup enten ved Døden afgaar eller forinden erklærer ej videre deraf at ville benytte sig, og i saa Fald skal Køberen ej derfor give mindste Betaling eller Vederlag. Naar Fruen ikke selv er tilstede for at fornøje sig i Lystindhegningen, er det Køberen som Ejer deraf tilladt selv og med sine fremmede Gæster at fornøje sig i denne Lystskov, og da imod at give hende fri Græsning til en Ko blandt Køberens egne Køer. Fra Ladegardsbygningerne herpaa Gaarden skal ved Dammen blive tillagt Vej og Udfart til og fra bemeldte

Lystindhegning, langs og med den forhenværende gamle Grøft, som vestpaa gaar til Indhegningen.

12. Alle herved Gaarden af nuværende Sælger i Hænde havende eller forventende Dokumenter, Skøder, Kontrakter og Adkomster, eller hvad videre til Gaarden og dens Ejendoms lovlige Hjemmels Forsvar, samt Herligheders og Rettigheders Oplysning findes, Husmandens Fæstebrev paa Baastruphus, hvorefter han aarlig svarer 10 Rigsdaler Landgilde, skal Køberen blive leveret mod Bevis, inden Sælgeren flytter herfra Gaarden.

Med Forpagtningskontrakten følger denne Akkord til den købendes Afbetjening.

Iøvrigt er Sælgeren pligtig at hjemle Køberen de solgte Ejendomme og for Vanhjemmel holde Køberen og Arvinger skadesløs.

13. Det stemplede Papir til denne Købekontrakt har Køberen selv betalt og begge contraherende 4 Rigsdaler til Sognets Fattige. Derimod er Sælgeren forbunden ved Købesummens Erlæggelse at meddele Køberen et lovligt Skøde, fri for al Pantsættelse og i alle Maader efter denne Kontrakts Indhold, som derved in originale skal heftes, altsaa betaler den sælgende det stemplede Papir.

14. Paa foranstaaende Konditioner forpligter Forvalter Laurberg paa velbemeldte Madame Clementin som Køber hendes Vegne, efter den herom foreviste og Copikontrakten vedheftede Fuldmagt at betale Hr. Lauritz Ammitzbøll som Sælger for bemeldte Hovedgaard Marsvinslund, med alle sine Rettigheder, Herligheder og Ejendomme, med hvad videre som specificeret følger i Købet, den Summa 6,000 Rdl., siger Sex Tusinde Rigsdaler, i Viborg Omslags Termin god Betalingstid 1789 med et Aars Renter af 4 Procent og til hans Kæreste, Madame Ammitzbøll, 10 Stk. danske Dukater; men skulde Køberen blive til Sinds nu i forestaaende Omslags Termin at betale paa Købesummen

til Afdrag, modtages samme af Sælgeren, naar han herom betimelig i Terminen bliver underrettet.

15. Skulde imod Forhaabning nogen Disput mellem Sælger og Køber opkomme om denne Kontrakts rette Forstaaelse, da skal samme ordnes og afgøres uden Proces ved Voldgift, hvortil Parterne hver paa sin Side udtager en fornuftig Mand, som straks paa Marsvinslund afgiver deres Eragtning, som, om de bliver enige, tjener Parterne til Efterlevelse uden Appel. Men skulde Eragtningen blive forskellig, afgør Parterne ved Lodtrækning, hvem af dem der maa vælge Opmand, og da bliver samme, naar han ikke er nogen af Parterne beslægtet eller besvogret, Kendelsen det Finale, som afgør Tvistigheden i det hele. — Saaledes har vi da med hinanden om denne contraheret, der i alle sine Ord uforandret paa ærlig Tro og Love skal opfyldes, holdes og efterkommes. Til den Ende er denne Kontrakt in Duplo forfattet, hvoraf Køberen beholder Originalen og Sælgeren Copien, som, dermed er ligelydende, ligesom vi og her formaar Hr. Iver Ammitzbøll og Forpagter Iver Bertelsen, begge paa Marsvinslund, dette til Vitterlighed med os at underskrive, og kan denne Kontrakt om fornødiges ved behørig Ret læses og protokolleres uden hinanden derom at indvarsle.

Marsvinslund, den 16. Maj 1788.

Som Sælger: L. Ammitzbøll.

Paa Madame Clementins Vegne, som dertil befuldmægtiget underskriver og forseglar:

Laurberg.

Foruden de under Post 6 nævnte Ting medfulgte: Begge Lænkehunde med Lænker, en Økse, en Hammer, en Knibtang, 11 Stkr. Leder, 9 Stkr. do. Samlere, 26 Stkr. Stolper, 44 Stkr. Løsholdter og 29 Stkr. Dværstolper, alt af Eg, 5 Stkr. Remmetræer og 5 Stkr. Bjælker af Fyr.

Da Marsvinslund blev solgt til Ammitzbøll, medfulgte følgende Besætning og Redskaber:

150 Staver til Bøtter, 22 Stk. til Bund, 28 større Staver, 140 Bundter Baand, Fæl til en Vogn af Bøg, en Vognhvejer af Eg, en Sandharpe, en Kalkbænk, Aag til to Stude, en Aksel med Beslag til en Gaardklokke, en Plovhandel, en gammel Høvlebænk, en Egebjælke, 6 Alen lang, to Staalstænger, en Skovsav, en Tømmer-sav, en Buesav, et Svinetrug, en Brøndsøger, tre Stiger, en Savbuk, en Huggeblok, et gammelt Vandtrug med Rende, en gammel Faarehække, et Hundehus med Lænke og Jernstang, to Sengesteder, en liden Stige til Loftet, en Hakkelsekiste, en Del Hylder og Knage, to Stavtøjer, tre Hammelstokke, fem Hampegrimer, to Tømmer, et Par Læderkobler uden Lænker, et Par Sivpuder, Drættetøj til Stude med Kobler og Tømme, to Miler til Heste, to Grimer, to Grebe, to ditto i Haugen, to smaa Forke, en Høfork, en Hakke, to Skovle, to Lyngleer, en ny og en gammel Høle, to Tørvespader til Hedetørv, en ditto til Skudtørv, 13 Jernlægger i 8 Ringe, en beslagen Møgbøre, en liden Slibesten med Trug, en beslagen Vogn med Hølejer, Skrav, Læsestræ og Bagreb, en Stenvogn med et beslaet Hjul og nye Hjul uden Beslag, to lange og to korte Bjælker, to Remme, en Skudtørvbøre uden Hjul, en liden Fyrbjelke, en Skærekiste med Kniv, to Stkr. Portluger, Nøgler og Laas til begge Ladedøre, en Trævogn med Møgfjæl, Jernoverslag og Lundstikker, en gammel beslagen Vogn uden Kæpstokke, en do. med et Par gamle Rejsehaver og Vognskrin med Jernoverslag og tre brede Lundstikker, fire Møghaverer af Bøg med to Sædler, en Jernplov samt en ordinær Plov, begge med Tilbehør, samt en liden beslagen Kobbøl til Stude, Hamledræt m. v., 4 løse Bjælker over Vognporten, en hel Træharve, en do. med halv Jerntænder, en gammel forslidt Tromle med Jernpigge, Overdelen til Brønden med to Spande, Jernlænke og Trætridse, en Bænk i Indelukket, en Græsbøre, en Jernhakke, fire Spader, en Haugesnor, en Vandkande, tre smaa Bænke, en Skuffe, en Hjulbør, en gammel Ramme om Mistbænken, et

gammelt Flueskab, en Hundelænke med dertil hørende Stang, 5 Tøjrer til Hestene, 7 Tøjrer til Køerne, et nyt Stade til Brænde, en to Etages Kakkellovn med Kobber-Tud og -Dør, en do. Kakkellovn med Kobber-Tud og -Dør, en Bilæggerkakkellovn, en do., to indmurede Jernplader og en Jernstang med Lænker og Ringe i Skorstenen, Fiskerbaaden i Søen, en brun Rytterhoppe, 4 Aar, en do. 5 Aar, en sortebrun Hoppe, 9 Aar, en gammel, skinlet Hoppe, en sort do., en graastjernet Ko, en hvidbroget, hjemlet Ko, 11 Aar, en sort do., 5 Aar, en sortstjernet do., 8 Aar, en graahjelmet do., 9 Aar, en graastjernet do., 9 Aar, en do. af samme Coulør, 10 Aar, en graastjernet Stud med en Streg paa venstre Side, 4 Aar, en sorthjelmet do. med to Streger paa højre Side, 4 Aar, 32 Stkr. Faar og 5 Lam.

Det var sidste Gang, indtil nærværende Tid, at Marsvinslund blev solgt, og som Følge deraf er det ogsaa det sidste Skøde, som er bleven udstedt, nemlig det til Madame Clementin, der beboede Gaarden som Enke indtil Aaret 1801, da hun giftede sig med Godsforvalter Anders Hansen paa Frisholt, som i flere Aar havde været hendes Værge. Hun døde 1825, og Hansen, som levede paa Gaarden indtil sin Død 1860, overdrog Gaarden til sin universale Arving, ifølge Testamente, som var hans Brodersøn Peter Severin Hansen, der ejede Gaarden indtil 1880.

De under Gaarden paa dens Marker og under dens Hovedgaards Takster beliggende Fæstehuse, Nordhus, Vester og Øster Baastruphus, er alle opbyggede af Madame Clementin; derimod er det femte under Gaardens Takst beliggende Hus opbygget af P. S. Hansen. De Gaarden ligeledes tilhørende Fæste- og Lejehuse, beliggende i Almind Sogn, er fire indkøbt af Madame Clementin, et af Anders Hansen og et af P. S. Hansen. Den saakaldte Demstrup Eng, som henligger under Gaarden tilligemed den under Øster Baastruphus henlagte saakaldte Demstrup Jord er indkøbt til Gaarden af Anders Hansen.

I 1798 solgte Knud Christensen af Almind sit iboende Sted, 3 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{3}$ Alb. Hartkorn, til Madame Clementin for 130 Rdl. Samme Aar købte Madame Clementin et Sted af Christen Smollerup i Almind, med samme Hartkorn og ligestor Købesum, og samme Aar af Knud Nielsen og Niels Vallerbæk. 1803 købte Anders Hansen en Lod i den saakaldte Vesterhede af Jens Andersen i Demstrup, 1 Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn, for 100 Rdl., samt en Lod af Niels Sørensen i Demstrup, 1 Skp. $1\frac{1}{7}$ Alb. Hartkorn, ligeledes for 100 Rdl. 1858 købte Anders Hansen en Ejendom i Almind af Jens Sørensen, 3 Fdk. $\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn, for 300 Rdl. De øvrige Ejendomme, som har tilhørt Marsvinslund, er Øster Velling Skov og Elsborg Kongetiende, som var tilkøbte af A. Hansen; foruden disse Ejendomme har der til Gaarden hørt Vorde Kirke med Tiende. Hjelm's Mølle, Asmild og Tapdrup Byer samt Øster Velling og en Del af Grensten.

(Fortsættes i næste Aarbog.)

SOGNEFOLKETS VILKAAR

N. Blichers TOPOGRAFI

Ved J. Jacobsen.

1. Naar undtages Madame Clementin paa Mar-svinslund, som holdes for at være bemidlet, og dernæst Manden, Kristen Nielsen, i Neder Hvam, samt 4 til 5 Personer i Vium By, som formodes at have liggende Fæ, og et Par i Lysgaard Sogn, som det samme gælder om, saa findes her ingen Velstand, men snarere i Almindelighed maadelige Kaar og trykkende Fattigdom. Forholdet af rige eller velhavende til den øvrige Folkemængde er da som 1 til 58, det er hvert 58de Menneske her kan kaldes rig. Og, da her er 35 yderlige fattige, saa er deres Forhold mod Resten som 1 mod 13 — det er hvert 13. Menneske her er yderlig fattig. Af de øvrige slaar nogle sig igennem med Nød og Kummer, andre nogenlunde vel til daglig Nødtørf. Stor Fremgang til det bedre er vel heller ikke at haabe, saa længe som de Baand og Byrder, der ligger paa Land-Almuen, skulde uden al Forandring og Lindring vedvare.

2. Man dømmes selv, naar man faar læst følgende Fortegnelse over de Byrder og Udgifter, som hvert Aar maa bæres og udredes af en Halvgaards Mand i Vium paa 3 Tdr. Hartkorn.

a) Til Kongen:

Kvartal-Skat af Hartkorn	5 Rdl. 4 Mk. 8 Skill.
Extraskat af 3 Personer	3 Rdl. » Mk. « Skill.
Kornskat	3 Rdl. 4 Mk. » Skill.
1 Konge-Rejse	» Rdl. 4 Mk. » Skill.
Familje-Skat	» Rdl. 1 Mk. 8 Skill.

---

13 Rdl. 2 Mk. » Skill.

b) Offentlige Indretninger:

Distrikts-Kirurg og Tugt- huspenge	» Rdl. » Mk. 5 Skill.
Marsch-Penge	» Rdl. 1 Mk. 8 Skill.
Fourage-Afgift	» Rdl. 3 Mk. » Skill.
Herredsfoged-Byg, 1 Skp.	» Rdl. 1 Mk. 4 Skill.
Bro-Byg til Kongens Bro, 1 Skæp	» Rdl. 1 Mk. 4 Skill.
Højtids- og andet Offer til Præst og Degn	» Rdl. 4 Mk. 7 Skill.
Skole- og Degnekorn	» Rdl. 3 Mk. 10 Skill.
Fattiges Korn i Sogne- Almisse	» Rdl. 1 Mk. 10 Skill.
Til Herreds-Kassen	» Rdl. » Mk. 2 Skill.
3 Tiender a 1 Rdl. hver Td. Hartk., 3 Kvægtiender og Præstens Smaaredsel	10 Rdl. » Mk. » Skill.
	<hr/>
	12 Rdl. 5 Mk. 2 Skill.

c) Godsejeren:

Landgilde	3 Rdl. » Mk. » Skill.
Aarligt Hoveri efter For- ening, 5 Skp. Bygland at drive, 1 Dag	» Rdl. 4 Mk. 8 Skill.
Ditto Rugland	« Rdl. 3 Mk. » Skill.
3 Kærve Havre a 3 Mk. 1 Dag at overharve	1 Rdl. 3 Mk. » Skill. » Rdl. 1 Mk. 8 Skill.
Tærskpenge	1 Rdl. 1 Mk. » Skill.
Skovarbejde 5 til 6 Dage a 1 Mk.	» Rdl. 5 Mk. » Skill.
Skovkørsel 4 Dage a 1 Mk. 8 Skill.	1 Rdl. » Mk. » Skill.
2 Randers-Rejser, 5½ Mil a 2 Mk. pr. Mil	3 Rdl. 4 Mk. » Skill.
2 Stakketrejser til 2 Mil	1 Rdl. 2 Mk. » Skill.
Gødningskørsel med 2 Folk i 5 Dage a 1 Mk. 8 Skill.	1 Rdl. 3 Mk. « Skill.

2 Indagningsdage med 2 Folk	1 Rdl. » Mk. » Skill.
7 Høstdage med 2 Folk hver Dag a 1 Mk. 8 Skill.	1 Rdl. 4 Mk. 8 Skill.
1 Indagningsdag	» Rdl. 3 Mk. » Skill.

---

18 Rdl. 4 Mk. 8 Skill.

Flytnings-Ture, Hovedgaards-Grøfters og Vejes Vedligeholdelse endda uberegnete.

d) Andre Fornødenheder:

Hyrde-Løn	3 Rdl. 2 Mk. 2 Skill.
Smede-Løn	1 Rdl, 2 Mk. 3 Skill.
Sæde-Rug, 2 Tdr. a 3 Rdl.	6 Rdl. » Mk » Skill.
Købmands-Varer: Salt, Tjære, Sæbe, Tobak og Jern m. m.	8 Rdl. » Mk. » Skill.
Gaards og Redskabers Vedligeholdelse	4 Rdl. » Mk. » Skill.

---

22 Rdl. 4 Mk. 5 Skill.

Sygdom og Vaades Tilfælde kan ingen Regning gøres paa.

Ialt 67 Rdl. 3 Mk. 15 Skill.

Vel véd jeg, at flere Udgifter endnu kan anføres, f. Ex. Delikvent-Penge, Sygdoms-Penge, som efter Amtets Foranstaltning udredes, Soldater-Belønnings-, Bro- og Vej-Kasse-Penge.

Anm. Denne sidste Skat vil blive meget tung at udrede for Bonden, og endnu mere for Præsterne, hvoraf de fleste er fattige. Hvor billigt, at de for saa mange andre Skatter og Byrder fritagne Herremænd bar den drøjeste Del af denne Byrde — Hov-Tørveskær, Folkeløn, men saa siger derfor ingen, at Regningen er for høj. Fuldkommen nøjagtig paa én eller flere Rigsdaler nær kan den aldrig forfattes, da nogle Poster er af en stigende og faldende Art.

3. Af den nær paafølgende Beskrivelse over Sognefolkernes Flid og Næringsveje vil man erfare, hvor uklækkelig Hjælpe midlerne er til at stoppe hine store Udgifter, og bringe deres Kaar op til Velstand. Det være mig derfor tilladt at fremsætte nogle Forslag til Almuens Kaar-Forbedring:

a) Faareavlen er, som hver Mand véd, en Hovedsag for Bondens Økonomi i disse allerbedste Strømpebinds-Sogne. Men Faarene her er i Almindelighed smaa, og nyder ikke den fornødne Pleje. Om Sommeren har de altfor langt Træk ud paa de nu for indskrænkede tørre Heder og kommer alt for lidt paa de grønne Agre. Om Vinteren behandles de heller ikke vel. Tørt Halm og magert Kærhø — af dette endda for lidt — er deres Føde. Ofte plages de derfor af Svæld og Forarmelse, hvoraf de omkommer i Foraaret, eller dog ej formaar at opføde deres Lam. En Følge af alt dette er Uldens Forringelse og Formindskelse. Derfor maa de ofte købe den fornødne Uld til Strømpebind, hvorved deres fleste Udgifter maa bestrides. Faareavlen maa derfor forbedres med en større Art. Bønderne maa bevæges til at holde deres Faar i Tøjr om Sommeren, og for at have godt Hø til dem om Vinteren maatte de lægge Vind paa nogle kunstige Græsarter, helst Kløver og Rajgræs blandt hinanden. Skal dette ske, maa de med Kraft gribes under Armene — og det af dem, som har Evne og er dertil nærmest forbunden, den, som derved tog kun Skillingen af den ene Lomme og lagde i den anden — men!!! — Bekendt er det, at Linned Strømpebindet næsten er ophørt i disse Sogne. Aarsagerne dertil er to. Bønderne mangler Evne til at købe den dyre Hørfrø, og Gærdsel til at indhegne deres Hørgade. I begge Henseender maatte de hjælpes. Hvor vis Fordelen heraf maa blive, behøver vel ikke udførligen at fremsættes.

Ann. Ikke aldeles kan jeg dog forbigaa det Forslag til Bondens Kaar-Forbedring: Naturel-Tiendernes Ophævelse — Tiendernes alle tre; thi skal denne Byrde lettes, maa det ske til Gavns. Og blev der sikker Ud-

vej til Godtgørelse for de to første: Kongens og Kirkens, skulde der vel ikke blive stor Vanskelighed med den tredie og sidste: Præstetienden. Kunde den ikke blive en lovfast Bestemmelse, at Præsten skulde oppebære sin Tiende i Korn, saa at der af hver Td. Hartkorn blev svaret $2\frac{1}{4}$ Skp. Rug, $3\frac{1}{2}$ Skp. Byg, hvormed baade Korn- og Kvægtiende skulde være betalt. 1 Skp. Rug anslaaer jeg for 2 Mk. og 1 Skp. Byg for 1 Mk. 4 Skill., som da for begge Slags Tiender blev 1 Rdl. 2 Mk. 14 Skill. af hver Td. Hartkorn. — Dette tror jeg at være en Middelværdi af Tienderne, da de vel paa nogle Steder betales lavere, men andre ligesaa højt og højere. Yderne maatte det paaligge at levere Kornet i næste Købstad paa deres eget Ansvar i Kassations-Tilfælde, og det inden 31. Decbr. for det Aars Afgrøde. Indtraf Mislighed med Korn-Ydelsen, maatte Rettens Mittel, paa Ydernes Regning foranstalte pronit Erlæggelse, saa snart det af Tiendetageren, efter Forfalds-Tid, blev rekvireret. Eller og Tienden kunde betales i Penge, nemlig for ovenmeldte Skpr. Korn efter hvert Aars og Steds Kapitelstakst. Pengene vilde jeg da have betalt 8de Dag efter, at Kapitelstaksten var sat. I Mangel deraf maatte Rettens Mittel ligeledes komme Tiendetageren til Hjælp. Skulde den store Forskellighed af lokale Omstændigheder gøre disse Forslag uudførlige, hvorfor skulde da ikke Afgiften ikke kunne bestemmes for hvert Sogn især. Og da Tiderne og Omstændighederne er saa foranderlige, at denne Ansættelse kunde i Fremtiden vorde enten for høj eller for lav, saa kunde saadan Bestemmelse ansættes for 50 Aar og ved hvert 50. Aars Udgang enten stadfæstes eller omsættes.

b) At forbigaa de mange andre saa ofte hørte Forslag til Bondestandens Opkomst i Almindelighed, holdes det mig tilgode, at jeg efter min Overbevisning fremsætter dette ene, som følger. Ikke, at det enten er nyt eller sjælden ytret, eller fremsat med svage Grunde — men fulgt er det ikke blevet: »Tilladelse for Bonden at brænde Brændevin, ganske rigtig. Hensigten af

Forbudet, jeg tilstaar det, var Landsfaderen fuldkommen værdig; men har den vel i de mange Aar været at opnaa? Mon én eneste Købstad har vunden? Randers maaske — og endda kun maaske — undtagen. Er Kornpriserne bleven lettere? Har Bondens Drikkelyst taget af? Og endelig — mon Tiden selv ved alle vore Anordninger og Foranstaltninger har været muligt at afskaffe? Ganske vitterligt er det, at alle disse Spørgsmaal maa besvares med: nej. Hvor ondt det gør at blive indskrænket i den naturlige Ret (thi saa ansér Bonden virkelig det), at anvende sin selvforhvervede Ejendom, uden andres Skade, paa den efter egen Indsigt fordelagtigste Maade, det føler Bonden stærkt. Deraf de hyppige — vist meget hyppige — Forsøg af 4, 6 og flere i en By, at brænde i Smug, uagtet Lovens Strængheid og den visse Ødelæggelse i Tilfælde, at man har, som ofte træffer ind, en nedrig og misundelig Nabo. Deraf den dybt indgroede Overbevisning, at det, skønt lovstridigt, slet ikke er Synd. Deraf den almindelige Foragt og Had, som falder paa hver en Angiver. Deraf dette, som jeg selv ikke faa Gange har været Vidne til, at den for Brændevins-Brænden ruinerede Bonde har vandret om fra Dør til anden, beklaget højt sin ulykkelige Hændelse, og betlet om Hjælp til Oprejsning. Deraf den sørgelige Fordærvelse i Tænkemaaden, at, naar man har tilladt sig en Lovs Overtrædelse, man da lettelig tillader sig fleres. De mangfoldige uimodsigelige Fordele af fri Brændevins-Brænden i Bondens Husholdning er saa tidt og tydeligen fremsat, at jeg maatte trætte mine Læsere ved at fremsætte dem her. Store, gode Kongesøn! Du har dog saa ofte frembaaret dine Venners, Bøndernes Sag for din og deres Faders Trone, du har ved saa mange herlige Anordningers Udvirkning bevist, hvor højt du agter, hvor inderligen du elsker den Stand, der er din og Statens Grundstøtte, og ved hvilken vi alle leve. O, tal dog ogsaa her for disse dine Yndlinger. Hvil ikke, før du kan svare: Eders Ønske er opfyldt. Ogsaa derved skal du oprette dig Fyrsternes her-

lige Æresminde, Undersaatternes forøgede Kærlighed og Hengivenhed, og du skal faa at høre, hvor glad man ogsaa derfor velsigner dit Navn og siger: velsignet være Frederich, Statens Ven, Bondens Talsmand, Tilflugt og Velgører!

Anm. 1. Hennings foreslaar fri Brændevins-Brænden imod at erlægge 8 Skilling af hver Td. Hartkorn, hvorved vilde vinde omtrent 20,000 Rdl. aarligen, og beregner, at Landet taber 135,000 Rdl. aarlig Fordeel, som udgør en Kapital (skriver han) af 3,375,000 Rdl. Især er Brændevins-Brænden ikke skadelig for Jylland.

Anm. 2. »Lyd Landets Love«, er en Hovedartikel i min politiske Trosbekendelse, som jeg ogsaa med Kraft og Virkning indskærper mine Sognefolk.

Anm. 3. Forfatteren til »Aarsagen til Danmarks Aftagelse i Velstand« angiver blandt andet disse 3 Aarsager: Forbud mod at brænde Brændevin paa Landet. Dette har fornærmet Bonden, fordærvet Købstadmanden, forhøjet Kornpriserne og grundig formindsket Tillæget af Kvæg og smaa Kreaturer. Projektøren til dette skadelige Forbud siger Borgervennen Nr. 41 at have været en Brændevinsbrænder i København (altsaa Egennytte) ved Navn Ole Rasmussen, som efter 7 Aars Svaghed døde her den 22. April d. A. Han havde været Slagter, Bomforpagter, Projektør og ventelig flere Haande Ting. Har han i sin sidste langvarige Sygdom indsét og begrædt den Skade, han har tilføjet sit Fædreland, især den Stand, han selv var født af, var det bedst for ham selv. Sé Kritik og Antikritik Nr. 37, den 3. August 1790. — Mange, mange dyrebare Sandheder er ellers sagt i dette frimodige og grundige Skrift. Priset være vor store Christian, at Sandhed saa tydelig maa høres, give Gud, at den og maa vorde fulgt.

TREDIE KAPITEL.

Bygninger og Indretning.

I. Bygningerne er, som det sig bør i en god Skov-

Egn, vel opsat Egebindingsværk. Stolperne sætter man ikke i Leeder (som de her kaldes), men paa trofast liggende, skikkelig store Kampsten, og det saa højt, at Vandet ingensteds kan naa Træværket, men ved alle Sider have frit Afløb. Bjælker, Spændtræer, som kaldes Spærrer, Lægter og det øvrige Overtømmer haves enten af de her i Skovene voksende Træarter eller og af Fyr, som hentes fra Randers. Husene er højere og rummeligere her end i Salling og Vesterlandet der sønden for. Den Mand, hvis Huse, 3 eller 4, bestaar af 30 til 40 Fag, har derfor tilstrækkeligt Rum baade i Ind- og Udhusene. Væg-Tavlene, baade de øverste mellem Remmene og Løsholtene og de derunder ned til Grundstenene er mestendels klinede Lervægge. De, som kan overkomme det, overstryger de øverste Tavler med Kalk; de nederste bliver staaende, indtil Regn og Slud skylles dem ned, som sker mest mod de Sider, som vender mod Sønden og Vesten, i næste Efteraar og Vinter. Ved dette Klineri maa derfor spildes et Par Dage hver Sommer. Nogle bruger at væse (beklæde) Væggene med Enebær- eller Vidjegrene eller og med Rør, som det allerbedste, og da kan Væggene staa 3 til 4 Aar. Uagtet her i Nærheden ved Sognene er 5 Teglværker, nemlig: ved Hald, Brandstrup Præstegård, Vindum-overgaard, Palstrup og ved Iller Skov under Allinggaard, har dog kun ganske faa murede Vægge, og det endda kun paa Stuehuset. Trævægge, som findes saa hyppigt i andre Skovegne, som paa Frijsenborg Grevskab, straks østen for dette Herred, og siden langs ned paa den østre Side af Landet, er her slet ingen. De indvendige Skillerums Vægge afsættes af vindtørrede Sten, som man selv véd at tilberede. En farlig Uskik, som alvorligen burde ændres, og som for en stor Del er bleven ændret i de sidste Tider, er denne, at adskillige — ikke alene Hus-, men endog Gaardbeboere ikke har Skorstenspiber op over Taget, men kun et Ildsted under aabent Tag, som ikke er muret højere end til Loftet. Røgen maa drive oven ud af en Aabning i Møn-

ningsstedet og af Døre og Luger. Taget indvendig sér ganske sort ud, overdraget med et tykt Lag Sod. Det er rædsomt at sé Gnisterne fra den lange, tørre Lyng og Lyngtørv at fare op til alle Sider, især ved Gildes-Færd, naar det tillige blæser. Sært nok, at Ildsvaade saa sjælden derved paakommer. Man tækker mest med Lyng og mønner enten med lange Græstørv eller med Krager (to nedhængende Stykker Træ, samlede i den øverste Ende med en Trænagle).

2. Indretningen, ud- og indvendig, er omtrent saaledes: Paa Stuehuset (som gerne staar solret og har to Udhuse i en liden Frastand fra hver Ende), er en liden Bagdør til Kaalhaven og en Indgang fra Gaarden med to halve Døre for, den ene ovenfor den anden. Igennem denne Dør kommer man først i e Fremmers (Fremhuset), det Værelse, hvor Maden tillaves. Ølbrygning og Bagning gaar for sig m. m., det er at sige baade Køkken og Brygers. Dette udgør 3 Fag. Derfra kommer man i Stuen, som har to eller tre smaa Vinduer ud til Gaarden, og to eller tre Senge ved den anden Side. Her har vi andre 3 Fag. Derfra er Indgang til et Spise- og Pulterkammer eller og en Art af Stadsestue — men i sidste Fald er imellem begge Stuer en Forstue og et Fadebur i 2 Fag — og den øverste Stue bestaar af 3 Fag. Det er en næsten almindelig Fejl ved Indretningen, at Loftet kun er 68 til 75 Tommer fra Gulvet. Den Person, som er 64 til 68 Tommer høj, maa vænne sig til ideligt at gaa og dukke sig, som en And, eller og vise den Ydmyghed at gaa kroget og nedbøjet, hvis man ikke vil faa et ærgerligt Stød mod Bjælken efter det andet.

FJERDE KAPITEL.

Boskab og Besætning.

1. Disse er temmelig ensformige. Et Par Senge, enten aflukkede med Fyrfjæle eller hjemmegjort Omhæng, findes hos enhver Gaardbeboer. Under to eller tre smaa Vinduer, bestaaende hver af 12 eller 16 Ruder, staar et langt Bord med to Bænke. Derforuden haves i

Dagligstuen et Par Træstole, et Par Kister (en Ligkiste, som findes i Beredskab hos hver Mand, enten i- eller uberegnet), et eller to smaa Hængeskabe, undertiden en Dragkiste og hos de fleste et Stueuhr, i det mindste af Træværk, til en halv Snes Mark. For en Snes Aar siden var det en Sjældenhed her at sé en Jern-Kakkelovn. Man havde kun en Slags Kakkelovne, sammenklinede af et Par Snese dertil dannede og brændte, sorte Lerpotter, hvis Bund vender ind i Ovnens, og Mundingen udad til Værelset. Overdelen er Ler, klinet paa nogle Stykker Jern. De giver stærk Varme i Værelset, men ogsaa stærk Røg og Støv og slemme Dunster. Og da de let og tidt gaar i Stykker, er de vanskelige og dyre at holde vedlige. Potterne koster 1 til 2 Skilling Stykket. I de sidste Aaringer er de mer og mer lagt af, og nu haves i begge Sogne omtrent lige mange af Jern- og Ler-Kakkelovne. Fjællegulv træffer man ingensteds hos Almuen, kun alle Vegne Lergulv, som hos de renfærdige er ganske jævnt og smukt. Hos nogle haves et lidet Spejl, og hos de fleste over den øverste Bordende under Loftet en Ramme med nogle faa Tin- og Sten-Tallerkener til Steds. Nogle smagløse Vers vansierer en stor Del Bønder-Stuer. Det forstaar sig, at Husfolk og Indsiddere har det langt mere indskrænket. De nærer sig med 4 til 8 Fags Hus. Her er en Skygge-Tegning af en fattigs Værelse: Foruden Boskab indeholder det imellem 80 og 90 Kubik-Alen. Det usle og urene Vindue kan Dagslysningen ikke trænge igennem. Om Dagen er der un et sørgeligt Tusmørke. Loftet bestaar af nogle Rafter, tættede med Ler. Dette er, saavel som Vægge og Møbler, der indskrænker sig til et lidet Bord, en gammel Ligkiste med nogle Pjalter paa, et gammelt Sengested med to ganske mædelige Dyner, og en liden Ler-Kakkelovn, af saadan Beskaffenhed, at det røber den sorteste Armod og maatte bringe hvert følsomt Hjerter til at ofre den nødlidende nogle Medynks-Taarer. Forestil dig, Læser, paa sligt et Leje en eller to ældgamle, syge og hjælpeløse, og du vil vist, paa Menne-

skelighedens Vegne, drage et dybt Suk. Dog til Fryd for hver en Menneskeven og til Lærdom for den, der ikke er det, være det sagt, at paa saadant usselt Leje findes som oftest den største Lyksalighed, den sande Rigdom, som meget ofte søges forgæves i de glimrende Gemakker: Guds frygt med Nøjsomhed og et roligt Sind.

2. Angaaende Besætning vil jeg, for at give rigtig Besked om denne, anføre, hvad der overhovedet haves af levende og livløst hos en Mand paa 3 Tdr. Hartkorn; thi af denne Størrelse er de fleste i disse Sogne, nemlig: 3 til 4 Arbejdsbæster og 1 Føl eller Klod, 1 eller 2 Aag-Stude (ofte bruges en Stud ved Siden af en Hest), 3 Køer, 1 Kvie og 1 Kalv, 16 til 20 Faar, 1 Svin, 1 Gaas, 1 jernbeslagen og 1 Trævogn, 1 Plov, 2 Harver — den ene har nogle med Jern-Tænder — og almindelige smaa Gaards-Redskaber. I begge Sogne haves for nærværende Tid 187 Bæster eller omtrent 1 for hver Td. Hartkorn, 358 Fæhøveder, foruden 52 Plovstude, det er noget mere end 2 for hver Td. Hartkorn, 1520 Faar eller 9 for hver Td. Hartkorn, 29 Hunde, hvoraf 6 bundne, de øvrige løse, 50 gamle Gæs samt nogle og tredsindstyve overvintrede Bistader.

Ann. Nogle Boelsmænd, f. Ex. i Kokhus og Papsø, holder ingen Bæster, men kun Arbejds-Stude. Nogle Gaardmænd har kun to Bæster og to Stude. Det agtes ogsaa, at i dette summariske Tal indbefattes, hvad der haves paa Marsvinslund og hos Præst, Degn og Husmænd.

Jorddyrkning.

1. Jorderne dyrkes her, nogle faa Undtagelser fra-regnede, efter gammel Slendrian. Markerne er delt i 9, 10 eller 11 Vange. De skarpe Sandegne tager først en Boghvede-Kærv, gøder saa paa Boghvedestubbene til Rug, tager derpaa to Rug-Kærve, det er saa'r Rug i to Aar efter hinanden, og tilsidst to Havre-Kærve, hvorefter Jorden hviler i 4 til 6 Aar. I de bedre saa's først Gøde Byg og noget Boghvede uden Gøde, det an-

det Aar Rug, og saa 3 Aar Havre, eller og som nogle i de sidste har begyndt med og fundet sig vel ved: det tredie Aar Stub-Byg, det fjerde og femte Aar Havre, hvorpaa Jorden hviler i de øvrige 4 Aar. Rugen saa's straks efter Mikkelsdag, Havre sidst i Marts og først i April. Bygsæden begynder først i Maj og vedvarer til den 24. eller 26., Boghveden fra 4. til 12. Juni. Høsten begynder midt i August. I den Mellemtid, fra Boghvede-Sæd til Høst, skæres og hjembjerges Tørv og Hø. Dersom Tiden strækker til, forrettes da og Klining og Tækning, hvis ej, da disse straks efter Høsten.

2. Sjælden udfører man Gøden frisk og ublandet, men blander den med Mosedynd eller raadden Lyngjord, enten i Gaarden eller og, naar det kan overkommes, i Møddingsstedet paa Agrene, da denne blandede Gødning omkastes for at sammenbrænde nogle Dage, førend den udspredes paa Ageren. De i nyere Tider foreslaaede Maader at formere og forbedre Gøden paa, kendes af faa og forsøges af — ingen.

3. Den hvilede Jord, som skal indtages til Byg eller Boghvede næste Aar, pløjes første Gang (fælges) sidst i Oktober og først i November. Til Pløjning bruges aldrig flere end 4 Arbejdsdyr, ofte 3, ofte kun 2, undertiden 2 Bæster og 2 Stude, og undertiden 3 Bæster og 1 Stud. Naar Ploven drages af 3, gaar de altid jævnsides, og ikke den ene foran, som jeg og har sét. De, der pløjer med 2 eller 3, bruger sjælden Plovkørere. I nogle Aar har jeg brugt Tromle til Havre-Sæden, men ellers ingen i disse Sogne. I Mangel af Træ til Mederne bruges her ingen Slæder.

Anm. Ofte tager man i disse Sogne og omliggende Egn et Stykke Lyngjord ind til Agerland. Enten nedpløjes Lyngen og bliver liggende et Aar over for at raadne tilligemed Furen — eller og, især naar Lyngen er vel stor, afbrændes. Dette er befunden godt, baade fordi Asken giver en god Rug-Kærv, og Jorden er lettere at drive. Men derved iagttages ingen Sinde den i vor Lovgivning foreskrevne Forsighed, hvorfor Hede-

Brynden og ofte tager Overhaand og gør stor Skade, som det skete 1781, mindes jeg ret, da en Mand i Nabo-sognet Thorning, i Sangildgaard, ved en saadan Uforsigtighed fik over 1 Kv.-Mil Hede afbrændt, hvoraf opkom en færlig Sandflugt, som vel noget er dæmpet ved Strandhavre, men ses dog endnu i Blæst her i Vium, skønt 1½ Mil borte ligesom en stærk Røg.

4. Til Forbedringer i Landbruget i de sidste Aaringer hører følgende: 1) Fællesskabets Ophævelse i Vium, Katballe og Sjørup, 2) Kartoffelavlén, som ingen vidste af før Kolonisternes Ankomst. Nu saa'r dog hver Mand gerne 2 til 8 Skæpper og avler 10 til 20 Fold og mere. Almuen spiser dem nu med Lyst og føder Svin dermed; men til Salg avles de af saare faa, som sker hos Kolonisterne, der med deres Stude fører nogle Hundrede Læs omkring i Eggen, til Viborg — vel og 7 Mil til Randers. Prisen for 1 Skp. er 10 til 12 Skill., 3) Brugen af Plov-Stude. Førend de tyske Kolonisters Hidkomst brugtes vel nogle i Karup Sogn her i Herredet, men i slet ingen af disse Sogne. Nu holder omtrent den halve Del af Befolkningen 1 eller 2. Fordelen deraf er man enig om, og Brugen udbreder sig mer og mer. Tyskerne brugte i mange Aar kun Pande-Aaget — og vistnok kan Træk-Studen derved anvende den største Styrke; men dette Aag har dog sine Ulejligheder. Studen vil gerne gaa med Mulen ned til Jorden, hvorved de svækker noget af den Styrke, de ellers kunde bruge, naar Pande-Aaget var i horizontal Retning med Ryggen. Den Tvang, de derved er underkastet, og den Vanskelighed, der er ved at tilvænne og styre dem m. m., gør, at Kolonisterne selv Tid efter anden aflægger dette Aag og bruger Pude og Seletøj. Jeg har forsøgt begge Dele, men ligeledes forkastet det første og valgt det sidste, som og alene bruges her i Sognene. Kun det agtes, at Skagle og Hammelrebene heftes saa højt oppe som muligt for Boven, at Dyret kan anvende den Styrke, det har i Ryggen. I andet Fald vilde Gangen ogsaa meget hindres. 4) Siden Udskiftningen her i Vium be-

gynder Beboerne at virke med kendelig større Opmærksomhed og Flid. Stenene enten opkastes eller begravnes, om de er meget store, Lyng-Rene forsvinder, Buskads-ser forvandles til Agerland og sure Mose-Siger til Engbund.

Ann. Det fortjener vel her at bemærkes, at i Vium Sogn forfærdiges to Slags fortrinlig gode Plove. Den første en Slags let Jern-Plov, der har Fortrin for den priskronede Tillupans-Plove, som laves i Ans By her i Herredet, da de er lige saa lette at drage for 2 Bæster, skrider med en jævnere og roligere Gang igennem Jorden. Smeden, som gør dem, hedder Jens Nielsen og beboer Nipgaard. Han gør ellers og fortrinlige gode Høleer, som overgaar de fra Fabrikkerne hidførte. Den anden Slags er Træplove med smaa og nette Aaser. De drages let af to Aag-Dyr, som er nogenledes stærke. Saaledes bruger jeg dem stedse. Brødrene Niels og Jacob Langmand forfærdige dem til udensogns Beboere, endog til Viborg. Prisen for den bare Træ-Plov er 3 til 4 Rdl.

5. Beboerne har kun lidt Agerland efter deres Hartkorn, nogle kun 7 til 8 Tdr. Land for hver Td. Hartkorn, saa at mange efter nærværende Agerbrug ej kan faa 3 Tdr. Gødningsrug. Og da de i Almindelighed ej har Lejlighed eller Kundskab til at drive deres Jord vel nok, saa sker det sjælden, at nogen kan sælge Korn; men de fleste maa købe — mest Brød, Sæd-Rug eller begge Dele. Opdræt til Salg haves heller ikke. Undertiden sælges vel et Fæ-Høved af Tvang eller anden tilfældig Anledning, ogsaa haver de Vium-Mænd hidtil kunnet sælge Gæs for et Par Rigsdaler om Aaret; men alt dette er af liden Betydning, og Mangelen derved maa dog erstattes, saa at derved ofte blev mere tabt end vundet. Det Læs Tørv eller Lyng, som en Tørv-Dag imellem kan føres til Viborg for 20 til 30 Skilling Læsset, kan heller ikke komme i nogen Betragtning. Hvorledes de da kan bjerge deres mange og store, forhen opgivne Udgifter? Ja vel maa man spørge derom

med Forundring. Deres hurtige Fingre, deres Strømpebind maa næsten udrede alt. Men om denne skal paa sit Sted vorde meddelt nøjagtig Underretning.

6. Forslag til Landvæsenets Forbedring at opkoge er næppe her det rette Sted til. Lad Sognefolkene faa Hoveri-Frihed og Ejendom — lad dem faa bedre Skolelærere og en lykkeligere Præst — Fremtrinene vil da ikke vorde miskendelige. Efter min ringe Evne har jeg i mine Sogne ladet cirkulere en Del gode Læsebøger — deriblandt: Almuens Lærer, Samleren for Landboen, Husmoderen af Balling, Jørg. Hjelmkrones fuldkomne Landbrug. Lundbergs Have-Bog, oversat af Pram, Staals nyeligen oversatte Visdoms-Lære o. fl.

Husvæsen og husligt Levnet.

1. Husvæsenet i Almindelighed er ikke just det bedste. Urenligt og uordentligt ligger det ene blandt det andet, hvor man kommer ind uventet. Paa Gulvet gaar en Høne med Kyllinger, en Kat og en Gris i sluttet Selskab og udgør en Art af uharmonisk Klub. Naar den Tid er, ligger desuden en hæsligt skændende Gaas paa sine Æg under Bordet eller Bænken. Den Læser, som besidder en levende Forestillingsevne, kan skildre sig selv det øvrige i Forhold til anførte. Hvad jeg har stræbt at hidrage til at ændre slig Stygghed, vil jeg helst forbigaa af en let begribelig Aarsag. Dog være det langt fra hermed at skære alle Husmødrene over en Kam. Tværtimod, vi har Koner, som i Renlighed, Ordentlighed, Nethed og hele Husvæsen viser sig som lysende Eksempler for den større Del af modsat Kaliber. Tolv Koner, som heri udmærket sig, fortjener at nævnes med Berømmelse. Ligesaa mange kunde anføres i en ikke saa lang Afstand fra disse.

2. Vellevnet forbyder sig selv. Spisetiden er slet ikke ordentlig og bestemt og kan for Hoveriets Skyld ej heller være det. Før Solens Opgang staar man op. I nogle Huse læses straks en Morgenbøn. Derpaa sysles lidt omkring, indtil Husmoderen har Davren paa Bor-

det. Sædvanligen er denne Mælkebrød eller kogte Kartofler, dypede i Salt eller Mælk. Kl. 5 til 6 om Sommeren gaar man til sit Markarbejde, og Kl. 10 omtrent spises et Smørrebrød, som kaldes Mælmad. Klokkerne mellem 1 og 3 spises Middagsmad, som er Kaal eller Vælling, eller Mælkebrød, eller Øllebrød, eller Surmælk og en anden Ret, som gerne er Æg- eller Flæske-Pandekage, Kartofler, Smørrebrød, Kød, kogt Graasej eller Sild. Om Sommeren spises af de fleste endnu Smørrebrød eller Ostebrød Kl. 5 til 6 om Eftermiddagen, og om Aftenen Kl. 9 til 10 Mælkebrød, hvorpaa man straks gaar til Sengs. Sædvanligen holdes Bordlæsning baade før og efter Maaltidet. 4 til 6 Faar, sjælden et Fæhoved, et Svin og nogle faa Gæs udgør for det meste en Husholdnings Forraad til Vinterhold. Faa og tarvellige er altsaa Retterne, som Husmoderen har at veksle med. Man spiser med god Madlyst og trives ret vel derved. Ved Bordet har hver især sin egen Lommekniv. Fingrene gør Gæstens Brug overflødig, eftersom enhver er begavet til. Imellem de tre ordentligere Spisninger om Vinteren arbejder Mandkønnet flittigt i Udhusene, og Kvindkønnet med de Børn af begge Køn, der ej er i Skolen, karter, spinder og binder Strømper om Kap.

3. Kvæg-Avlen og Røgtningsmaaden angaaende er her kun lidet at melde. Bæster, Køer og nogle faa Faar holdes nu overalt i Tøjr om Sommeren og Svin ligeledes. Ingen kan faa det i Hovedet med Sommer-Stalding. I to Aar har jeg forsøgt Tingen at være baade mulig og fordelagtig, men har formedelst Tjenestefolkenes Uvillighed maattet opgive det. Vinterrøgtningen er maadelig. Ingen bruger Strigle. Sløseriet er almindeligt. Bonden tror, at Kærnen skal udrette alt. Faa Bæster holdes inde paa Stald før Mortens-Dag. Hornkvæget gaar ude, indtil Vinteren gør det nødvendigt at binde det ind. Faarene driver Hyrden med hver Dag om Vinteren, naar Lyngen ikke er skjult med Sne eller Vejret alt for strengt.

UDSKRIFT AF ET RETSFORHØR

afholdt i Begyndelsen af forrige Aarhundrede
paa Marsvinslund.

Aar 1806, den 18. Marts, indfandt Herredsfoged Holstein sig paa Marsvinslund i Vium for at holde Besigtigelsesforretning og Forhør i Anledning af den sammesteds, efter Anmeldelse af Hr. Proprietær Hansen, paa Høstænget dødfundne Røgter Lars Pedersen.

Ved Forretningen var til Stede som Vitterligheds-Vidner Peder Wickus og Rasmus Brod, begge af Marsvinslund. Desuden var efter Amtets Foranstaltning mødt ved Forretningen Hr. Distrikts-Cirurg Weiskopf fra Viborg, som i Nærværelse af Herredsfogden besigtigede den dødfundne Person, og afgav over samme Besigtigelse, som med Vitterligheds-Vidner udfærdigede Forretning, saaledes lydende:

Anno 1806, den 18. Marts om Eftermiddagen, indfandt underskrevne sig efter Øvrighedens Befaling paa Marsvinslund og holdt i Overværelse af Herredsfogden S. T. Hr. Holstein og tvende Testes Synsforretning over den sammesteds hastig afdøde Karl, Lars Pedersen.

Der fandtes udvortes paa hans Legeme aldeles ingen Læsion eller udvortes Tegn til stødt eller deslige, alene paa hans højre Arm kendtes de Steder, hvor han efter sigende var bleven aareladt, efter man havde funden ham, hvoraf og var udsuget noget tyndt Blod paa det paahavende Linned. Under Hagen fandtes en liden med Blod underløben Streg, og langs med Ryggen og Lænderne og de Dele, hvormed han berørte Lejet.

var af den røde Farve, som man i Almindelighed træffer ved døde, som har ligget nogle Dage Lig. Som her ved under Embeds Eed attesteres.

Marsvinlund, Datum ut supra.

J. Weiskopf.

Som Testes underskriver med ført Pen:

Jens Jensen Spanggaard. Jens Nielsen.

Fremlagt ved Besigtigelsesforretningen over den paa Marsvinlund dødfundne Røgter, Lars Pedersen, den 18. Marts 1806.

Holstein.

Derefter fremstod den dødfundne Persons Husbønd, Hr. Hansen, og forklarede, at hans Kusk, Søren Pedersen, sidste Søndag Morgen, Klokken omtrent 7 a 8, kom og berettede ham, at Røgteren Lauritz Pedersen, omtrent 20 Aar gl., født i Elsborg, af Faderen Peder Sand, som endnu lever, fandtes død, hængende i et Reb paa Høstænget. — Hansen beordrede derpaa saa Tjenestekarl Jens Jacobsen, at han straks skulde nedskære ham, og at de begge ufortøvet skulde nedtage ham, som og skete.

Af Tjenestepige Anne Marie Christensdatter blev han straks aareladt paa højre Arm, og af dem samtlige gnedet og børstet, hvor man troede, det kunde virke til Livet. Men efter Aareladningen kom kun lidt Blod, og han gav ikke noget Livstegn, uagtet de gjorde Bestræbelser.

Hansen kunde ingen Aarsag opgive til den dødes tagne Beslutning, undtagen det maatte være Melankoli; thi undertiden forekom han overordentlig glad og munter, og til andre Tider tilsyneladende meget bedrøvet. Han var iøvrigt et meget godt, fredeligt og tro Tjeneste-Tyende, og det var Hansen heller ikke bekendt, at han havde haft nogen Uenighed med nogen anden. Saaledes havde Hansen fundet ham i omtrent 2½ Aar, han havde tjent ham.

Derefter fremstod Kusken Søren Pedersen, som blev formanet at sige Sandhed, hvorpaa han forklarede, at da han i Søndags savnede den dødfundne Person, tog han sig for at opsøge ham, især da han saa', at de Kreaturer, han skulde røgte, intet var givet. Deparenten troede da, at muligen samme Person var gaaet op paa Høstænget for at kaste Hø ned, og dér var bleven syg. Af den Aarsag gik Deparenten op paa bemeldte Høstæng, og dér fandt han hængende i et Reb, som han havde om Halsen, og som var fastgjort i en Hanebjælke. Deparenten meldte straks dette Tilfælde for sin Husbond og fik af ham Ordre at sige til den anden Karl, Jens Jacobsen, at han skulde skære ham løs, eftersom Deparenten var saa angst, at han ej turde gøre det.

Den dødfundne Person blev, efterat han var af samme Jens Jacobsen nedbragt af Høstænget og indlagt i den Stue, hvor han nu ligger. Der blev forsøgt adskillige Midler for at faa ham tillive, for Exempel Aareladning, som Deparenten dog ej var tilstede ved, da han gik, eftersom han ræddedes ved at sé Aareladning.

Deparenten havde tjent sammen med den dødfundne al den Tid, denne havde været paa Gaarden, og havde i den Tid ikke haft noget udestaaende med ham; ej heller var det ham bekendt, at saadant havde været Tilfælde med nogen af de øvrige Tjeneste-Tyender. Til sine Tider havde han funden ham meget munter, til andre Tider i mindre godt Humør. Det sidste, Deparenten saa' den dødfundne levende, var om Lørdag Aften ved Sengetid, og da kundé han ikke mærke nogen usædvanlig Sindsstemning hos ham. Deparenten sov ikke i samme Værelse som den dødfundne, og om der endnu var megen eller liden Varme i Legemet, da det blev nedbragt, kan Deparenten ikke give Oplysning om, eftersom han under den hele Begivenhed var meget frygtsom og forvirret. Det er ikke Deparenten bekendt, at nogen Bebrejdelse fra deres Husbond kun-

de have foranlediget den dødfundne til denne Gerning, og foresten kunde han ingen videre Oplysning give.

Derpaa fremstod Jens Jacobsen, som, efter at være formanet til at sige Sandhed, forklarede, at han først blev vidende om Tilfældet i Søndags Morges, da han af sin Husbond blev befaleet at gaa op for at nedskære den dødfundne.

Da Deparenten i denne Hensigt kom op paa Høstænget, erfarede han, at den dødfundne hængte med et Reb om Halsen, som var fastgjort i den ene Hanebjælke. Stillingen, hvori han fandt ham hænge, var denne: Efter Sandsynlighed havde den dødfundne staaet paa et Sted, hvor Høet var noget højere end det andet, og derfra med Strikken om Halsen udkastet sig til den Side, hvor Høet var lavest. Det ene Ben var udstrakt, men ved den Side, hvor Høet var højest, blev det næsten berørt af den dødfundnes ene Knæ. Deparenten skar straks Strikken over, hvorved den dødfundne faldt ned paa Høet; derpaa løsnede han Strikken, saaledes at den ikke mere kunde klemme. Da det var gjort, gik Deparenten ned af Høstænget og traf sin Husbond i Foderloen; denne spurgte, om den dødfundne endnu var varm. Da Deparenten ej havde lagt Mærke dertil, saa gik han straks op igen for at beføle den dødfundne, og fandt han da, at denne endnu var lidt varm ved Halsen, paa Brystet og Siderne.

Derpaa kom Pigerne Anne Marie Christensdatter og Elisabeth Pedersdatter til Hjælp, og da blev den dødfundne aareladt paa den ene Arm og gnedet under Fødderne og paa Brystet med en Visk Rughalm; men da intet Livstegn var at bemærke, og alt Haab var opgivet, saa blev den dødfundne nedbragt og henlagt i Værelset, hvor han nu ligger.

Deparenten havde ej længer tjent her i Gaarden end siden nogle Uger før Jul og kendte intet til den dødfundne før den Tid. Forøvrigt ved Deparenten aldeles intet at forklare til Oplysning om Aarsagerne, som kunde have bestemt den dødfundne til sin Ger-

ning. Det var ham ikke bekendt, at han havde faaet nogen Bebrejdelse af Husbonden eller havde noget udestaaende med noget Menneske. Det sidste, Deparenten saa' dødfundne levende, var Lørdag Aften ved Sengetid, og da kunde han ikke mærke noget usædvanligt hos ham.

Derpaa fremstod Anders Nielsen, som, efter at være formanet til at sige Sandhed, forklarede, at han, og ingen flere, laa i det samme Værelse og i samme Seng som den dødfundne. Om Lørdag Aften gik Deparenten først i Seng, og kort derefter kom den dødfundne, og da talte de ej videre sammen, end at Deparenten spurgte, om Døren var lukket, og da det blev besvaret med ja, lagde Deparenten sig til at sove, og mærkede han, naar han om Natten var vaagen, ikke andet, end at den dødfundne sov roligt. Om Morgenen stod Deparenten først op, som dog ikke var sædvanligt, eftersom den dødfundne plejede i Almindelighed først at rejse sig. Deparenten gik derpaa, uden at tale et Ord til sin Sovekammerat, til sit Arbejde og hørte eller saa' ikke videre til ham, førend det blev sagt, at man havde funden ham hængende paa Høstænget. Fra den Tid, at Deparenten stod op, og indtil det blev sagt, at man havde funden den dødfundne hængende, kunde omtrent være forløben to Timer.

Deparenten var Røgter ved Faarene og den dødfundne ved Kvæget; de havde intet Arbejde tilfælles, saaledes at det kunde give Anledning til Disput, og intet udestaaende havde der paa nogen Maade været imellem dem. Ikke heller kunde Deparenten af Yttringer af den dødfundne gætte nogen Aarsag til hans Gerning, endskønt han dog nu havde kendt ham i al den Tid, han havde tjent her i Gaarden.

Derpaa fremstod Pigen Anne Marie Christensdatter, som ligeledes blev formanet til at sige Sandhed, og derpaa forklarede hun, at det blev hende først fortalt af Kusken Søren Pedersen, hvad der havde tildraget sig med den dødfundne. Hun kom derpaa op

paa Høstænget, hvor hun fandt denne liggende død paa Høet, og formoder, at han havde hængt sig, deraf at han endnu havde en Strikke om Halsen, som dog ved Nedskæringen var løsnet; men da hun tilligemed de andre tilstedeværende kom til, saa tog hun den rent bort for at komme til at beføle ham paa Halsen, Brystet, under Armene og paa Siderne, hvor man fandt ham endnu varm, skønt Hænderne var kolde. Hun aarelod ham derpaa paa den ene Arm; men der kom intet Blod, førend det sidste Slag, der kom saa meget som en liden Skefuld. Derefter gned man den dødfundne paa Brystet og under Fødderne med Halm og et uldent Klæde; men da alt var forgæves, saa blev Liget nedbragt i det Kammer, hvor det nu er.

Hun har ikke synderlig kendt den dødfundne, førend han kom her til Gaarden at tjene. Det var hende ej bekendt, at den dødfundne havde haft noget udstaaende med nogen her paa Gaarden eller med noget andet Meneske, som kunde have foranlediget det, som med ham havde hændet sig. Aftenen forud ved Sengetid saa' hun ham sidst levende, og da yntes han at være til Mode som sædvanligt.

Derpaa fremstod Pigen Elisabeth Pedersdatter, som, efter at være formanet til at sige Sandhed, forklarede, at hun var nærværende, da den dødfundne blev aareladt af den anden Pige, Anne Marie Christensdatter, og fortalte Omstændighederne i det hele ganske overensstemmende med samme Piges Forklaring.

Hr. Chirurgus Weiskopf, som havde været tilstede under det hele Forhør, fandt fornøden at erklære, at da det nu, saavel ved Synsforretningen som ved de afhørte Personers Forklaring, syntes at være oplyst, at den dødfundne havde hængt sig selv, saa var det rimeligt, at han til denne Gerning var bleven bestemt ved en ham øjeblikkelig paakommende Sindsforvirring.

Med Tilhold om ikke at lade Liget begrave, førend

Amtets Resolution var indløben, sluttede Herredsfogden Forhøret for at indsendes til Amtet.

Datum ut supra.

Holstein.

Som Vitterlighedsvidner:

Peder Wickus. Rasmus Brod.

Saaledes passeret bekræftes under Haand og Segl:

Holstein.

Lauritz Pedersens Melancoli bør ikke straffes paa hans Arvinger; thi kan han i Kirkegaard begraves uden Ceremonier.

Viborg, den 21. Marts 1806.

N. Sehested.

FRA SAMFUNDETS VIRKSOMHED

Historisk Samfund for Lysgaard, Hids m. fl. Herreder holdt den 15. April Aarsmøde paa Teknisk Skole i Kjellerup.

Efterat Formanden havde budt Velkommen, holdt Landsarkivar Saxild, Viborg, et meget interessant Foredrag om de vestindiske Øer, hvor han havde opholdt sig i længere Tid for at samle det danske Arkivarium.

Efter Foredraget afholdtes Generalforsamling. Formanden gav en kort Redegørelse over Samfundets Virksomhed, og Kassereren oplæste Regnskabet, der balancerede med 1,375 Kr. 96 Øre, sluttede med en Kassebeholdning paa 74 Kr. 27 Øre og blev godkendt. Tilslutningen til Samfundet bliver stadig større. Medlemstallet er nu omtrent 400. Til Bestyrelse genvalgte J. C. Nielsen, Graagaard, J. Jensen, Kragelund, J. Mikkelsen, Serup, og Arkitekt Nielsen.

Bestyrelsesmøde blev afholdt Torsdag den 26. Maj paa Højskolehjemmet i Kjellerup. Aarbogens Indhold bestemtes, og det vedtoges at holde Sommermøde i Aunshjerg.

Søndag den 31. Juuli holdt Historisk Samfund et meget godt besøgt Møde ved Aunshjerg. Man begyndte med at synge: »Der er et yndigt Land«, hvorefter Formanden indledede Mødet og bød Velkommen.

Godsejer de Neergaard gav derpaa en lang og meget interessant Skildring af Aunshjergs Historie. Men da Foredraget strakte sig over et Par Timer, maatte Pastor Jensen, Sjørlev, holde en Del deraf. Derefter sang man: »Sig nærmer Tiden, da jeg maa væk«, og

Provst Larsen, Thørring, holdt et smukt Foredrag om St. St. Blichers Liv i Vium og Thørring. Til Slutning sang Sjørsløv Sangkor under Pastor Jensens Ledelse flere smukke Sange. Mødet sluttede med Sangen: »Der staar et Slot i Vesterled«.

Formanden sluttede det vellykkede Møde med en Tak til Forsamling, Talere og Sangere, samt en speciel Tak til Godsejer de Neergaard, der havde stillet den smukke Plads til Raadighed.

NYE MEDLEMMER:

Johs. Kristensen, Konsulent	Kjellerup.
Johs. Andersen, Tømrer, Almtoft	—
Mads Madsen, Boelsmand, Hornskov	Sjorslev.
P. Hjulmand, Gaardejer, Vium	—
J. Christensen, Gaardbestyrer, Vium	—
Chr. Resdal, Boelsmand, Demstrup	—
Johs. Johansen, Boelsmand, Demstrup	—
J. Andersen, Husejer, Demstrup	—
L. Larsen, Gaardejer, Demstrup	—
P. Resdal, Gaardejer, Serup	Silkeborg.
Henrik Braüner, Gaardejer, Bøgild	Kjellerup.
Kristian Davidsen, Husejer, Skræ	—
P. Schmidt, Gaardejer, Bækgaard	—
Th. Thomsen, Husejer, Kærsholm	—
Magnus Jensen, Oustrup	—
Chr. Schmidt, Gaardejer, Kærsholm	—
S. Nielsen, Trafikassistent	Funder.
M. Anchersen, Gaardejer, Klosterlund	Engesvang.
Blach, Mejeribestyrer	Ans.
S. Sørensen, Sogneraadsformand	—
A. F. Kjær, Løjtnant, Haurdal	Frederiks.
Laust Eskildsen, Gaardejer, Sinding	Silkeborg.
Erik P. Nielsen, Gaardejer, Ebstrup	—
Otto A. Lassen, Malermester, Sejling	—
Villumsen, Lærer, Levring	Kjellerup.
Jens P. Nielsen, Skovsborg	—
Ole Nielsen, Boelsmand, Højbjerg	Rødkjærsbro.
C. Andersen, Gartner, Hulkjærhus	—
C. Hansen, Gaardejer, Tange Skovgaard	—
Peter Mikkelsen, Gaardejer, Øster Bording	Silkeborg.

Martinus Mortensen, Boelsmand, Lysgaard	Skelhøje.
P. Petersen, Boelsmand, Villa »Nord«, Lysgaard	—
Pedersen, Lærer, Lysgaard	—
Larsen, Lærer, Lysgaard	—
L. Madsens Enke, Gaardejerske, Lysgaard	—
P. Hedegard, Portør, Silkeborg	Silkeborg.
A. Nielsen, Lærer, Drewsensvej 22	—
Østergaard, Uddeler, Højslev	Højslev.
Fr. Søndergaard, Partikulier, Skolegade 31	Silkeborg.
Bønnerup, Lærer, Faarup	Rødkjærshro.
S. Højsgaard, Overretssagfører, Viborg	Viborg.
P. Finderup, Lærer, Hjørring	Hjørring.
M. P. Finderup, Lærer, Sall Skole	Sall.
J. P. Jensen, Partikulier, Fastrup	Hammerum.
P. Nielsen, pens. Lærer, Brædstrup	Brædstrup.
J. P. Christensen, cand. phil., København	København.
Ejnar Nielsen, Lærer, Thyge Brahesvej	Aalborg.
Frk. de Neergaard, Det adelige Kloster	Roskilde.
Fru H. Bisgaard, f. de Neergaard, Nørreg. 6	Faaborg.
Aage Jensen, Mægler, Kirketorvet 7	Randers.
Aage Fischer, Juelsminde	Juelsminde.
Th. Hansen, Købmand, Ans	Ans By.

Indholdsfortegnelse :

Fra Thorning Sogn: **S. Ravnholt.**

Den jydsk Hedes Bebyggelse: **J. Jacobsen.**

Marsvinslund: **H. J. Hansen.**

Sognefolkets Vilkaar (Blichers Topografi): **J. Jacobsen..**

Et Retsforhør 1806.

Samfundets Virksomhed.

Nye Medlemmer.

Indholdsfortegnelse.